

Як інтегрувати медіаграмотність у будь-який предмет

Збірник вправ та ідей для вчителів

Анотація

Команда проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті» розробила збірник універсальних вправ з інтеграції медіаграмотності у шкільні предмети. Вправи збірника дадуть можливість учителям і вчителькам інтегрувати різні теми медіаграмотності безпосередньо в будь-який урок. До того ж ідеї для натхнення, які подані в збірнику, сприятимуть створенню освітніми й освітянками власних матеріалів і дозволять розширити спектр інтеграції. Представлені розробки спираються на успішний досвід проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті», що діє в Україні з 2018 року.

Над матеріалами працювали

Автори — Ганна Асманська, Марина Дашко, Марина Дорош, Ганна Новицька, Інна Палько, Олександра Розумієнко, Олександра Усенко.

Ідеї для натхнення — вся команда проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті».

Редакторки — Марина Дорош, Олександра Розумієнко, Олександра Усенко.

Коректура — Інна Сокоренко.

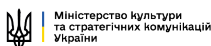
Дизайн та верстка — Анна Зварич.

Запропоновані вправи є універсальними алгоритмами, які освітяни/-ки зможуть адаптувати під свій предмет, тему та вікові особливості учнів/-иць середньої та старшої шкіл.

Як інтегрувати медіаграмотність у будь-який предмет. Збірник вправ та ідей для вчителів / Г. Асманська, М. Дашко, М. Дорош, Г. Новицька, І. Палько, О. Розумієнко, О. Усенко. 31.07.2025. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1xRIhyN6gia8EZFaYUJ4HR3obPi-1R7Wy?usp=drive_link (дата звернення: 31.07.2025)

Матеріали розроблені в межах проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті», який виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки Посольства США в Україні у партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Міністерством культури та стратегічних комунікацій України та Академією української преси.

Використання матеріалів дозволене лише з некомерційною метою і за умови посилання на проєкт та IREX.

ЗМІСТ

	Вступ	4
	Інформаційна грамотність	6
	Критичне мислення	25
	Медіаграмотність	36
	Візуальна грамотність	51
	Цифрова безпека	68
	Стійкість до шкідливих інформаційних впливів	91
	Інноваційність, розвиток креативності	127
	Список використаних джерел	148

ВСТУП

Чи можливо інтегрувати медіаграмотність у будь-який шкільний предмет? Ми переконані, що так! Це прагнення мотивувало команду проєкту створити збірник універсальних вправ. Але як урахувати специфіку різних предметів, зберегти творчий підхід учителів/-ок і водночас не створити багатотомник із вправами? Відповідь ми знайшли у карті компетентностей проєкту. Вона узгоджується з тими компетентностями та вміннями, які набуватимуть учні та учениці після завершення обох циклів базового навчання, передбачених НУШ. Експертки проєкту зосередилися в кожній компетентності лише на одному-двох базових вміннях, визначальних для формування особистості, яка критично мислить. До кожної компетентності ми описали варіанти універсальних вправ, які допоможуть розвивати ці вміння. Назви компетентностей з нашої карти і стали розділами збірника. Його структура вийшла така:

- **Інформаційна грамотність.** У цьому розділі ми пропонуємо вправи, які сприятимуть формуванню вміння шукати інформацію та працювати з джерелами й першоджерелами.
- **Критичне мислення.** Вправи з цього розділу допоможуть навчити ваших учнів і учениць ставити запитання, які є ключем до глибшого аналізу інформації.
- **Медіаграмотність.** Завдяки вправам у цьому розділі ми формуємо розуміння якісних медіа, журналістських стандартів, особливостей редакційної політики та ймовірного впливу власників інформаційних каналів на зміст.
- **Візуальна грамотність.** Тут ми працюємо із вправами, які допоможуть декодувати різні типи візуального контенту й тлумачити не лише явні меседжі, а й приховані символи та інтерпретації зображень.
- **Стійкість до шкідливих інформаційних впливів.** Цей розділ спрямований на розвиток вміння розпізнавати маніпуляції, емоційний контент, клікбейтні заголовки та псевдоекспертів. До нього ми також включили вправи, які допоможуть учням і ученицям розпізнавати прояви стереотипного (шаблонного) мислення в медіа, що дасть змогу дивитися на світ ширше, приймати його різноманіття та прагнути дізнаватися більше.
- **Цифрова безпека.** Цей розділ спрямований на підсилення безпеки ваших учнів і учениць у віртуальному просторі. Вони [вправи] покликані показати, що онлайн-світ — це про можливості, але й про ризики також.
- **Інноваційність, розвиток креативності.** Вправи цього розділу про творчість, про втілення ідей та задумів і про те, як можна це природнє прагнення підлітків до самовираження використати для навчання й розмови на важливі теми медіаграмотності.

Кожен із запропонованих розділів збірника складається з таких змістових блоків:

- Вступна частина, яка відповідає на запитання: «Чому важливо розвивати в учнів/-иць саме це вміння? Що необхідно врахувати при формуванні такого вміння?»
- Приклад вправи-розминки у блоці **«Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати»**. Ця коротка активність допоможе зробити вступ до теми перед тривалішими вправами.
- Основна частина кожного розділу, **«Як ефективно формувати вміння»**, містить універсальні вправи. Ми називаємо їх «універсальними», оскільки запропонований у них алгоритм дій можна застосовувати на будь-якому уроці та в більшості тем — достатньо лише змінити приклад. Кожна вправа не лише побудована за чітким

алгоритмом, а й пропонує варіанти проведення, акценти, на які варто звернути увагу, та висновки, якими слід підсумувати її виконання.

- Блок **«Ідеї для натхнення»** допоможе вам знайти додаткові способи інтеграції медіаграмотності в різні предмети. Тут ми не пропонуємо готових вправ, але ділимося ідеями для їх самостійного створення. Ви отримаєте підказки, як інакше можна формувати те чи інше вміння на уроці, а також зможете створити власну унікальну вправу, яка врахує потреби саме ваших учнів і учениць та продемонструє широкі можливості для інтеграції.
- Наприкінці кожного розділу ви знайдете блок **«Приклади вправ від проєкту»**. Це посилання на вправи, розроблені для конкретних предметів з урахуванням навчальної програми. Вони демонструють підходи проєкту до інтеграції медіаграмотності: як органічно вплести розмову про важливі теми в контекст уроку, як підвести до обговорення, де зробити акценти — і водночас не загубити основний матеріал.

Працюючи над посібником, ми прагнули зробити його гнучким, цікавим та таким, що надихає. Тож ви можете експериментувати як із підходами до його застосування, так і з послідовністю вправ та тем. Сподіваємось, що подані ідеї не лише допоможуть зробити уроки цікавішими, а й сприятимуть формуванню інформаційної стійкості та згуртованості в нашому суспільстві.

Щиро бажаємо вам успіхів!

Команда проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті».

ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ

Уміння ефективно шукати інформацію

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Щодня ми шукаємо потрібну нам інформацію. Це може бути рецепт улюбленого пирога чи поради зі здорового харчування, біографія відомої постаті чи роз'яснення до нещодавно ухваленого закону. Таких пошуків ми проводимо безліч, а по допомогу звертаємося здебільшого до інтернету.

Відповідно до результатів опитування, проведеного 2023 року Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Програми розвитку ООН, кількість громадян, які щодня користуються інтернетом, 2023 року становила 80%.

Проте інтернет — це простір, де поряд із корисною інформацією трапляється і шкідлива. Тому важливо звертати увагу на її джерело й уміти серед усього масиву запропонованої інформації відшукати потрібну. Від якості інформації, якою ми керуватимемося, ухвалюючи певні рішення, залежатиме те, чи корисними для нас вони будуть.

Що необхідно врахувати при формуванні вміння

Перед початком роботи з учнями й ученицями варто провести загальну бесіду щодо їхніх знань із пошуку інформації в інтернеті. Якщо ви працюєте зі старшими класами, то висока ймовірність, що учні й учениці добре обізнані в цьому питанні, тому з ними варто опрацювати роздавальний матеріал про операторів пошуку в інтернеті, розроблений до вправи з української мови «Неологізми й медіа». Натомість з учнівством середньої ланки потрібно попередньо опрацювати пам'ятку від проєкту «Поради для ефективного онлайн-пошуку».

Нагадайте учням/-ицям, що в процесі пошуку потрібної інформації важливо дотримуватися правил інформаційної гігієни. Це особливо актуально в умовах війни. Для цього опрацюйте пам'ятку «Правила інформаційної гігієни під час війни» або обговоріть анімаційне відео «Корисні звички інформаційної гігієни на кожен день».

Порада.

Під час роботи з пам'яткою:

- дайте учням/-ицям час на самостійне її прочитання;
- запитайте, чи є пункти, яких вони не розуміють, і попросіть відповідати щиро (зауважте, що ви не маєте на меті оцінити їхні вміння, а хочете допомогти розібратися з отриманою інформацією);
- поцікавтеся, чи була інформація з пам'ятки новою для них (якщо так, то яка саме);
- зверніть увагу учнів/-иць на орієнтовний перелік офіційних джерел і на ті канали, які є анонімними й поширюють неправдиву інформацію або намагаються посіяти паніку;
- запитайте, чи використовували вони вже якусь із порад раніше, і поясніть, що такі кроки допоможуть уникнути неправдивої та панічної інформації;
- порадьте звертатися до пам'ятки за потреби.

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Запропонуйте учнівству виконати коротку вправу, яка допоможе показати, що повсякденні рішення залежать від того, де і як ми шукаємо інформацію. Для цього попросіть учнів і учениць уявити свій ідеальний вечір або вихідний день. Запитайте їх, що вони точно хотіли б робити в цей час. Можливо, сходити в кіно, пограти в нову відеогру, замовити улюблену їжу, піти на концерт чи вечірку, поїхати кудись тощо.

1. Попросіть кожного/-у придумати ОДНУ конкретну справу, яка зробила б цей день / вечір ідеальним. Зауважте: щоб ідеальна подія відбулася, потрібна інформація, наприклад, про наявність того, що для цього необхідно, скільки це коштує та де саме шукати.
2. Попросіть учнів/-иць подумати над відповідями на такі запитання:
 - Яку саме інформацію мені потрібно знайти? *(Наприклад, розклад сеансів кіно, розклад усіх подій на ці вихідні, меню та ціни на певні страви, покликання на стрим тощо.)*
 - Де я зазвичай шукаю потрібну мені інформацію? *(Наприклад, гугл, інстаграм, тикток, офіційний сайт кінотеатру / служби доставки, телеграм-канал друга / подруги, спотифай, ютуб, ШІ-чат.)*
 - Чому саме там я шукаю? *(Наприклад, це офіційний сайт; там завжди актуальна інформація; друзі / подруги радили; це зручно; звичка; не задумувався/-лася над цим.)*
3. Коротко обговоріть кожну відповідь і поставте додаткові запитання:
 - Чи вважаєте ви джерело, яке використовуєте, надійним? Чому?
 - Чи перевіряєте ви інформацію з цього джерела? Як саме? Наприклад, чи дивитися відгуки, якщо це доставка їжі? Чи дізнаєтеся, офіційний це акаунт чи ні, якщо, наприклад, ідеться про анонс концерту в соцмережах?
 - Що може статися, якщо інформація виявиться неправдивою або застарілою? Як це вплине на ваш ідеальний вечір / вихідний? *(Наприклад, прийти на фільм, якого вже немає в прокаті; замовити щось несмачне за поганими відгуками; прийти на концерт і виявити, що твій квиток несправжній.)*
 - Скільки часу ви загалом витрачаєте або готові витратити на пошуки потрібної вам інформації? Чому хочеться отримати результат одразу? Чи завжди швидко вдається знайти те, що вас цікавить? Що заважає / сприяє ефективному пошуку? *(Наприклад, поспіх; неправильно сформульований запит / практика; чіткий запит; розуміння того, що саме шукаєш; пошук на відповідному ресурсі: квитки на кіносеанс — на сайті кінотеатру тощо.)* Чи дорівнює швидкий результат якісному?
4. Підсумовуючи, зауважте: навіть у таких, здавалося б, простих справах, як організація ідеального вечора / вихідного, важливо звертати увагу на те, де ви шукаєте інформацію. Критичний і уважний підхід до пошуку й вибору інформації допомагає убезпечити себе від неправильних рішень і розчарувань.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Ефективність формування вміння шукати потрібну інформацію полягає в тому, щоб якомога частіше використовувати рекомендації з пошуку на практиці. Тобто за будь-якої вдалої нагоди варто запитувати учнів/-иць, де саме вони шукатимуть потрібну інформацію, яким джерелом користуватимуться, які ключові слова виберуть тощо. Звертайте увагу учнів/-иць на мову заданого пошукового запиту й за можливості просіть їх порівняти отримані результати пошуку різними мовами. Рекомендуємо вам розглянути декілька варіантів завдань, які ви можете запропонувати учнівству, щоб на практиці показати, як ефективно шукати потрібну інформацію.

Вправа 1 • «Пошук в інтернеті за ключовими словами»

Ця вправа розшифровує деякі елементи електронних покликань і, відповідно, акцентує увагу учнів/-иць на тому, звідки вони отримали ту чи ту інформацію. Вона також допоможе пояснити певну специфіку пошуків інформації конкретного типу, наприклад презентацій.

1. Виберіть тему, на яку рекомендуєте вашим учням/-ицям провести пошук в інтернеті (інформація про технічний винахід, його автора/-ку або про унікальне природне явище, про державний устрій певної країни, історичну подію тощо).
2. Запитайте, із чого вони почнуть свій пошук. Вислухайте відповіді й нагадайте про ключові слова. Що влучнішими вони будуть, то точнішими будуть результати запиту.
3. Зверніть увагу учнів/-иць на доменні зони сайтів, з яких вони братимуть інформацію. Так, класичні доменні зони широкої тематики, як-от .com, використовують для комерційних проєктів, .org — для організацій, .gov — для державних проєктів, .info — для інформаційних проєктів. Регіональні — .ua (Україна), .eu (Європейський Союз), .uk (Велика Британія) тощо — вказують на країну реєстрації домену. Ви також можете побачити об'єднання двох зон. Наприклад, .gov.ua означає, що цей сайт належить державному проєкту в Україні.
4. Попросіть учнів/-иць знайти вибрану вами інформацію (наприклад, про штучний інтелект або будь-яку іншу тему) на сайті Кабміну. Для цього запропонуйте ввести в пошуковий рядок словосполучення «штучний інтелект» і додати site:kmu.gov. Пошуковий запит має мати такий вигляд: штучний інтелект site:kmu.gov.ua. Пошукова система видасть усі згадки про штучний інтелект, які є на сайті Кабміну.
5. Запропонуйте знайти не просто інформацію про штучний інтелект або країну, природне явище, технічний винахід тощо, а презентацію на вибрану тему. Тоді пошуковий запит має бути таким: штучний інтелект filetype:ppt, де filetype:ppt — тип файлу, який потрібно знайти.
6. Обов'язково підсумуйте вправу, зауваживши: ці прості правила роботи пошукових систем, про які ми говорили сьогодні, — своєрідна абетка пошуку, яка допоможе ефективно шукати потрібну вам інформацію. Ба більше, вона дасть змогу за швидким аналізом покликання зрозуміти, чи варто за ним переходити.

Вправа 2 • «Де я шукаю потрібну інформацію»

Ця вправа допоможе учнівству усвідомити, якими пошуковими системами вони користуються і як мова пошуку й алгоритми впливають на результати. Вона також спонукає обговорити потенційні інформаційні загрози російських ресурсів і дасть поради, як уникати маніпуляцій.

1. Розпочніть, як і в попередньому варіанті, з розмови з учнями й ученицями про те, де вони найчастіше шукають інформацію, коли з'являється така потреба. Вислухайте їхні відповіді й попросіть відповісти на уточнювальне запитання: якою пошуковою системою вони найчастіше користуються і якою мовою вводять пошуковий запит.
2. Запитайте, чи знають вони інші пошукові системи, крім гуглу. Вислухайте декілька відповідей і наведіть приклади таких систем (bing.com, Yahoo!, meta.ua, UKR.net, online.ua, bigmir.net). Якщо учні/-иці самостійно навели ці приклади, то підсумуйте й перейдіть до наступного кроку. Якщо вони не згадали системи з доменною зоною .ru, то не наголошуйте на них.

3. Розкажіть, що до 2017 року в Україні діяли й російські пошукові системи, які було заблоковано. Поясніть, що весь великий російський ІТ-бізнес (бізнес, пов'язаний з інформаційними технологіями) має тісні зв'язки з ФСБ (Федеральною службою безпеки Російської Федерації) і повністю підконтрольний російському уряду.
4. Додайте, що небезпека російських пошукових систем полягає в тому, що вони маніпулюють виданням результатів пошуку (наприклад, результатом на запит «Ірпінь» або «Буча» в російській пошуковій мережі «Яндекс.ру» будуть фото, за якими складеться враження, що жодних воєнних дій на території цих міст ніколи не було; якщо ви відкриєте мапу Європи в додатку «Яндекс Карти», то побачите, що Крим у ньому маркують як російську територію) і таким чином впливають на ЗМІ та громадські настрої, викривляють суспільну думку, пропагують російську державну ідеологію.
5. Зауважте, що пошук російською мовою збільшує результати видання саме російського сегменту інформації, а це своєю чергою може нести такі ж небезпеки, як користування російськими пошуковими системами.
6. Запропонуйте учням/-ицям пошукати одне й те ж слово, наприклад «майбутнє», у різних пошукових системах (www.bing.com, www.google.com, <https://duckduckgo.com>, <https://search.meta.ua>). Попросіть порівняти перші сторінки результатів, які видали пошуковики.
7. Поясніть, що кожна пошукова система має свій алгоритм пошуку, який зазвичай є комерційною таємницею компанії-розробника цієї системи. У результаті ми отримуємо ту інформацію, яку комп'ютерна система визначила як відповідну для нас. Це відбувається після аналізу нашого профілю: попередніх запитів (історії пошуку), наших інтересів, нашого розташування (у селі чи в місті, на морському курорті чи в горах тощо).
8. Підбиваючи підсумки, зазначте, що, знаючи такі деталі роботи пошукових систем, варто пробувати змінювати їх [пошукові системи] і проглядати варіанти далі першої сторінки. Також потрібно усвідомлювати, що, шукаючи інформацію на російських сайтах, особливо про актуальні події в Україні, ви можете отримати відверто брехливий, спотворений контент.

Вправа 3 • «Вікіпедія: можливості та ризики»

Досить часто, шукаючи інформацію про щось чи когось, учні/-иці звертаються до електронної енциклопедії «Вікіпедія». Тому один із варіантів вправи, яку ви можете провести, — це **запропонувати пошукати потрібну інформацію у вікіпедії** та звернути увагу учнів/-иць на особливості цієї енциклопедії. Зокрема, виконуючи вправу, учні/-иці зможуть поділитися власним досвідом користування енциклопедією, дізнатися про її переваги й недоліки, ознайомитися з принципами роботи вікіпедії та навчитися аналізувати зміни в її статтях.

1. Розпочніть з уже звичної бесіди. Запитайте, як часто учні/-иці користуються вікіпедією та наскільки правдивою, на їхню думку, є інформація, подана в ній. Які переваги дає користування вікіпедією?
2. Вислухайте відповіді й підсумуйте, що онлайн-енциклопедія дуже спростила наше життя, вона зручна й корисна. Тепер не обов'язково йти до бібліотеки, достатньо мати смартфон із доступом до інтернету. Проте щодо правдивості інформації, поданої в цій енциклопедії, можуть бути сумніви.
3. Скористайтесь презентацією до проєкту «Вікіпедія: простір необмежених можливостей і прихованих обмежень» та інструкцією до неї, щоб пояснити особливості цієї онлайн-енциклопедії.

4. Запропонуйте учням/-ицям самостійно переглянути історію змін будь-якої статті у вікіпедії на цікаву для них тему або заздалегідь вибрану вами.
5. Скажіть: щойно ви змогли переконатися, що вікіпедія — зручний, але не завжди достовірний ресурс. Адже статті можуть змінювати й редагувати різні люди і не завжди з наміром доповнити й подати детальну інформацію. Такі зміни можуть відбуватися і з метою ввести в оману, зманіпулювати й видати брехню за правду. До того ж статті на одну тему різними мовами часто можуть суттєво відрізнятися. Особливо це стосується російської вікіпедії, на сторінках якої росіяни ведуть свою шкідливу діяльність щодо України. Наприклад, у статті про Новгород написано, що це місто — перша столиця Русі.

Порада.

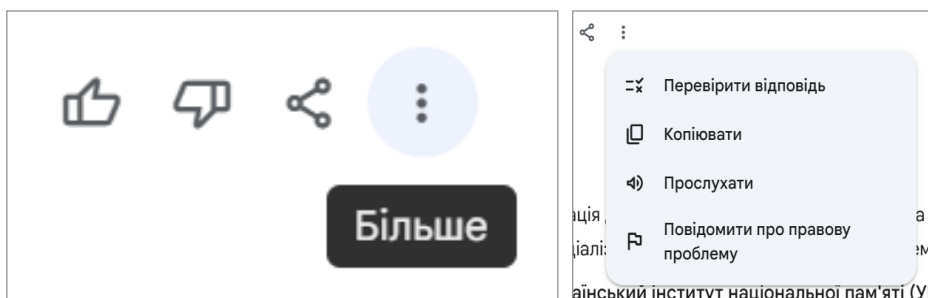
Уміння, яке ми пропонуємо вам формувати в учнів/-иць, є базовим і таким, що закладе підґрунтя для якісної роботи впродовж наступних уроків. Щоб не гаяти час на уроці, попросіть учнівство ознайомитися з інформаційними матеріалами напередодні уроку. Проте за потреби наголосіть на важливих аспектах перед виконанням завдання. Звертайтеся до цих матеріалів якомога частіше й нагадуйте учням/-ицям про правила пошуку якісної інформації.

Вправа 4 • «Штучний інтелект — заміна пошукових систем?»

Вправа допоможе показати учням/-ицям, що ШІ-чат не є заміною пошуковій системі. Найактуальнішою ця вправа буде для викладачів/-ок, які працюють на уроках із контроверсійними запитаннями або особистостями, навколо яких точаться суперечки (історія, мистецтво, література). Також підійде для уроків англійської мови.

1. Запитайте в учнів/-иць, як часто і з якою метою вони використовують ШІ-чат. *(Шукаю відповіді на запитання, прошу писати мені твори з української мови, перекладаю тексти, прошу розв'язати задачу з фізики, складаю меню правильного харчування, просто спілкуюся тощо.)* Яким чатом вони користуються? *(Докладно ознайомитися з особливостями найпопулярніших ШІ-чатів можна в статті «ТОП 7 найкращих чат-ботів зі штучним інтелектом».)* Примітка: далі ми розглядаємо виконання вправи з використанням Gemini, проте ви можете застосувати інший ШІ-чат.
2. Попросіть учнів/-иць зробити запит щодо короткої біографії *(наприклад, напиши коротку біографію Олександри Екстер)* письменника Миколи Гоголя, художників Казимира Малевича чи Архипа Куїнджі, художниці Олександри Екстер або іншої постаті в Gemini. Зробити це потрібно різними мовами, наприклад українською та англійською, але важливо, щоб ці запити були сформульовані однаково.
3. Попросіть учнівство порівняти результати, отримані різними мовами. Запитайте: які відмінності ви помітили? Із чим вони можуть бути пов'язані? *(Джерелами, які використовував чат для генерування відповіді.)*
4. Вислухайте їхні припущення і запропонуйте попросити чат дати перелік джерел, якими він користувався, та лінки на них. Ці запити також потрібно сформулювати двома мовами.
5. Важливою на цьому етапі буде перевірка джерел, які запропонує чат. Попросіть учнівство звернути увагу на те, чи використовував чат офіційні джерела: сайти музеїв (яких саме?), статті в медіа (у яких?), наукові праці (хто автор?), енциклопедії (які саме?) тощо. А також запропонуйте учнівству проаналізувати джерела за такими запитаннями (джерело: <https://medialab.online/news/perevirka-na-dostovirnist-9-zapy-tan-pro-dzherelo-novy-ny/>):

- **Що це джерело може знати?** (Якщо джерелом є людина, треба з'ясувати, чи вона має профільну освіту. Дізнайтеся, як називається її посада і чи вказує вона на відповідну кваліфікацію.)
 - **Коли джерело отримало цю інформацію?** (Чи інформація досі актуальна? Можливо, ситуація змінилася.)
 - **Де джерело отримало цю інформацію?** (Чи має ця людина науковий ступінь у відповідній галузі, освіту, досвід роботи? Дізнайтеся, чи людина отримала інформацію з перших рук. Якщо так, то це має викликати більше чи менше довіри до її думки?)
 - **Наскільки прозорою є інформація, що її надає джерело?** (Перед тим як довіритися тому чи тому джерелові, дайте відповідь: чи може аудиторія новини самостійно визначити джерела інформації і зрозуміти, чому варто використовувати саме ці джерела?)
 - **Як джерело дізналося цю інформацію?** (Чи можете ви підтвердити інформацію від джерела за допомогою перевірки офіційних документів, звітів, подальшої журналістської роботи чи інших джерел?)
 - **Яку репутацію має джерело?** (Оцініть, наскільки надійним джерело інформації було в минулому, чи не публікувало воно маніпулятивну, неперевірену чи відверто брехливу інформацію.)
 - **Чим керується джерело, надаючи інформацію?** (Зважайте на те, що ця людина може здобути чи втратити від розголосу. Можливо, ця інформація допоможе людині здаватися кращою / гіршою, винною чи навпаки?)
6. Попросіть учнів/-иць узагальнити свою роботу й розповісти, що вони відзначили в джерелах, які пропонував ШІ-чат.
 7. Розкажіть, що Gemini, на відміну від інших ШІ-чатів, має функцію перевірки відповіді, яку він згенерував. Для цього потрібно під отриманою відповіддю натиснути на меню і вибрати «Перевірити відповідь».

8. Після цього ви побачите розфарбований текст, де зелений колір означає, що знайдено ще одне джерело з такою інформацією (чат не обов'язково користувався саме ним), помаранчевий — є джерело, у якому подано іншу версію подій, або не знайдено джерела, звідки взято інформацію, а незафарбований текст означає, що недостатньо інформації, щоб оцінити подане твердження, або що в цій частині немає фактів, які можна перевірити. Так, в українській версії відповіді на запит про біографію Олександри Екстер ви побачите, що текст майже повністю пофарбований у зелене. До того ж зможете перевірити джерело, з якого взято інформацію.

Олександра Екстер (1882–1949) — видатна українська художниця-авангардистка, сценографка, ілюстраторка, дизайнерка та педагогиня. ^

Пошук Google виявив схожі відомості:

Анна Лодигіна — 18 січня, 16:00. Колаж УП Колаж УП Цього дня, 18 січня, у 1882 році народилась знаменита художниця-авангардистка...

life.pravda.com.ua

Натомість в англomовному варіанті поряд із зеленим кольором ви побачите ще й помаранчевий.

After the Russian Revolution, Exter continued to be active in the Soviet avant-garde, teaching at the Moscow State Free Art Workshops (Vkhutemas). !

Пошук Google виявив відомості, які відрізняються:

Feed. Publication. Alexandra Exter't immigrate to Europe. She just never returned to the Soviet Union after the Venice Biennale.

arthive.com

9. Тож бачимо, що чат не завжди генерує відповідь, спираючись на певне джерело, а також може не враховувати протилежної інформації. Ба більше, експерти Центру цифрової журналістики з'ясували, що ШІ-чат може не просто помилятися, а придумувати відповідь, якщо не може знайти потрібних даних.

(The Tow Center for Digital Journalism — Центр цифрової журналістики, створений 2010 року, надає журналістам навички та знання, необхідні для того, щоб керувати майбутнім цифрової журналістики, а також є центром досліджень і розвитку професії в цілому. Діє при Вищій школі журналістики Колумбійського університету.)

Цікаво знати.

Як чат GPT перевіряє новинний контент

2024 року експерти Центру цифрової журналістики при Колумбійському університеті провели експеримент. Вони вирішили перевірити твердження компанії OpenAI про те, що чат GPT може бути альтернативою пошуковикам «Гугл» чи «Бінг». Для цього експерти випадковим чином вибрали 200 цитат із 20 новинних видань і попросили чат GPT визначити їхні джерела. У результаті експерименту виявилось, що:

- 153 з 200 відповідей чату GPT були частково або повністю неправильними;
- тільки 41 відповідь була правильною;
- лише сім разів чат GPT визнав, що не може точно відповісти на запит;
- у більшості випадків чат GPT вигадував джерело, навіть якщо не мав доступу до нього;
- чат GPT часто покликався на плагіатні або вторинні джерела, а не на оригінальні публікації.

Ті ж цитати через пошук у гуглі чи бінгу одразу вели до оригіналів публікацій.

Експерти Центру передбачали, що чату GPT може бути складно знайти деякі джерела цитат, враховуючи, що сорок із двохсот цитат були отримані від видань, які заблокували доступ його пошуковій системі.

Однак чат GPT рідко визнавав, що не може знайти відповідь, тому частіше просто вигадував її. Описаний експеримент свідчить про те, що чат GPT поки що не забезпечує надійного цитування новинного контенту, тому варто перевіряти джерела, а не покладатися на першу відповідь чату, а також розуміти, як працюють алгоритми пошуку й чому вони можуть помилятися.

(Джерело: [How ChatGPT Search \(Mis\)represents Publisher Content - Columbia Journalism Review.](#))

- 10.** Отже, відповідь, яку пропонує ШІ-чат, потребує перевірки. Важливо також пояснити, що на свій запит у пошуковій системі учні й учениці отримують результати з різних джерел, які дібрано як найрелевантніші. Вони самостійно опрацьовують інформацію і роблять висновки. Це не означає, що не потрібно перевіряти отримані результати. Проте у випадку із ШІ-чатом отримуємо не набір сайтів із потрібною інформацією, а готову відповідь, яка, як учні/-иці самі могли переконатися, може бути неточною чи такою, яку складно перевірити. Тобто ШІ-чати значно полегшують пошук відповідей на запитання, розв'язання задач і виконання інших завдань, але потребують перевірки та критичного ставлення до всього, що вони пропонують. Варто також наголосити, що генеративна система таких чатів видає результати відповідно до тієї інформації, на якій її [систему] навчали. Дані, використані для навчання, завантажили люди. Система ж лише аналізує ці масиви даних і видає оптимальний варіант для того запиту, який до неї надійшов. Якщо ж у системи недостатньо вихідних даних або вони суперечливі, то вона неправильно класифікує їх і видає результат, який прийнято називати «галюцинації ШІ», або просто вигадує відповідь.

Порада.

Якщо ви зазвичай звертаєтеся до різних ШІ-чатів, то для цієї справи варто вибрати той чат, яким найчастіше користуються ваші учні/-иці. Або ж ви можете запропонувати учнівству працювати над завданням у групах, де кожна з них виконуватиме однакові дії, але в різних чатах. Це може бути чат GPT, Gemini, Copilot або інші.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Історія		Знайти якомога більше джерел на підтвердження чи спростування інформації про маловідому подію або альтернативну версію перебігу певної битви.
Географія		Перевірити факти про один або декілька популярних туристичних маршрутів за офіційними географічними джерелами, мапами, науковими публікаціями, а також знайти актуальну інформацію про це місце.
Біологія, ЗБД (основи здоров'я)		Перевірити «сенсаційні» новини про здоров'я, харчування чи нові дослідження щодо користі / шкоди певних продуктів за науковими статтями (хоча б анотаціями), медичними порталами ВООЗ, МОЗ або авторитетними медичними виданнями.
Англійська (іноземна) мова		Знайти репортажі про актуальну міжнародну подію в англійськомовних (або інших іноземних) медіа й порівняти їх з українськими. Звернути увагу на відмінності у фокусі, поданні інформації, використовуваних термінах і джерелах.
Алгебра		Перевірити графіки, діаграми про зростання / спад певних показників (захворюваності, народжуваності, кількості користувачів інтернетом тощо) або надання переваги більшістю / меншістю у виборі певного продукту / послуги на офіційних сайтах подання статистичних даних (Держстат, міжнародні організації), а також оцінити методологію збору даних.

Приклади вправ з інтеграцією

Вправа «Аукціон» (с. 13–14) до теми «Епоха постмодернізму» (мистецтво, 9-й клас) допоможе на практиці пояснити учням/-ицям, чому варто серйозно ставитися до перевірки інформації.

Вправа «Пошук в інтернеті за ключовими словами» до теми з повторення й узагальнення «Ключові слова в тексті й абзаці. Види й засоби міжфразового зв'язку» (українська мова, 9-й клас) сприятиме поглибленню розуміння учнями/-ицями поняття «ключові слова» й ознайомить їх зі спеціалізованим пошуком за ключовими словами в пошуковій системі «Гугл».

Вправа «INSERT» до теми «Відокремлені прикладки» (українська мова, 8-й клас) дасть можливість учням/-ицям попрактикуватися в ефективному пошуку додаткової інформації для встановлення достовірності наведених відомостей.

Вправа «Неологізми й медіа» до теми «Лексикологія. Фразеологія. Користування електронними мовними словниками» (українська мова, 8-й клас) дасть можливість подискутувати, де краще

шукати інформацію — в інтернеті чи в бібліотеках, а також навчитися правильно користуватися операторами пошуку в пошуковій системі.

Вправа «Вікіпедія: простір необмежених можливостей і прихованих обмежень» до теми «Вступ. Мова — найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу» (українська мова, 8-й клас) допоможе розібратися в можливостях, які дає вікіпедія, і дізнатися про загрози, які вона може нести.

Вправа «Створення висловлення про відомого науковця-дослідника» до теми «Простий і складений присудки (іменний і дієслівний). Способи вираження присудка» (українська мова, 8-й клас) запропонує учнівству знайти інформацію, яка підтвердить або спростує новину про перейменування аеропорту «Жуляни».

Вправи до теми «Гетьманщина за врядування Івана Мазепи (постать Івана Мазепи)» (історія України, 8-й клас) допоможуть учнівству розібратися в тонкощах ефективного пошуку в інтернеті взагалі та особливостям пошуку необхідної інформації в соцмережах зокрема.

Вправа «Факти, судження, фейки та історичні міфи про період модернізації в ост. третині XIX — на поч. XX ст.» до теми «Модернізація країн Європи та Америки в ост. третині XIX — на поч. XX ст. Пробудження Азії» (всесвітня історія, 9-й клас) пропонує учням і ученицям перевірити факти, судження, фейки та історичні міфи в достовірних джерелах. Пошук цих джерел потрібно провести в інтернеті за запропонованим алгоритмом.

Вправа «Винаходи XIX століття: патенти та плагіат» до теми «Розвиток науки й техніки» (всесвітня історія, 9-й клас) спрямована на повторення правил ефективного пошуку потрібної інформації в мережі інтернет.

Вправа «Аналіз рекламних, соціальних та агітаційних візуальних джерел 20-х років XX ст.» до теми «США» (всесвітня історія, 10-й клас) пропонує учням і ученицям знайти в інтернеті значення нових понять та імен.

Уміння шукати джерела й першоджерела та працювати з ними

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Для сучасних підлітків, які більшу частину свого часу проводять у тиктоку, ютубі чи телеграм-каналах, уміння працювати з джерелами й першоджерелами є тією навичкою, яке допоможе самостійно орієнтуватися у віртуальному світі, де правда часто перемішується з брехнею та маніпуляціями.

Навчаючи учнів/-иць аналізувати, порівнювати й оцінювати достовірність інформації, ми формуємо їхню здатність об'єктивно оцінювати реальність. У час інформаційного хаосу й перенавантаження це вміння стає надійним захистом від маніпуляцій, розчарувань чи потрапляння на гачок до шахраїв. Ба більше, здатність знаходити, аналізувати й використовувати перевірені джерела є невід'ємним складником якісного навчання та подальшого розвитку. До того ж робота з джерелами виховує відповідальність: повагу до інтелектуальної власності, академічну чесність та усвідомлення важливості достовірної інформації. Це допомагає формувати свідомих громадян/-ок, які не просто споживають медіаконтент, а можуть ухвалювати виважені рішення, ґрунтуючись на якісній інформації.

Що необхідно враховувати при формуванні вміння

Процес пошуку достовірних даних, проведення різноманітних досліджень потребує розуміння того, які бувають джерела інформації, у чому різниця між первинними та вторинними джерелами інформації, які переваги й недоліки різних джерел. Тому перед початком роботи з учнями/-ицями потрібно:

- коротко пояснити, які бувають джерела інформації;
- пояснити різницю між первинними, вторинними та третинними джерелами й навести конкретні приклади: скажімо, запитати, до яких джерел вони б віднесли свій підручник (детальніші поради про те, як пояснити учнівству, які джерела ми відносимо до первинних, а які — до вторинних, можна знайти у вправі з української літератури «Різновиди джерел інформації»);
- можна провести вправу «Сніжинка», яка допоможе мотивувати учнів/-иць і покаже, як по-різному передається інформація, які чинники впливають на її сприйняття. Вона також сприятиме розумінню учнівством того, як у процесі отримання групою людей інформації з одного джерела й в умовах обмеження можливості перевірити її результати сприйняття та дії на основі отриманої інформації можуть бути різними.

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Покажіть учням і ученицям приклад допису популярного музичного телеграм-каналу @Музика_Інсайди_UA (близько 2 млн підписників) про вихід нового треку від ОТОУ та Skofka, який «розриває» всі чарти, і запитайте, чи бачили вони таке або схоже повідомлення.

Вислухайте відповіді й запитайте, чи перейшли б вони за покликанням, чи попередньо перевірили б отриману інформацію і де б вони шукали підтвердження чи спростування отриманої новини. Вислухайте пропозиції учнів/-иць і за потреби зауважте, що варто було б пошукати цю інформацію на:

- офіційних сторінках ОТОУ та Skofka в інстаграмі чи ютубі,
- великих музичних платформах, як-от спотифай чи епл мюзик,
- авторитетних українських музичних сайтах, наприклад на «Лірумi», або у відповідних розділах великих українських медіа.

Запропонуйте учням/-ицям спробувати виконати один із варіантів перевірки й поділитися отриманими результатами. Імовірно, учнівство не знайде підтвердження цієї новини на офіційних сайтах, адже вона є вигаданою та імітує інсайдерську інформацію, тобто таку, яка доступна лише обраним споживачам/-кам. Поясніть: попри те що цей канал має багато підписників і публікує новини дуже швидко, це не означає, що вони правдиві, адже канал, який обіцяє «інсайди», може помилитися, поспішити з публікацією або поширити чутку заради хайпу. Тому потрібно перевіряти інформацію через кілька незалежних джерел, а найкраще — шукати першоджерело отриманої інформації. Так ви будете впевнені, що знаєте правду про те, що вам справді цікаво.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Основна діяльність при формуванні вміння працювати з джерелами й першоджерелами має бути спрямована на практичну роботу учнів/-иць. Варто якомога більше уваги приділяти роботі з порівняння інформації з різних джерел, пошукам первинного джерела й показувати учнівству, як одну й ту саму інформацію можуть подавати різні джерела.

Вправа 1 • «Деталі мають значення: вчимося перевіряти інформацію»

Запропонована вправа покаже учням/-ицям важливість перевірки інформації та уваги до деталей. Особливість цієї вправи в тому, що учнівство порівнюватиме текстове повідомлення та фото до нього, а також шукатиме першоджерела публікації. Саме уважне порівняння тексту й зображення має спонукати до подальшої перевірки й пошуків першоджерела.

 Tatyana Izmailova · [Стежити](#)
2 д. · 🌐

Зачепило. Так важливо вчасно помітити, кому потрібна допомога.

Вона тонула.
І ніхто цього не помітив...
Ніхто — окрім однієї людини.

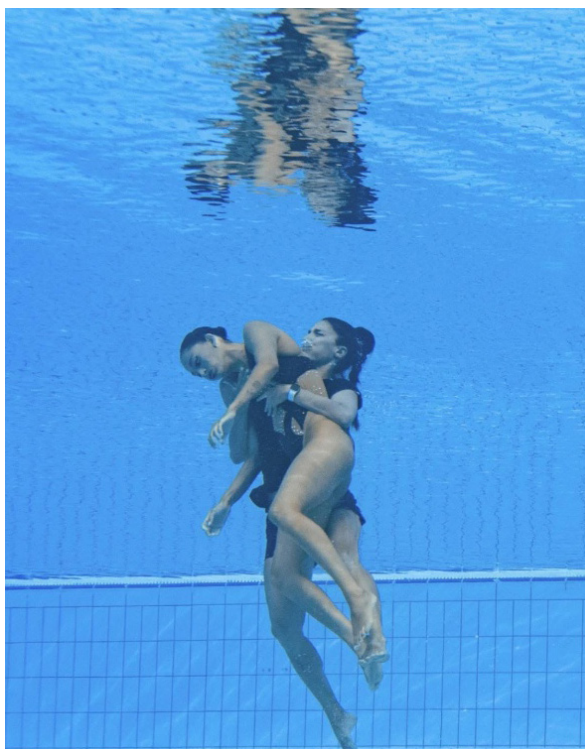
Це сталося пару років тому на чемпіонаті світу. Ніхто не помітив, що синхроністка після виступу знепритомніла і не винирнула. Басейн рукоплескав. Судді ставили оцінки. Тільки її тренерка Андреа Фуентес зрозуміла, що щось не так. Пірнула в басейн просто у формі і кросівках і врятувала життя.

А скільки людей ми знаємо настільки добре, щоб побачити, що вони більше не тримаються на плаву, навіть коли посміхаються?

Хто, не думаючи, кине все й пірне за тобою, коли ти вже не маєш сил піднятися?

Наскільки ми помітні в житті тих людей, яких любимо?

Чи просто сидимо на трибуні, спостерігаємо і іноді аплодуємо.

1. На уроці основ здоров'я (здоров'я, безпека та добробут) або іноземної мови, якщо працюватимете з іншомовними джерелами, запропонуйте учням/-ицям прочитати допис з однієї з соціальних мереж про порятунок плавчині.
2. Запитайте в учнів/-иць, чи виникають у них сумніви в достовірності інформації. Якщо так, то через що саме (*наприклад, у тексті йдеться про кросівки, у яких тренерка рятувала плавчиню, а на фото їх немає*). Поцікавтеся, як би вони перевіряли отриману інформацію (*наприклад, загулили «Андреа Фуентес рятувала плавчиню»*).
3. Вислухайте їхні пропозиції та запропонуйте провести таку перевірку й поділитися результатами. Наприклад, якщо ввести в гугл запит українською мовою, то серед результатів пошуку будуть новини на Суспільне Спорт і Бі-Бі-Сі Україна (джерела: Американська артистична плавчиня втратила свідомість у воді на чемпіонаті світу. Її рятувала тренерка: фото — Суспільне Спорт. Синхроністка знепритомніла під час виступу. Її рятувала тренерка — Бі-Бі-Сі Україна). З них ми можемо дізнатися, що, по-перше, глядачі теж помітили плавчиню, яка пішла під воду, по-друге, тренерка була не в кросівках, а по-третє, їй допомагав рятувальник. Отже, історія правдива, але її деталі перекручені у вигідному для авторки допису контексті. Якщо шукати інформацію іноземною мовою, відповідно, і результати пошуку будуть іншими. Тоді варто звернути увагу учнів/-иць на те, що вони знають про ресурси, на яких опубліковані ті чи ті новини, і наскільки їм можна довіряти.

Порада.

Якщо учні/-иці мають високий рівень підготовки, то радимо запропонувати їм заглибитися в дослідження і проаналізувати інформацію з тих джерел, які наводять автори/-ки публікацій на Суспільному та Бі-Бі-Сі. У такому разі вже можна порівняти деталі: що увійшло до тексту допису, а що було проігноровано.

Важливо

У соціальних мережах також можна знайти фото, де тренерка в кросівках. На відміну від інших фото події, автори яких відомі (Олі Скарф і Петер Когалмі з агенції AFP), автора/-ку цієї світлини важко знайти. Ба більше, вона має ознаки оброблення або взагалі створена за допомогою інструментів генеративного штучного інтелекту (*насичені кольори, шкіра без відблисків води, тренерка з іншою зачіскою, довжина рук / ніг тощо*).

4. Підсумовуючи виконану вправу, зазначте, що важливо бути уважними до деталей повідомлень як у медіа, так і в соціальних мережах, аналізувати не лише текст, а й зображення до нього, шукати першоджерела інформації. Додатковий аспект, який можна обговорити з учнями/-ицями, — мета створення такого допису в соцмережах. Це може бути як швидкий набір підписників за рахунок емоційності історії, так і використання її як ілюстрації до певного явища, але в цьому випадку — зі спотворенням фактів.

Вправа 2 • «Порівняння медіатекстів: де правда?»

Запропонована вправа допоможе продемонструвати учням/-ицям різницю в поданні однієї й тієї ж інформації, але в різних джерелах, мотивувати їх критично ставитися до того, як історичних постатей зображують у творах мистецтва, легендах, віршах тощо. Наприклад, на уроках літератури ви вивчаєте напівлегендарну постать Устима Кармалюка, якій присвячено різні тексти, зокрема й медійні: легенду («Кармалюкова гора»), картину («Устим Кармалюк», Василь Тропінін), анімаційний фільм («Кармалюк і бідний чоловік»), вірш («За Сибіром сонце сходить»), журналістську статтю («Устим Кармалюк. Перший кіборг на селі»), інформацію в підручнику тощо. Запропонуйте учням і ученицям з'ясувати, у якому з джерел, на їхню думку, інформація достовірна.

1. Розпочніть із нагадування про типи джерел і ще раз зауважте, що найбільшій довірі заслуговують первинні джерела.
2. Попросіть переглянути всі запропоновані джерела інформації та визначити, які, на їхній погляд, є достовірними. Попросіть пояснити свою думку.
3. Окремо зупиніться на візуальних джерелах і поцікавтеся, яке з текстових лягло в їх основу.
4. Підсумовуючи виконану роботу, зауважте: щоб визначити, чи достовірні джерела інформації, необхідно перевірити їх. Також наголосіть: що далі в часовому вимірі відбувається інтерпретація факту, то більше вірогідності відхилення від нього і внесення суб'єктивної інформації.

Вправа 3 • «Блог vs медичний журнал: кому довіряти?»

Вправа допоможе пояснити різницю між достовірною та недостовірною інформацією завдяки перевірці її за певними критеріями. Також учні/-иці зможуть на конкретних прикладах побачити відмінності між блогом із нефаховими поясненнями та поясненнями з фахового медичного журналу.

Під час уроку зі здоров'я та безпеки життєдіяльності, а також англійської мови (вивчення тем здоров'я) запропонуйте учням і ученицям ознайомитися з двома різними статтями, наприклад, про питну соду як засіб для лікування застуди або зубну пасту як ліки від акне тощо. Важливо, що одна зі статей узятя з медичного журналу (статті у фахових медичних журналах доступні англійською мовою), а друга — з блогу чи з публікації в соціальних мережах.

1. Попросіть учнів/-иць після ознайомлення з обома статтями визначити ту з них, яка, на їхню думку, є достовірною.
2. Запитайте, чим вони керувалися, коли робили свій вибір.
3. Запропонуйте учням і ученицям скласти пам'ятку, за якою вони радили б перевіряти інформацію на достовірність. Якщо ви бачите, що учнівству буде складно виконати таке завдання, то запропонуйте перелік ознак і попросіть вибрати ті з них, які б указували на достовірне джерело інформації.

Перелік орієнтовних ознак (жирним виділені правильні):

- Інформація викликає сильні емоції. Яскравий заголовок, який не залишає читача байдужим.
 - **Інформація містить покликання на наукову літературу або дослідження.**
 - **Факти відокремлені від думок і коментарів.**
 - **До кожного поданого факту чітко зазначено джерела.**
 - Про це розповів відомий блогер/-ка, але не надав/-ла покликання на першоджерела.
 - Інформацією поділився найкращий друг.
 - Інформація дуже поширена в соцмережах і має багато вподобайок.
 - Інформація з'являється на першій сторінці пошукової системи в інтернеті.
 - **Інформація містить повні, дослівні, не вирвані з контексту цитати.**
 - Анонімність джерела; не вказано, хто автор/-ка.
 - **Інформація позначена датою, тобто можна визначити, вона свіжа чи застаріла.**
4. Підсумовуючи вправу, зазначте, що інформація, яка варта довіри, має базуватися на фактах або ґрунтуватися на наукових дослідженнях, при цьому не абстрактних «британських науковців/-иць», а справжніх дослідників/-иць, імена яких можна перевірити. Підведіть учнів/-иць до того, що вміння перевіряти інформацію на достовірність застереже від дій, які можуть бути шкідливими. Це стає особливо важливо, коли ми, спираючись на отриману інформацію, ухвалюємо рішення щодо здоров'я, особистої безпеки, фінансів тощо.

Вправа 4 • «Горизонтальне читання: перевіряємо джерело»

Вправа ознайомить учнів і учениць із методом перевірки інформації, яким користуються фактчекери. Вона акцентує увагу саме на важливості перевірки й показує, що використання достовірних джерел заощаджує час і допомагає уникнути перелічування непотрібної та недостовірної інформації.

Наприклад, запропонуйте учням і ученицям на уроці фізики ознайомитися зі статтею «Київський школяр винайшов спосіб видобувати електроенергію зі злості» або на уроці інформатики — обговорити статтю «Мінцифри розробить українську азбуку Морзе».

1. Почніть це завдання з пояснення. Скажіть, що сьогодні ви пропонуєте учням і ученицям опанувати горизонтальне читання замість вертикального.
2. Варто запитати, чи всі розуміють, що таке вертикальне читання, і за потреби пояснити, що це традиційний спосіб читати будь-яку текстову інформацію — зверху вниз.
3. Зауважте, що під час традиційного читання текстів на інтернет-сайтах ми спочатку ознайомлюємося з усією інформацією, а потім починаємо перевірку. Натомість горизонтальне читання дає можливість розпочати одразу з перевірки.
4. Поясніть, що не варто одразу читати сайт повністю. Натомість запропонуйте відкрити нові вкладки в браузері й почати одразу перевіряти інформацію, яку бачите. Оскільки ви рухаєтеся між різними вкладками в один бік і в другий, таке читання називають горизонтальним.

5. Тож учням і ученицям не потрібно буде читати запропоновану статтю повністю, натомість варто розпочати з перевірки ресурсу, на якому вона опублікована. Наприклад, якщо взяти будь-яку новину з сайту UaReview і скористатися для перевірки горизонтальним читанням, то з пошуку в гуглі ми дізнаємося, що цей ресурс — сайт сатиричних фейкових новин. Навіть не читаючи новину, ми дізнаємося, що це — жарт, і не гаятимемо час на перевірку фактів у тексті. На самому сайті UaReview теж зазначено, що він сатиричний, але ця примітка стоїть унизу сторінки, тому її побачать не всі користувачі/-ки. Застосувавши метод горизонтального читання, ми одразу отримуємо потрібну інформацію.
6. Поясніть учням і ученицям, що при горизонтальному читанні важливо:
- мати на увазі, що домен не може бути єдиним свідченням надійності інформації (наприклад, сайти на домені .edu не обов'язково пов'язані з офіційними сторінками навчальних закладів; на доменах .gov розміщують офіційну інформацію від органів державної влади, але на неї можуть впливати політики тощо);
 - звертати увагу на прізвища (автор/-ка, особи, згадані в тексті);
 - шукати інформацію ще на 4–5 ресурсах (це підвищує шанси на її достовірність).
7. Запитайте в учнів/-иць, які сайти вони запропонували б використовувати для горизонтального читання. Вислухайте їхні міркування та зауважте, що такими сайтами є:
- сайти фактчекінгових організацій (в Україні це StopFake, VoxCheck, По той бік новин);
 - сайти новинних організацій;
 - вікіпедія, проте, використовуючи її, обов'язково перевіряйте цитування за лінками внизу статті.
8. Підсумовуючи вправу, ще раз наголосіть на важливості перевірки й пошуку саме першоджерела потрібної вам інформації. Зауважте, що в часи, коли інформація втрачає свою актуальність дуже швидко і не вся створена інформація заслуговує на увагу, варто навчитися використовувати саме достовірні джерела й не марнувати свій час на сайти-сміярки, а також уникати зайвої та непотрібної інформації.

Примітка.

Горизонтальне читання можна використовувати й для аналізу дописів у соціальних мережах. Принцип такий самий, як і для сайтів.

Порада.

- Формуючи навичку пошуку першоджерела й уміння працювати з ним, потрібно час від часу нагадувати учнівству про правила ефективного пошуку в інтернеті загалом.
- Варто від самого початку пояснити, які джерела прийнято відносити до первинних, а які — до вторинних. Можна запропонувати учнівству скласти орієнтовну таблицю та звертатися до неї за потреби. Це допоможе в майбутньому швидше оцінювати джерела й робити вибір на користь достовірних.
- Потрібно дати учням/-ицям розуміння того, що їхні дії щодо оцінювання джерела залежатимуть від того, із яким саме джерелом вони працюють: новинний сайт, наукове видання, блог чи допис у соціальних мережах.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Інформатика		Використовуючи методи горизонтального читання та інструменти для перевірки (зворотний пошук зображень у гуглі, TinEye, перевірка URL-адрес, пошук офіційних акаунтів), визначити першоджерело заздалегідь підготовленої інформації, яка містить ознаки сенсації або викликає сумніви.
		За лінком, використовуючи сервіси WHOIS (для перевірки реєстраційних даних домену), пошук у гуглі про власника/-ицю домену, інформацію з розділів «Про нас» або «Контакти» на самому сайті, спробувати встановити його реального/-у власника/-ицю. Обговорити, чому анонімність або непрозорість у джерелах може бути сигналом до пошуку альтернативного джерела.
Фізика		Запропонуйте учням/-ицям знайти й проаналізувати первинні джерела, пов'язані з одним із відомих фізичних відкриттів: уривки з наукових робіт науковців/-иць, їхніх листів, виступів, патентів (якщо можливо, у перекладі або з поясненнями). Порівняти, як ці першоджерела доповнюють або уточнюють інформацію з підручника.
		Провести «розслідування» псевдонаукової новини за допомогою пошукових систем, академічних баз даних або пошуку в гугл-академії, наукових порталів, сайтів патентних бюро (якщо йдеться про винахід). Знайти наукові підтвердження, спростування або зрозуміти, чи є ця новина науково обґрунтованою.
Література		Надайте учням/-ицям кілька відомих цитат, які приписують знаним письменникам/-ицям, але насправді вони [цитати] або належать іншим авторам/-кам, або їхня суть змінена, або й взагалі інформація є неправдивою. Попросіть перевірити ці цитати за допомогою онлайн-пошуку, літературознавчих словників, збірників цитат, академічних баз даних чи повних зібрань творів письменників.
		Запропонуйте учням/-ицям перевірити кілька «фактів» із життя відомих письменників/-иць, використовуючи першоджерела. Факти, які ви запропонуєте для перевірки, мають бути як правдивими, так і міфами або неточними чутками. Це також можуть бути дані з популярних статей, художніх фільмів тощо.

Приклади вправ з інтеграцією

Вправа «Першоджерело, копії або інтерпретації в аспекті медіаграмотності» до теми «Модернізм у музиці. “Щедрик” Леонтовича» (мистецтво, 9-й клас) допоможе учням/-ицям проаналізувати схожість і відмінності двох пісень: українського «Щедрика» й американської Carol of the Bells, навчить виділити ознаки, які можуть свідчити про достовірність інформації.

Вправа «Аналіз інформації про Лесю Українку» до теми «Леся Українка. Життя поетки, її мужність і сила духу. Потужне ліричне начало, романтичність, волелюбність, оптимізм, мрія і дійсність як провідні мотиви її поезії. “Хотіла б я піснею стати...”» (українська література, 8-й клас) пропонує учнівству порівняти інформації про Лесю Українку у вікіпедії та статті з підручника.

Вправа «Різновиди джерел інформації» до теми «Проблема вибору, душевна роздвоєність Марусі Богуславки між любов'ю до рідної землі та становищем дружини турецького вельможі. Дума “Маруся Богуславка”» (українська література, 9-й клас) дає можливість учнівству розвивати вміння розрізняти джерела інформації та зрозуміти важливість перевірки отриманої інформації.

Вправа «Пошук пісень рідного краю» до теми «ЛРК. Родинно-побутові пісні. Балади» (українська література, 9-й клас) ознайомить із типами джерел інформації та запропонує учням і ученицям пошукати родинно-побутові пісні й балади рідного краю. Така діяльність допоможе їм [учням/-ицям] попрацювати із різними джерелами інформації, тренуватись визначати, наскільки достовірними є ті чи інші джерела.

Вправа «Порівняння літописів із сучасними публіцистичними текстами» до теми «Літописи як історико-художні твори (“Повість минулих літ”. “Поученіє Володимира Мономаха”, “Києво-Печерський патерик”))» (українська література, 9-й клас) запропонує учням/-ицям проаналізувати уривки літописних творів та обговорювати щодо джерел, якими могли користуватися тогочасні літописці.

Вправа «Визначення авторства цитат» до теми «Цитата як спосіб передавання чужої мови. Обговорення питання “Які вислови відомих українців варто було б розмістити на білбордах” із використанням у мовленні цитат» (українська література, 9-й клас) запропонує учням і ученицям визначити авторство наведених цитат та обговорювати, чому важливо покликатися на джерело або авторство, коли використовуєш цитати.

Вправа «Груповий відеопроєкт про творчість Тараса Шевченка» до проєкту «“Вінок слави Кобзареві”. Світова велич українського поета. Огляд поетичної спадщини, малярського доробку, прози, драматургії, міркувань зі “Щоденника”. Вшанування пам'яті поета» (українська література, 9-й клас) дає можливість застосувати отримані раніше вміння щодо пошуку інформації в інтернеті та роботи з джерелами й першоджерелами.

Вправа «Новина одним рядком» до теми «Складнопідрядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому. Підрядні сполучники та сполучні слова у складнопідрядних реченнях. Основні види складнопідрядних речень» (українська мова, 9-й клас) допоможе учням/-ицям навчитися перевіряти достовірність інформації з різних джерел.

Вправа «Трудова еміграція» до теми «Соціально-економічний розвиток» (історія України, 9-й клас) запропонує учнівству опрацювати три джерела про одну подію за певним алгоритмом.

Вправа «Українські меценати та їх внесок в культуру» до практичного заняття з теми «Портрет українського підприємця-мецената др. пол. XIX – початку XX ст.» (історія України, 9-й клас) запропонує проаналізувати відео про підприємців-меценатів Симиренків і знайти джерела, які

допоможуть підтвердити, що відео не є фейковим і його зміст відповідає історичним фактам.

Вправа «Голод 1921–1923: пошук причин і передумов, аналіз його висвітлення в медіа» до теми «Входження УСРР до складу СРСР» (історія України, 10-й клас) запропонує учням і ученицям порівняти статті з радянських та діаспорних газет про події голоду 1921-1923 років.

Вправа «Холодноярська республіка в медійних джерелах» до теми «Україна наприкінці 1919 — на початку 1920 років. Холодноярська республіка» (історія України, 10-й клас) пропонує учням і ученицям попрацювати з різними типами джерел, які стосуються однієї події.

Вправи до практичного заняття з теми «На основі аналізу доступних джерел укласти історичний портрет діяча Французької революції» (всесвітня історія, 9-й клас) дають можливість проаналізувати інформацію про діячів революції з різних джерел і систематизувати її.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Уміння ставити запитання

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Уміння ставити запитання — основа критичного мислення. Ставити запитання — означає піддавати сумніву інформацію, яку споживаєш, тобто сприймати її критично. Це також допомагає ухвалювати правильні рішення. До того ж уміння ставити запитання стимулює мисленнєвий процес, спонукає людину шукати відповіді, а отже, набувати нових знань. Тож сучасний/-а учитель/-ка має розвивати це вміння в учнів/-иць і заохочувати їх ставити ще більше запитань, пояснювати, що влучне запитання може допомогти знайти вихід навіть зі складних проблем.

Крім того, уміння ставити запитання сприяє ефективній комунікації, допомагає впевнитися, що довколишні правильно розуміють нас, або й самим переконатися, що ми зрозуміли все, чого від нас очікує співрозмовник/-иця.

Що необхідно врахувати при формуванні вміння

Поясніть учнівству, що запитання бувають різних типів і що варто вибирати саме той, який відповідає меті. Тобто якщо потрібно отримати конкретну інформацію, то це будуть запитання, які починаються з питальних слів «хто», «що», «де», «коли». Якщо ж вам потрібно, щоб співрозмовники/-иці щось уточнили, доповнили або висловили власну думку, то на допомогу придуть запитання-реакції.

Важливо

Один із лідерів у сфері фасилітації в США Майкл Вілкінсон у своїй книжці «Секрети фасилітації. SMART-посібник із результативної роботи в групі» пише: *«Якби я міг навчити всіх фасилітаторів світу лише одного інструменту чи техніки, це був би секрет початкового запитання. Чому? Бо якщо ми ставимо кращі запитання, то отримуємо кращі відповіді, і так щоразу»*. Тож, на думку Майкла Вілкінсона, успіх будь-якого обговорення полягає в початковому запитанні.

Секрет початкового запитання: воно має породжувати яскраві образи відповідей.

Поради до формулювання початкового запитання:

- 1. Почніть із фрази, яка породжує образ.** Використовуйте фрази на кшталт «пригадайте...», «уявіть...», «якщо...» й «подумайте...», підготуйте своїх співбесідників/-иць до того, щоб вони побачили образ (це може бути предмет, явище, персонаж, тварина, символ, зображення; образи можуть бути слухові, зорові, дотикові, смакові, запахові тощо).
- 2. Пов'яжіть образ із відповідями, які ви отримали.** Не кажіть самі відповіді, а лише двома-трьома фразами запропонуйте певний образ, який надихне на візуалізацію відповіді.
- 3. Поставте пряме запитання.** Тепер, коли ваші співбесідники/-иці побачили відповіді, поставте їм точне запитання, на яке вони зможуть чітко відповісти.

Приклад початкового запитання:

Уявіть (фраза породжує образ), що вам треба виступити в суді на захист Тараса Шевченка (чітка візуалізація: зал суду, суддя, прокурори й адвокати, присутні, Шевченко на лаві підсудних тощо). Яка інформація з біографії поета вам знадобилася б (зрозуміле запитання, на яке можна чітко відповісти)?

Після того як пролунало початкове запитання, ваші співбесідники/-иці або учасники/-иці іншої групи починають на нього відповідати. Проте не завжди висловлені ними думки зрозумілі. Тому варто використовувати **запитання-реакції**, щоб визнати, прояснити, заперечити, підтвердити, дослідити або переадресувати відповіді.

Сприйняття	Запитання-реакція	Тип і мета запитання
Ви сумніваєтеся в достовірності сказаного.	Який аргумент міг би підтвердити сказане?	Пряме запитання-дослідження, щоб спонукати співбесідників/-иць замислитися.
Вам здається, що ви розумієте сказане, а інші — ні.	Мені здається, що ви мали на увазі... Чи правильно я зрозумів/-ла?	Запитання-повторення, щоб прояснити те, що, як вам здається, ви зрозуміли.
Ви не розумієте сказаного й не впевнені, чи розуміють інші.	Це важливо, тому що...?	Непряме запитання-дослідження, щоб співбесідник/-иця зміг/-ла пояснити свою думку.
Учасники/-иці зібрання проґавили потенційно слушне розв'язання.	Чи можна знайти розв'язання?	Навідне запитання, щоб розглянути інші розв'язання.
Твердження не пов'язане з темою дискусії.	Це хороша думка. Чи можемо ми додати її до списку запитань, щоб не забути, і повернутися до...?	Запитання-переадресація, щоб повернути розмову в потрібне русло.
Обговорення не розвивається.	Ми розглянули (а), (б), (в)... Що ще ми можемо розглянути щодо теми?	Запитання-продовження, щоб допомогти групі рухатися далі.

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Перш ніж почати формування цього вміння, потрібно загалом пояснити учнівству, чому важливо вміти ставити різні запитання і що не варто обмежуватися лише простими на кшталт «що?», «де?».

«коли?» тощо. Зауважте, що, наприклад, закриті запитання спонукають людину дати ствердну чи заперечну відповідь без пояснень, які можуть бути важливими. Щоб донести це учням/-ицям, рекомендуємо розпочати із ситуації.

Ситуація

Уявіть, що ви плануєте поїздку з друзями на вихідні до нового міста. Один із ваших друзів переконує, що був там багато разів, добре орієнтується та складе маршрут і перелік цікавих місць, які варто відвідати. Які запитання ви поставили б, щоб переконатися, що поїздка буде цікавою, безпечною і відповідатиме вашим можливостям?

Вислухайте декілька запитань учнів/-иць і зафіксуйте їх на дошці або листі фліпчарта. Спробуйте спрогнозувати відповіді на ці запитання. Можливі запитання та орієнтовні відповіді:

Куди ми поїдемо? — Назва міста.

Що це за місто? — Назва міста; хороше, красиве, цікаве тощо.

Туди довго їхати? — Так / ні, конкретний час.

Чим ми поїдемо? — Вид транспорту.

Ми встигнемо з'їздити за один день? — Так / ні.

Скільки коштів потрібно на поїздку? — Не знаю, треба порахувати тощо.

Які місця ми відвідаємо? — Перелік із декількох назв.

Порада.

Щоб учні й учениці переконалися в тому, що для отримання повнішої інформації щодо будь-чого потрібно ставити різноманітні запитання, запропонуйте їм сформулювати запитання про озвучену ситуацію, тобто подорож, використовуючи приклади з таблиці. Приклади: який аргумент ти навів/-ла б, щоб підтвердити слушність вибраного плану для подорожі? Чи правильно я зрозумів/-ла, що наша подорож триватиме більш як один день?

Як ефективно формувати вміння на уроці

Рекомендуємо почати роботу над формуванням уміння після ознайомлення з різними типами запитань. Рухатися варто від запитань щодо певних уривків текстової інформації до запитань щодо визначеної теми. Радимо починати з простих, закритих запитань і поступово доповнювати їх складними, відкритими, аналітичними.

Вправа 1 • «Постав влучні запитання — розшифруй текст»

Ця вправа дасть змогу учням / ученицям потренуватися ставити різні типи запитань до текстової інформації. Такий варіант вправи можливий для будь-якого предмету, де потрібно опрацювати матеріал параграфа чи іншу текстову інформацію. Крім того, така вправа не лише сприяє формуванню вміння критично мислити, а й може бути прикладом співдії під час уроку, допоможе

врахувати думки й запити учнів/-иць. Наприклад, спільне формування мети уроку за питаннями до теми, проміжні підсумки, рефлексія.

1. Виберіть текстову інформацію, з якою ви планували працювати на уроці, вивчаючи тему. Це може бути як додаткова інформація, так і пункт певного параграфа з підручника.
2. Продемонструйте учнівству схему з шести запитань, за допомогою якої ви пропонуєте опрацювати певну текстову інформацію.

(За посібником Н. Харченко «Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих».)

3. Попросіть їх навести приклади запитань зі схеми на будь-яку тему. Тут головне, щоб учні/-иці зрозуміли сам принцип формування запитань за запропонованою схемою. Наприклад:
 - **Просте.** Скільки типів запитань пропонує схема?
 - **Уточнювальне.** Чи правда, що вміння ставити запитання допомагає в комунікації між людьми?
 - **Пояснювальне.** Чому вміння ставити запитання сприяє поглибленню знань про людину, подію тощо?
 - **Творче.** Що було б, якби людство припинило ставити запитання?
 - **Оцінювальне.** Що краще: ставити запитання чи відповідати на них?
 - **Практичне.** Де можна застосувати вміння ставити запитання?
4. Запропонуйте прочитати підготовлений вами текст і поставити до нього запитання. Після завершення роботи попросіть одних учнів/-иць ставити запитання, які вони утворили, а інших — відповідати на них.
5. Підсумуйте й зауважте, що, добираючи різні запитання до тексту чи повідомлення в соціальних мережах, ви відкриваєте нові його [тексту] грані, а отже, розумієте написане краще. Ба більше, правильно сформульоване запитання дає можливість отримати додаткову інформацію і уникнути маніпуляцій.

Вправа 2 • «Мислимо широко: досліджуємо тему за чотири кроки»

Цей варіант вправи можна використовувати для глибшого дослідження певної теми чи питання. Учні й учениці вчитимуться досліджувати вибрану тему за схемою «Квадрат запитань», запропонованою 2006 року доктором філософії та викладачем Філіпом Кемом (джерела: <https://cns.ie/wp-content/uploads/2024/09/The-Question-Quadrant-1.pdf> і <https://www.kidcoach.app/article/question-quadrant>).

Текст про тему / проблему — предмет дослідження / обговорення			
Закриті запитання	Читання і розуміння: це запитання типу «подивися — і побачиш». Відповіді на них можна знайти в тексті параграфа до теми або інформації, яку надав/-ла вчитель/-ка. Це запитання закритого типу, яке передбачає одну конкретну відповідь.	Припущення і уява: це запитання типу «задумайся на мить» або «уяви й поміркуй». Відповіді на них потребують уяви та припущень, учні/-иці мають домислити, що могло б статися, якби. Тобто такі запитання відкриті й мають багато різних варіантів відповідей.	Відкриті запитання
	Заглиблення і пошук: це запитання типу «запитай експерта/-ку». Відповіді на такі запитання можна знайти лише з допомогою пошуковика. Вони також закриті й передбачають одну правильну відповідь.	Дослідження і філософія: це запитання типу «обговоріть і подискутуйте». Відповіді на такі запитання потребують знань з інших сфер і тем. Відповідно, тут можуть бути різні погляди, які варто заохочувати, а запитання також будуть відкритими.	
Загальні знання, які стосуються світу загалом			

Виберіть тему, яку ви хотіли б запропонувати учнівству для глибшого занурення. Це може бути актуальне питання щодо вакцинації, глобальних проблем людства тощо або розбір літературного твору, аналіз його персонажів/-ок.

- Далі покажіть учням і ученицям схему, за якою ви пропонуєте їм попрацювати. Скажіть, що в цій схемі є дві осі. Перша стосуватиметься конкретної інформації на тему дослідження і знань загалом (простягається згори донизу). Друга — типів запитань, відкритих чи закритих. Ці осі утворюють чотири площини: «**читання і розуміння**», «**припущення і уява**», «**заглиблення і пошук**», «**дослідження і філософія**», у кожній із яких ми можемо формувати свої запитання.
- Наведіть приклади до кожної з категорій запитань. Наприклад, візьмімо тему «Вакцинація: чому не варто нехтувати». Тоді прикладами запитань для кожної з площин будуть такі:
 - «**Читання і розуміння**». Коли було винайдено першу вакцину? Від якої хвороби було зроблено перше щеплення?

- **«Припущення і уява».** Якими могли б бути наслідки для людства, якби не винайшли вакцину від віспи?
 - **«Заглиблення і пошук».** Якими є сучасні рекомендації щодо вакцинації від кору в Україні та Європі?
 - **«Дослідження і філософія».** Як винайдення вакцин змінило якість життя людства?
3. Виберіть варіант роботи зі схемою. Це може бути групова робота, і тоді кожна група працюватиме над складанням запитань у своїй площині, або ці ж групи можуть спочатку скласти максимальну кількість запитань за темою загалом, а потім розподіляти їх у відповідні площини квадрата. Це також може бути робота в парах або індивідуальна з диференційованим підходом.
 4. Обов'язково проведіть обговорення. Поцікавтеся в учнів/-иць, які запитання було легше скласти, а які — складніше і чому. Які запитання спонукали їх до пошуку додаткової інформації? Над якими вони замислилися?
 5. Виберіть декілька запитань для домашнього опрацювання.
 6. Підсумовуючи, поясніть, що вміння виходити за межі простих запитань, висування припущень і формування філософських запитань спонукають до пошуків нових, нестандартних шляхів розв'язання проблемних ситуацій.

Вправа 3 • «Інтерв'ю — мистецтво ставити запитання»

Ще одним варіантом вправи, який сприятиме формуванню вміння ставити запитання, є інтерв'ю. Сьогодні інтерв'ю — досить популярний вид завдання, що допоможе краще пізнати історичну особу, героя/-іню літературного твору, науковця/-ицю, винахідника/-ицю, дослідника/-ицю тощо. Тобто в такого завдання є потенціал для використання на уроках як гуманітарного, так і природничого циклу.

Інтерв'ю — це жанр журналістики, побудований як відповіді особи на запитання журналіста/-ки. Учасників/-иць інтерв'ю називають інтерв'юєром/-кою (та людина, яка бере інтерв'ю) та респондентом/-кою. Як жанр журналістики інтерв'ю дає суспільно значущу актуальну інформацію. Від бесіди інтерв'ю відрізняється тим, що під час бесіди відбувається обмін інформацією між співрозмовниками/-ицями, а в основі інтерв'ю — запит на інформацію журналістом/-кою.

1. Перед тим як пропонувати учням/-ицям уявити себе інтерв'юєром/-кою і подумати над запитаннями, які вони поставили б певній особі, запитайте, чи знайомий їм такий журналістський жанр. Чи слухали або читали вони інтерв'ю з кимось (блогером/-кою, співаком/-кою, артистом/-кою, письменником/-ицею тощо)? Чи звертали вони увагу на запитання? Якщо так, то на які?
2. Запитайте, чи є, на їхню думку, якісь вимоги до інтерв'ю. Вислухайте декілька припущень і поясніть, що це радше рекомендації, ніж вимоги. Наприклад, **сформулюйте мету** інтерв'ю, адже від неї залежатимуть запитання, які ви поставите респондентові/-ці. Дізнайтеся якомога більше про співрозмовника/-ицю і **заглибтеся в тему розмови**. Заздалегідь **підготуйте запитання**. Спершу запишіть їх, коли досліджуєте тему. Потім подумайте, про що ще ви хотіли б дізнатися. Що більше ви працюватимете, то більше цікавих запитань спаде на думку. Проте пам'ятайте: запитання мають бути відкритими й легкими для сприйняття (джерело: <https://internews.ua/opportunity/10-tips-for-a-successful-interview>).

3. Якщо це перший досвід роботи учнівства над запитаннями для інтерв'ю, то рекомендуємо розпочати з простішого варіанта. Запропонуйте учням/-ицям уривки біографії діяча/-ки, у якого / якої ви порадили б узяти інтерв'ю, і попросіть поставити запитання до фактів із біографії.
4. Після цього додайте декілька уривків з інформацією, яка розповідає про його / її діяльність. Попросіть сформулювати запитання так, щоб інформація з уривків могла стати відповіддю на нього.
5. Ще складнішим рівнем завдання буде самостійне дослідження біографії та діяльності певної постаті. Натомість ви можете уточнювати кількість запитань і їхній тип.
6. Ще одним варіантом цієї ж вправи може бути рольова гра, коли учнівство працює з однаковою інформацією про постать, її діяльність і готує запитання для гіпотетичного інтерв'ю. Потім хтось з учнів/-иць грає роль інтерв'юєра/-ки, а хтось — респондента/-ки. Потім ролі змінюються.
7. Проведіть рефлексію і запитайте, що було найлегше, а що викликало складнощі. Зауважте, що правильно поставлені запитання допоможуть краще розкрити людину, дізнатися її ставлення до суспільно важливих питань, цінності, які вона сповідує. Це особливо важливо, якщо йдеться про лідерів/-ок думок, до яких прислухаємося та чию думку поважаємо. До того ж, дивлячись чи слухаючи інтерв'ю, за поставленими запитаннями й відповідями на них ми можемо дізнатися ставлення інтерв'юєра/-ки до респондента/-ки, а також простежити, чи не ухиляється останній/-я від відповідей.

Вправа 4 • «Читай далі: запитання, що розкривають правду»

Ще один варіант вправи з формування вміння ставити запитання — це запитання, які спонукають учнівство читати далі заголовків. Учнівство спробує поставити запитання до реальних заголовків так, щоб продемонструвати, що за заголовком не можна зробити висновки про саму статтю чи допис.

1. Отже, розпочати такий варіант вправи пропонуємо з пошуку заголовків у медіа, які стосуються вибраної вами теми. Наприклад, на уроці хімії можна розглянути такі заголовки:
 - «Щоденна небезпека. Лікарі пояснили, як побутова хімія руйнує здоров'я дітей та чим її замінити» (<https://tsn.ua/tsikavinki/schodenna-nebezpeka-likari-poyasnili-yak-pobutova-himiya-ruynuye-zdorov-ya-ditey-ta-chim-yiyi-zaminiti-1497870.html>).
 - «Фізика, хімія, біологія більше не будуть обов'язковими у школах — подробиці про зміни» (<https://week.ukrainianwall.com/uk/137424-fizika-himiya-biologiya-vse-bilshe-ne-budut-obov-yazkovimi-u-shkolah-vazhlivi-podrobici>).
 - «Цукор, світло і новий тип хімії проти викопного палива» (<https://futuro.in.ua/news/1964-tsukor-svitlo-novyy-tip-khimiyi-proty-vykopnoho.html>).
2. Продемонструйте ці заголовки учням/-ицям і попросіть їх до кожного заголовка поставити по три запитання, які спонукали б засумніватися в тому, що зазначено в заголовку, і прочитати саму статтю або й пошукати додаткову інформацію.

Заголовок	Орієнтовні запитання
Щоденна небезпека. Лікарі пояснили, як побутова хімія руйнує здоров'я дітей та чим її замінити	● Про яку небезпеку йдеться? ● Які саме лікарі пояснили й на основі чого? ● Які саме засоби побутової хімії небезпечні?
Фізика, хімія, біологія більше не будуть обов'язковими у школах — подробиці про зміни	● Чому саме ці предмети стануть необов'язковими? ● Коли це станеться? ● Це стосуватиметься всіх шкіл?
Цукор, світло і новий тип хімії проти викопного палива	● Про який новий тип хімії йдеться? ● Яким чином цукор можна використати замість палива? ● Де, коли, ким було зроблене це відкриття?

3. Вислухайте запитання ваших учнів/-иць. Якщо в них виникатиме більше запитань, то не стримуйте їх.
4. Після того як вислухаєте учнівство, проведіть невеличке обговорення за запитаннями:
 - Чи був хоч один заголовок, який не викликав жодних запитань? *(Ні, усі заголовки не подають конкретної зрозумілої інформації.)*
 - Як ви думаєте, чому? *(Мета заголовків — привернути увагу аудиторії та спонукати її прочитати чи проглянути матеріал повністю.)*
 - Які з запропонованих заголовків здатні привернути увагу більшої кількості читачів? Чому?
5. Поясніть, що головна мета заголовків — привернути нашу увагу й спонукати перейти за посиланням, купити газету чи прочитати новину. Це явище називають клікбейт (англ. clickbait від click — «клацання» і bait — «наживка»). Заголовок часто формулюють так, щоб підсилити емоційний вплив. Тому потрібно бути дуже уважними, читаючи заголовки. А запитання, які ми ставимо до заголовків, спонукають дізнатися більше й не піддатися маніпуляціям.

Ця вправа є адаптацією популярної гри «Хто я?» (пригадайте фільми, де друзі сидять із наліпленими на лобах словами й намагаються вгадати, що там написано). Вона допомагає добре потренуватися ставити уточнювальні запитання й одночасно повторити вивчений матеріал. Вправа особливо корисна для розвитку критичного мислення та вміння аналізувати інформацію.

Підготовка до вправи:

1. Виберіть тему, яку хочете повторити на уроці. Наприклад, це можуть бути такі теми: історичні події, політичні партії; фізичні явища, хімічні елементи; літературні стилі або частини мови тощо.
2. Визначте кількість груп (група=поняття), у які об'єднуються учні, залежно від складності понять, які маєте на меті опрацювати. Для широких понять (як-от ідеологічні течії на уроках історії) — не більш як три групи, для вузьких понять (наприклад типи задач на математиці) можна створити 4–6 груп.
3. Підготуйте набір карток із назвами понять, пов'язаних із вибраною темою, відповідно до кількості груп та учнів/-иць у класі.

Хід вправи:

1. Кожен учасник / учасниця отримує картку з назвою певного поняття і не показує її іншим.
2. Завдання — знайти свою групу, ставлячи іншим учасникам/-ицям запитання, на які можна відповісти лише «так» або «ні». Учні/-иці можуть користуватися підручниками й конспектами.
3. Запитання мають бути точними і стосуватися характерних ознак поняття, але не можуть містити його назви. Наприклад, якщо ваше поняття — рівномірний рух, то правильне запитання — «Чи залишається швидкість об'єкта сталою протягом усього часу?», а неправильне — «Чи є цей рух рівномірним?». Приклади запитань до теми з історії України «Політизація українського національного руху в 90-х роках XIX століття».

Важливо

уникайте запитань про ознаки, спільні для багатьох понять. Краще зосередьтеся на тому, що робить ваше поняття унікальним.

4. Вправа завершується, коли всі учасники/-иці знайдуть своїх «однодумців/-иць» і сформують групи.

Після завершення вправи обговоріть:

- Які запитання були найефективнішими?
 - Що виявилось найскладнішим?
 - Чому важливо помічати нюанси в інформації, навіть якщо поняття здаються схожими?
 - Як це вміння може стати в пригоді в повсякденному житті (під час ухвалення рішень, при виборі якогось товару чи плануванні подорожі тощо)?
5. Підсумок: чіткі запитання допомагають швидше дійти до суті питання. Схожі на перший погляд речі можуть мати принципові відмінності, тому важливо не поспішати з висновками, а вміти аналізувати деталі. Уміння ставити чіткі й конкретні запитання може допомогти вам відсіяти зайве й дійти до суті повідомлення, а отже, і виявити можливі шкідливі впливи на вас.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Фізика		Лабораторні та практичні: заохочуйте учнів/-иць формувати гіпотези й ставити запитання на кшталт «А що станеться, якщо ми поміняємо цю змінну?» перед проведенням експериментів. Це стимулює їхнє мислення і пошук причинно-наслідкових зв'язків. Приклади: що буде, якщо ми збільшимо кут нахилу площини при скочуванні об'єкта? Як зміниться сила струму, якщо ми підключимо дві лампочки послідовно? Запропонуйте учням/-ицям уривки псевдонаукових статей або новин про «сенсаційні відкриття» і попросіть їх поставити запитання, які допоможуть викрити невідповідності чи брак доказів. Приклади: які докази надано для цього твердження? Чи можна повторити цей експеримент? Чи є інші пояснення цього явища?
Геометрія		Під час вивчення теорем заохочуйте учнів/-иць не просто запам'ятовувати кроки, а ставити специфічні запитання до кожного етапу доведення. Приклади: звідки ми знаємо, що ці кути рівні? Чи можна було б вибрати інший спосіб побудови допоміжної лінії? Який логічний зв'язок між цим кроком і попереднім?
Правознавство		Запропонуйте учням/-ицям реальні або вигадані правові ситуації, як-от крадіжка, суперечка сусідів. Об'єднайте їх у групи й попросіть кожен з груп поставити уточнювальні запитання, щоб зібрати інформацію та визначити правову позицію. Приклади: які докази є в потерпілого? Чи є свідки, які можуть підтвердити / спростувати сказане підозрюваним/-ою? Які норми закону тут застосовано? Після цього можна поставити закриті запитання: чи є дії відповідачів/-ок законними?
Фізична культура		Під час демонстрації чи виконання вправ просіть учнів/-иць ставити запитання щодо техніки безпеки, правильності виконання та можливих ризиків. Приклади: чому саме так потрібно виконувати цю вправу? Які м'язи задіяні і як уникнути травм? Чи є безпечніші альтернативи цій вправі?
Хімія		Продемонструвавши хімічну реакцію, заохочуйте учнівство ставити прості запитання про її суть. Приклади: який продукт утворився? Чи змінився колір розчину? Далі можна перейти до уточнювальних запитань: які умови були необхідні для цієї реакції? Що сталося з атомами в процесі взаємодії?

Приклади вправ з інтеграцією

Вправа «Шість запитань про свободу преси» до теми «Консульство та Імперія Наполеона Бонапарта. Наполеонівські війни та їх наслідки» (всесвітня історія, 9-й клас) ознайомить із шістьма типами запитань, які можна поставити до певної інформації.

Вправа «Інтерв'ю з Магатмою Ґанді» до теми «Індія» (всесвітня історія, 10-й клас) допоможе розпочати опановувати вміння ставити запитання на інтерв'ю.

Вправа «Діалог із комунальними службами» до теми «Повні й неповні речення. Тире в неповних реченнях» (українська мова, 8-й клас) запропонує учнівству через складання діалогу на побутову тему потренувати вміння ставити запитання.

Вправа «Спростування фейків у діалозі» до теми «Складання й розігрування діалогів-обговорень із різними співрозмовниками — товаришем (неформальне спілкування) та вчителем в офіційній ситуації» (українська мова, 9-й клас) дасть можливість розвинути в учнів і учениць уміння ставити такі запитання, які могли б допомогти з'ясувати факти.

Вправа «Зустріч із героями твору Михайла Коцюбинського “Дорогою ціною” Соломією та Остапом під час ранкового ток-шоу» до теми «Михайло Коцюбинський. “Дорогою ціною”. Кохання Остапа й Соломії як центральний мотив у творі. Його непереможна сила, що рухає вчинками, поведінкою, вибором героїв» (українська література, 8-й клас) має на меті навчити учнів/-иць формулювати запитання й вести етичну дискусію через участь в уявному ток-шоу.

Вправа «Перші українські політичні партії», до теми «Політизація українського національного руху в 90-х роках XIX століття» (історія України, 9-й клас) є рольовою грою, в якій учні/-иці мають знайти свого «однопартійця», ставлячи навідні запитання.

Вправа «Аналізуємо відеофільми про початок українського національного відродження» до теми «Початок українського національного відродження» (історія України, 9-й клас) пропонує учням і ученицям проаналізувати відеофрагмент за допомогою методу «Товсті й тонкі запитання» — репродуктивних і проблемних запитань.

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ

Розуміння, як працюють медіа: власники/-иці, журналістські стандарти, редакційна політика

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння критично оцінювати медіа з огляду на власників/-иць, журналістські стандарти й редакційну політику

Незважаючи на відкритість сучасного світу, ми не можемо бути в різних країнах й особисто спостерігати за подіями, які відбуваються саме зараз. Медіа є тим засобом, який дає можливості дізнатися про події якнайшвидше, стежити за перебігом різноманітних заходів у режимі реального часу, а соціальні мережі дали змогу кожному й кожній стати не просто спостерігачами/-ками, а й безпосередніми учасниками/-ицями дискусій, творцями/-инями власного контенту. Тому варто пам'ятати, що можливості несуть за собою і відповідальність: чи не поширюю я неправдиву інформацію, чи те, що я створюю і пропоную подивитися / прочитати іншим, не впливає на них і не ображає.

Сьогодні поняття «медіа» стало надзвичайно широким і збірним. Коли ми говоримо про медіа, важливо розуміти, що маємо на увазі дуже різні за природою джерела інформації. Насамперед варто розмежовувати професійні журналістські медіа — ті, що раніше називалися засобами масової інформації (ЗМІ), — і всі інші інформаційні ніші, зокрема платформи на кшталт соціальних мереж. Професійні медіа працюють за журналістськими стандартами, мають редакційну політику, перевіряють факти, несуть відповідальність за достовірність інформації. Натомість у соціальних мережах будь-хто може створювати й поширювати контент, що значно ускладнює перевірку його правдивості.

Чому це важливо розуміти? Сьогодні медіа загалом і соціальні мережі зокрема так чи інакше впливають на формування нашого світосприйняття: куди краще вступити навчатися після школи або не вступати взагалі, куди поїхати відпочивати, займатися спортом чи це вже не в тренді, чи читати і що саме, яку музику слухати, кого дивитися і ще багато всього іншого. Медіа дають можливості дивитися, читати, слухати будь-кого, а ми маємо зробити свій вибір. Для того щоб цей вибір був свідомим, ми маємо розуміти, чи не нав'язали нам його, чи та інформація, яка стала підґрунтям для цього вибору, була достовірною.

Саме тому варто розуміти, що професійні медіа, як і будь-які інші сфери життя, мають правила — стандарти, за якими працюють журналісти/-ки, мають редакторів/-ок, які зі свого боку перевіряють журналістські матеріали й вирішують, які з них ви побачите найпершими й чи побачите взагалі. Крім того, потрібно усвідомлювати, що кожне медіа, яке ви читаєте, канал, за яким стежите, має свого/-ю власника/-цю, і він / вона може бути відомим/-ою або залишатися анонімним/-ою.

Що необхідно врахувати при формуванні вміння

Перед тим як розпочинати роботу над формуванням уміння **критично оцінювати медіа з огляду на власників/-иць, журналістські стандарти та редакційну політику**, радимо опрацювати з учнівством пам'ятку **«Журналістські стандарти»** й переглянути анімаційне відео **«Якісна журналістика vs інформаційний фастфуд»**. Використайте для опрацювання пам'ятки метод аналітичного читання INSERT або один зі способів роботи з новим поняттям (докладніше див. теми **«Критичне мислення»** та **«Інформаційна грамотність»**), а якщо ви вирішили попрацювати з відео,

то рекомендуємо скористатися одним із прийомів, описаним у черговому випуску медіаграмотної розсилки від проєкту «Як ефективно використати наші анімаційні відео в освітньому процесі?».

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Рекомендуємо розпочати розмову про особливості роботи редакції, зокрема про власників/-иць — тих людей, які стоять за кожним медіа і які так чи інакше впливають на його порядок денний. Для цього пропонуємо учням і ученицям виконати невеличку вправу.

1. Попросіть учнів і учениць уявити, що вони власники/-иці популярного ютуб-каналу, тикток-акаунту або новинного телеграм-каналу. Перед ними стоїть завдання вирішити, що сьогодні з'явиться у стрічці їхніх підписників/-иць. Але вони мають певні інтереси: власник/-иця бренду одягу; громадська організація, що бореться з незаконними забудовами; команда організаторів/-ок великого музичного фестивалю; громадська організація, яка облаштовує прихистки для тварин.
2. Об'єднайте учнів/-иць у чотири мінігрупи (завдання в групах можуть повторюватися) та запропонуйте кожній із них свою роль:
 - **група 1** — тикток-блогер/-ка, що просуває власний бренд худі;
 - **група 2** — громадська організація, що бореться з незаконними забудовами й має канал на ютубі;
 - **група 3** — команда організаторів/-ок музичного фестивалю, що веде телеграм-канал;
 - **група 4** — громадська організація, яка облаштовує прихистки для тварин і веде сторінку в тиктоці.

Завданням кожної групи буде придумати три теми «новин» або постів для свого каналу. Приклади результатів роботи груп:

Група 1.

Інтерес: збільшити продажі свого одягу, зробити бренд популярним серед підлітків/-ок.

Приклади «новин» / постів:

Відео:

«5 найкращих образів для школи. № 3 — точно твій стиль!» (усі образи будуть із худі власного бренду).

Пост:

«Зірки носять наші худі! Дивися, хто з інфлуенсерів уже в темі!»

Сториз:

«Новий дроп — тільки 100 штук! Хто перший, той у тренді».

Група 2.

Інтерес: привернути увагу до проблем незаконної забудови, формувати громадську думку, посилити тиск на владу й забудовників.

Приклади «новин» / постів:

Відео:

«Це був парк — тепер тут бетон. Як незаконна забудова знищує зелені зони міста».

Новина:

«Ми подали позов проти забудовника, який знищив історичну будівлю, — громада має право на місто!»

Інфографіка:

«5 причин, чому незаконні забудови шкодять кожному/-ій із нас, і як ми можемо цьому протидіяти».

Група 3.

Інтерес: продати більше квитків, створити ажіотаж навколо події.

Приклади «новин» / постів:

Пост:

«Офіційно: гедлайнер фестивалю — гурт SadSvit!»

Новина:

«Квитки на перший день майже розкуплено — не проґав!»

Фото:

«Ексклюзивний погляд за лаштунки: як готується сцена для найгучнішої події літа!»

Група 4.

Інтерес: привернути увагу до проблем безпритульних тварин, знайти нові домівки для них, залучити підтримку та донати.

Приклади «новин» / постів:

Пост:

«Цуценя Бім шукає дім! Подивися, який він милий. Може, це твій новий друг?»

Заклик:

«Підпишися і поділися — кожен репост наближає тваринку до нового життя!»

Відео:

«5 причин, чому варто взяти тварину з прихистку, і як це змінює не лише їхнє життя, а й твоє».

3. Коли групи завершать роботу, попросіть їх презентувати свої напрацювання. Радимо після презентації поставити всім учням і ученицям запитання:
 - Про що ви думали насамперед, коли розмірковували над темою допису? Яка у вас була мета?
 - Чи думали ви про аудиторію та її інтереси?
 - Чи всі ці новини, які ви придумали, об'єктивні?
 - Чи могли б вони вплинути на думку підписників/-иць?
 - Чи легко було здогадатися, які інтереси у власника/-иці контенту?
 - Чи помітили ви різницю в мотивації, якою керувалися власники/-иці комерційних (продаж худі, квитків на концерт) і некомерційних (громадські організації) каналів, коли створювали свої новини / пости? (Тут важливо наголосити на тому, що перед першими стоїть завдання продати товар, послугу тощо. Натомість перед другими — завдання залучити до спільної діяльності, яка не передбачає матеріальної вигоди чи зацікавлення.)
4. Підсумовуючи, зауважте: ми щодня бачимо контент у тиктоці, телеграмі, на ютубі, в інстаграмі, але як часто замислюємося над тим, хто стоїть за цим контентом, хто вирішив, що саме ми побачимо, і чим керувалися автори/-ки контенту, коли його створювали? Хтось думає про власні інтереси чи бажання висловитися, інші — про те, що буде цікаво аудиторії. Дехто прагне інформувати, а хтось — вплинути на думку підписників/-иць або навіть маніпулювати нею. Мотивації можуть відрізнятись, і це важливо усвідомлювати й ідентифікувати. Власники/-иці акаунтів і каналів можуть впливати на порядок денний, тобто на те, про що ми думаємо, що вважаємо важливим або модним. Тому варто знати, хто

стоїть за медіа, і вміти критично оцінювати інформацію. Саме тому потрібно не лише споживати інформацію, а й розуміти, хто її створює, з якою метою і як це може впливати на нас. Критичне мислення — це не про недовіру, а про усвідомлений вибір.

Як ефективно формувати вміння критично оцінювати медіа з огляду на власників/-иць, журналістські стандарти й редакційну політику

Проводьте обговорення та уникайте готових висновків.

Вправа 1 • «Блогер/-ка vs журналіст/-ка: кому довіряти?»

Такий варіант вправи допоможе учнівству зрозуміти важливість дотримання стандартів журналістики.

1. Виберіть тему, під час вивчення якої ви могли б розпочати розмову про стандарти журналістики. Наприклад, на уроках природничих освітніх галузей або мовно-літературної це можуть бути теми з вивчення речовин, теми здоров'я (англійська мова) чи впливу деяких із речовин на організм людини.
2. Знайдіть приклад журналістського матеріалу й допис у соціальних медіа на вибрану тему. Наприклад, **«Сіль можна споживати чи ні? Корисна вона чи шкідлива? Пояснює наука»** (джерело: <https://life.pravda.com.ua/health/2019/07/06/237452/>) та пост у мережі «Інстаграм» блогерки, яка позиціонує себе тренеркою-нутриціологінею (лінк на пост: https://www.instagram.com/p/C2-2-BUN6iu/?utm_source=ig_web_copy_link&igsh=MzRIODBiNWFiZA==), також на тему користі / шкоди солі.
3. Запропонуйте учнівству прочитати обидва матеріали й проаналізувати їх за критеріями журналістики:
 - **Оперативність.** Чи актуальною є подана інформація? Чи вона не застаріла? (Для аналізу взято статтю 2019 року, але можна вибрати й

username • 6d
text here

122 likes

Текст допису (переклад українською зі збереженням авторської стилістики):

ЧИМ НЕБЕЗПЕЧНЕ ПЕРЕНАСИЧЕННЯ ОРГАНІЗМУ СІЛЛЮ?

Перенасичення сіллю веде до того, що в організмі затримується рідина (1 г солі затримує 200 мл води), а це спричиняє появу прихованих набряків, які негативно впливають на роботу внутрішніх органів.

ОТЖЕ, близько 80 % солі ми отримуємо з готових продуктів, які купуємо в магазині.

Для того щоб не виходити за межі норми, рекомендую скоротити кількість магазинної їжі. І прибрати шкідливі продукти: чипси, готові соуси й напівфабрикати. Якщо в організмі накопичується забагато натрію, ниркам доводиться працювати з подвійною силою. А це призводить до швидкого «зношування» органу. Велика кількість натрію подразнює слизову оболонку шлунка, що підвищує ризик розвитку онкологічних захворювань. Надлишкове споживання солі може призводити до утворення каменів у нирках.

Також скоротіть споживання солінь і маринованих продуктів або ж промийте їх. І менше соліть їжу, яку готуєте, краще додайте спецій. Із часом ваші рецептори очистяться і ви вже не хотітимете так сильно солити свої страви.

КОЛИ ПРАВИЛЬНО СОЛИТИ?

Їжу потрібно солити вже готовою, тоді сіль не втратить своїх корисних властивостей під дією високих температур. До того ж за високої температури всі продукти харчування значно більше поглинають хлорид натрію, і ви таким чином пересолюєте свою їжу.

ЯКУ СІЛЬ КРАЩЕ КУПУВАТИ?

Я рекомендую кам'яну (наприклад гімалайську) сіль, у якій багато мікроелементів (хлорид натрію, калій, кальцій, магній, фтор). Також рекомендовано купувати сіль у великих шматках і дрібнити її млинком. Так у солі буде більше мікроелементів. Поварену сіль ми не беремо.

View all 3 comments

Add a comment...

новішу, наприклад «Скільки солі потрібно нашому організму. Солити чи ні, відповідає експертка зі здорового харчування».)

- **Достовірність.** Чи вказано джерела, на які спирається у своєму матеріалі журналіст/-ка? Чи є можливість перевірити те, про що стверджує журналіст/-ка (наприклад, прямі лінки на дослідження, про які йдеться в матеріалі)?
- **Точність.** Чи всі факти, цифри, назви тощо перевірені? Чи немає перебільшень або викривлень у цитуваннях, якщо журналіст/-ка використовує їх?
- **Відокремлення фактів від думок.** Чи відокремлено факти від думок? Чи не подано судження так, ніби це факти? Чи містить матеріал суб'єктивні оцінки й емоційні висловлювання?
- **Баланс поглядів.** Чи показано різні погляди на питання, порушене у статті?
- **Повнота інформації.** Чи пояснено контекст того, про що йдеться у статті? Чи достатньо інформації для розкриття теми?

Журналістський стандарт	Стаття	Допис блогерки
Оперативність	2019 рік, дані можуть бути застарілими, але, відповідно до новішої статті, вони залишаються актуальними.	Допис зроблений на початку 2024 року, тому є актуальним.
Достовірність	У матеріалі журналістів «Української правди» вказано джерела й подано на них прямі покликання.	Жодних джерел вказаної інформації авторка не надає.
Точність	Цифри, імена й назви досліджень вказано без помилок. Цитат у тексті немає.	Жодних цифр чи імен дослідників впливу солі на організм людини, що їх можна було б перевірити, авторка не надає.
Відокремлення фактів від думок	Факти подано окремо від суджень автора/-ки матеріалу.	Деякі твердження перегукуються з матеріалом статті, але всіх їх подано як думки авторки без наведення фактів, які можна було б перевірити.
Баланс поглядів	Стаття збалансована й не закликає припинити споживання солі взагалі чи їсти її в будь-якій кількості. Натомість висвітлено різні погляди: загрози як від надмірного споживання солі, так і від відмови від її споживання взагалі.	Авторка дотримується тільки одного погляду — шкоди від споживання солі — і закликає якщо не зовсім припинити її використовувати, то звести до мінімуму.
Повнота інформації	Інформації достатньо, щоб зрозуміти суть та ухвалити для себе певні рішення щодо споживання солі.	Інформації не вистачає, вона однобока, досить емоційна й не містить фактів.

4. Запитайте в учнів/-иць, який із матеріалів викликає в них більше довіри і чому.

Порада.

Учителям/-кам природничої, соціальної та здоров'язбережувальної галузей на прикладі публікації блогерки-нутриціологині можна звернути увагу учнів/-иць на невідповідне використання термінів. Наприклад, у фрагменті «мікроелементи (хлорид натрію, калій, кальцій магній, фтор)» змішано такі поняття, як хімічний елемент, речовина, прості речовини, мінеральні речовини, мінерали, макро-, мікро-, ультрамікроелементи. Варто звернути увагу учнівства на фізичні властивості мінеральних солей: чи змінюються вони при підвищенні температури? Якщо так, то як саме? Чи можна довіряти публікаціям, якщо автор/-ка зазначає, що є нутриціологом/-инею? Якої освіти та кваліфікації потребує практика у сфері нутриціології? У тексті є ще багато не обґрунтованої наукою інформації, яку можна використати для аналізу й перевірки під час уроків, після чого зробити висновок щодо критичної оцінки інформації, зокрема від популярних блогерів/-ок.

5. Підсумуйте роботу і спрямовуйте своїх учнів і учениць до критичного ставлення до інформації, яку вони споживають. Варто пояснити, що у блогерів/-ок немає обов'язку дотримуватися журналістських стандартів при створенні своїх дописів чи відео, і тому часто ці дописи ґрунтуються на думках, уявленнях чи відчуттях їхніх авторів і авторок, тобто на інформації, яку складно перевірити. А це значить, що їй не варто довіряти. Натомість матеріали з медіа, які дотримуються журналістських стандартів, подають інформацію, що ґрунтується на фактах, її можна перевірити. Відповідно, споживачі й споживачки такого контенту почуватимуться впевненішими, особливо якщо ця інформація стосується питань здоров'я та безпеки. Отже, бачимо, що інформація, яка відповідає журналістським стандартам, дає основу для ухвалення виваженого рішення, на відміну від інформації, поданої без дотримання цих стандартів.

Вправа 2 • «Формат має значення»

Така вправа допоможе продовжити розмову про блогерство. Якщо перша акцентувала увагу на меті, яку можуть ставити перед собою власники/-иці каналів і блогери/-ки, ця вправа пропонує не тільки продовжити розмову про мету створення контенту, а й акцентувати на форматі та зміні підходів відповідно до вибраного формату: відео, допис, сториз тощо.

Вправу можна використати на будь-якому шкільному уроці, вивчаючи нову тему або повторюючи вивчене.

1. Приділіть декілька хвилин розмові про те, чи стежать ваші учні/-иці за блогерами/-ками загалом. Попросіть їх написати на аркуші три пункти: нік (ім'я) блогера/-ки; тему його / її дописів (відео); майданчик, де вони розміщують контент (окремий сайт, канал на ютубі, сторінка в інстаграмі, тиктоці, телеграмі тощо).
2. Запитайте, на яку тему їхні улюблені блогери/-ки створюють свої дописи чи знімають відео. Чи слідкують вони за каналами, автори/-ки яких популяризують знання з різних наук або допомагають розібратися в літературних творах, різноманітних правилах, вивчати мову тощо.
3. Поцікавтеся, який формат (фото, відео, аудіо, текстовий) їм подобається більше і чому.
4. Скажіть, що сьогоднішнім їхнім завданням буде створити контент (ви можете

запропонувати їм самим вибрати формат, у якому вони працюватимуть) для блогу на тему, яку ви опановуватимете на цьому уроці або тільки завершили вивчати.

Порада.

Рекомендуємо спробувати різні варіанти проведення цієї вправи:

- об'єднати учнівство у групи й попросити їх створити допис / зняти коротке відео (1–2 хв) / дібрати фото або записати аудіо (1–2 хв) на одну тему;
- об'єднати учнівство у групи й попросити їх створити допис / зняти коротке відео (1–2 хв) / дібрати фото або записати аудіо (1–2 хв) на різні теми чи розділи одного параграфа.

5. Поясніть, що їм потрібно буде коротко, цікаво, не упускаючи фактів, але й не уникаючи суджень, написати / записати / намалювати найголовніше з теми чи її частини.
6. Нагадайте учнівству про журналістські стандарти і про те, що інформація, подана з максимальним дотриманням цих стандартів, буде якіснішою та заслуговуватиме на більшу довіру.
7. Після презентації напрацювань поясніть учнівству, що одну й ту саму інформацію можна подавати по-різному. Це залежатиме від того, з якою метою і для кого ви її створюєте, який формат вибираєте для подання свого контенту: відео, допис, сториз, інфографіка, шортс тощо. Відповідно, не всю необхідну інформацію може бути подано, а це означає, що для отримання повної інформації про подію, особу, явище не достатньо прочитати один допис або переглянути сториз в інстаграмі.

Вправа 3 • «Медіакухня: як готують новини» / «Заголовок один — зміст різний»

Така вправа допоможе учнівству зрозуміти, що за інформацією, яку вони споживають, стоїть автор/-ка, редактор/-ка, редакційна політика (не стосується блогерів/-ок) і власники/-иці медіа. Підійде для інтеграції в предмети як мовно-літературної, так і природничої освітніх галузей, адже дасть можливість обговорити не лише мовні особливості, а й, наприклад, тези щодо впливу споживання м'яса на організм людини.

1. Виберіть тему, щодо якої в суспільстві загалом або серед науковців/-иць зокрема немає єдиної думки. Наприклад, це може бути тема щодо шкоди / користі від уживання м'яса або відмови від нього.
2. Об'єднайте учнівство у групи-редакції онлайн-видання, яке орієнтуватиметься на певну цільову аудиторію.

Цільова аудиторія (ЦА) — група людей зі схожими потребами й інтересами, які компанія може задовольнити шляхом реалізації своїх продуктів (<https://sendpulse.ua/support/glossary/target-audience>).

3. Рекомендуємо створити три групи, щоб учням/-ицям було комфортніше обговорювати завдання. Наприклад, видання першої групи може бути орієнтоване на прихильників/-иць споживання м'яса, другої — на противників/-иць, тобто вегетаріанців/-ок і пескетаріанців/-ок (не відмовляються від риби й морепродуктів, на відміну від вегетаріанців/-ок), третьої — також на тих, хто має суворіші погляди й відмовляється від будь-яких продуктів тваринного походження, — веганів/-ок.
4. Запропонуйте кожній із груп написати статтю, яка буде розміщена на головній сторінці вашого онлайн-видання. Зміст статті має відповідати інтересам цільової аудиторії. В усіх

виданнях стаття має вийти під назвою **«Здорове харчування: найкращий спосіб турботи про себе та світ навколо»**.

5. Підготуйте орієнтовний перелік тез, із яких учні/-иці мають вибрати ті, які, на їхню думку, найкраще підійдуть виданню, котре вони представляють. Учнівство також може користуватися як підручником, так і додатковою інформацією, щоб зробити свій вибір або доповнити його унікальними тезами.

Порада.

Завдання з доповненням можна дати учням/-ицям, які навчаються на достатньому й високому рівнях.

Приклади тез для учнів/-иць (зелений колір — тези, які можуть вибрати представники/-иці вегетаріанців/-ок і пескетаріанців/-ок; блакитний — представники/-иці веганів/-ок; зелений + блакитний — представники/-иці вегетаріанців/-ок, пескетаріанців/-ок і веганів/-ок; помаранчевий — представники/-иці м'ясоїдів/-ок):

- «Населення Землі відмовляється від м'яса до 2050 року — щорічна смертність знижується на сім мільйонів».
- «Відмовляйтеся від усіх продуктів тваринного походження та знижуйте рівень щорічної смертності на вісім мільйонів!»
- «М'ясна індустрія забруднює повітря, і це зовсім не жарти».
- «М'ясна галузь забезпечує населення робочими місцями, а це своєю чергою дає можливості людям мати кошти для піклування про власне здоров'я».
- «Різдвяна індичка — це не просто м'ясо, а культурна спадщина, яку залишили нам наші пращури. Ми готові втратити традиції, культуру, ідентичність?»
- «Відмова від розведення худоби дасть реальний шанс природі відновитися. Пасовища забувають розмаїттям трав і повернуть собі первозданий вигляд!»
- «Вегетаріанська дієта знизить ризик ішемічної хвороби серця, діабету, інсульту й деяких видів раку».
- «Відмова від м'яса торкнеться народів, які й так потерпають від голоду. М'ясо — це реальна можливість для них отримувати більше калорій від меншої порції».
- «Відмова від м'яса впливає на рівень гемоглобіну в крові, через що противники/-иці м'ясної дієти змушені вживати лікарські препарати для його стабілізації».
- «М'ясоїди закривають очі на те, що їхні вподобання ведуть до вбивства тварин».
- «Веганство — це не лише про здоров'я. Вибираючи веганство, ми стаємо кращою, моральнішою версією себе».
- «У м'ясі є багато важливих амінокислот і вітамінів. Велика кількість білку в організмі знижує апетит і покращує обмін речовин, зберігає м'язову масу тощо».

Тези сформовані за матеріалами статей: «Не вегани і не вегетаріанці: хто такі пескетаріанці та що вони їдять?»; «Вегетаріанство: за і проти»; «В усьому світі люди дедалі частіше відмовляються від м'яса. Нащо це робити? Вегани — це не вегетаріанці?».

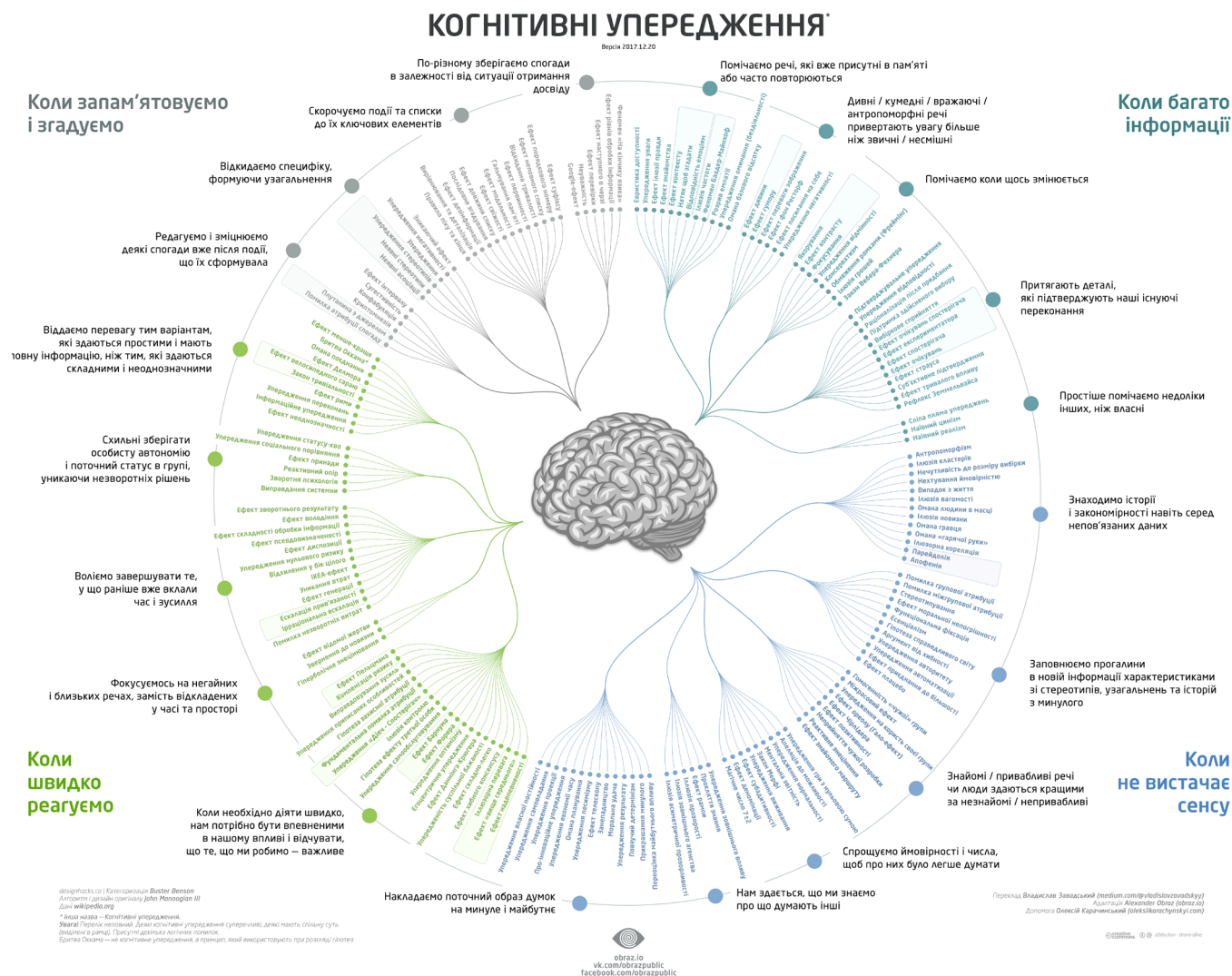
6. Групи учнів/-иць по черзі презентують свої проєкти, коментуючи, чому вони вибрали ту чи ту тезу.
7. Проведіть підсумкову бесіду:

- Як ви вирішували, які тези для статті вибирати? (Зробили власні припущення щодо можливого змісту статей у різних часописах.)
- Чому тексти статей різні, хоча заголовки однакові? (Видання відображали різні погляди й ідеологію різних людей.)

Обов'язково додайте запитання, які стосуються вашого предмету: географія — вплив на ґрунти, на проблему забруднення довкілля, глобальної нестачі продовольства для певних народів тощо; біологія / хімія — склад м'яса (амінокислоти, вітаміни, білки тощо), вплив відмови від м'яса на склад крові тощо; мова — розбір поданих тез: побудова речення, поширене / непоширене, складне / просте тощо.

8. Обов'язково зауважте, що ви показали один із прикладів того, як редакція, керуючись власною політикою, інтересами ЦА, може відкинути інші погляди на тему, а отже, висвітлити її однобоко. Такий погляд на світ може бути небезпечним. Розкажіть учнівству про когнітивні упередження.

Когнітивні упередження — відхилення в судженнях, які супроводжуються можливою нелогічністю при побудові висновків про інших людей і ситуації. Щоб спростити собі роботу, мозок робить висновки, базуючись на тій інформації та шаблонах, які з'явилися в конкретній людини впродовж її життя (<https://suspilne.media/76620-ak-pracuut-kognitivni-uperedzenna-abo-comu-nasi-racionalni-risenna-ne-zavzdi-racionalni/>).

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/82/Cognitive-bias-codex-ua.png>

Загалом таких викривлень досить багато (див. зображення), проте є такі, що трапляються найчастіше. Наприклад, **підтверджувальне упередження**. Ми віддаємо перевагу інформації, яка підтверджує вже наявні в нас думки й вірування. Це призводить до ігнорування даних, які не вкладаються в нашу картину світу, й робить нас закритими для нових можливостей. Рішення, які ми ухвалюємо під впливом цього упередження, можуть виявитися хибними. Щоб уникнути такої помилки, потрібно постійно ставити під сумнів свої погляди, запитувати себе «А що, як я помиляюся?» і розглядати різні варіанти, залучаючи людей, які мислять інакше («Пастки мислення: упізнати й подолати» <https://kmbs.ua/ua/article/biases-recognizing>).

Вправа 4 • «Telegram: довіряй, але перевіряй»

Ця вправа допоможе пояснити важливість розуміння того, хто є власником/-цею каналу подання інформації та яка небезпека в отриманні її з анонімних каналів.

Розпочати рекомендуємо із **вправи-руханки «Вітром здуло»** (с. 7–8), яка допоможе підвести до теми обговорення і дасть учням/-ицям змогу порухатися.

Порада.

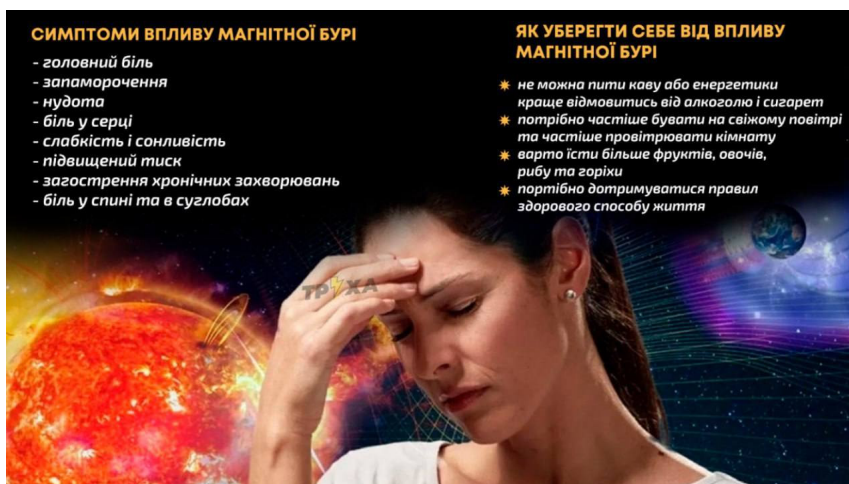
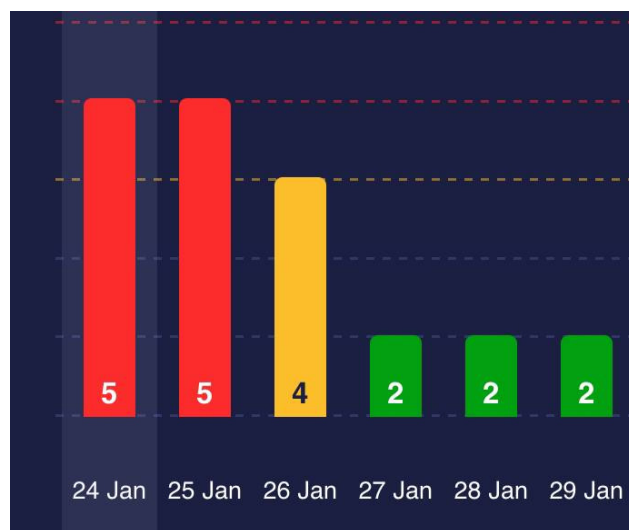
Оригінальна вправа потребує простору й переходів у цьому просторі. Якщо ваше приміщення не підходить для проведення такого варіанта вправи, то ви можете запропонувати учням/-ицям плескати в долоні, якщо твердження, яке ви озвучите, стосуватиметься їх, або вставати з-за парти.

1. Заздалегідь підготуйте твердження, які озвучуватимете учням/-ицям (від 5 до 7 тверджень).
2. Попросіть учнівство мінятися місцями, якщо ви виконуєте класичний варіант вправи (учні/-иці стають у коло й переміщуються в протилежні боки, якщо твердження, яке озвучить учитель/-ка, стосуватиметься їх), або плескати в долоні, уставати з-за парти чи виконувати інший рух.
3. Кожне твердження починайте словами: «Поміняйтеся місцями / плесніть у долоні / встаньте з-за парти ті, хто...»

Приклади тверджень:

- ...використовує телеграм не тільки для спілкування, а й для отримання інформації,
 - ...підписаний на різні тематичні телеграм-канали,
 - ...перед тим як підписатися, ознайомився з інформацією про канал,
 - ...замислювався над тим, чи знає хоча б щось про власника/-ицю каналу, на який підписаний,
 - ...вважає, що анонімні канали можуть поширювати недостовірну інформацію.
4. Підсумуйте виконану вправу. Якщо в класі були учні/-иці, які читають інформацію про канал або замислюються над тим, кому належить канал, на який вони підписані, то похваліть їх і запитайте, чому вони це роблять.
 5. Вислухайте відповіді або ж запитайте: чи важливо загалом цікавитися тим, хто є власником/-цею каналу, на який ви підписані? Чи важливо, щоб власник/-иця були відомими, а не анонімами? Чому?
 6. Попередньо виберіть тему, до якої ви запропонуєте розмову про власників/-иць каналів. Наприклад, це може бути тема з природничої чи здоров'язбережувальної освітніх галузей.

7. Знайдіть в одному з популярних в Україні телеграм-каналів допис, який можете проаналізувати на уроці. Наприклад, канал «Труха Україна» (2 682 928 підписників/-иць) і повідомлення від 24 січня 2025 року про магнітні бурі (<https://t.me/truexanewsua/105833>).

8. Попросіть учнівство прочитати допис і переглянути зображення до нього. Запитайте: що таке магнітна буря? Чи може вона «бити» по Землі? Чи інформативним є графік? Поставте також інші предметні запитання, які допоможуть розкрити антинауковість тверджень, поданих у публікації. Запитайте, чи відповідає повідомлення журналістським стандартам.
9. Після цього запропонуйте прочитати статтю «Метеозалежність і вплив магнітної бурі на людину — це міф» (<https://hromadske.radio/podcasts/na-pulsi-analizuiemo-holovne-na-hromadskomu-radio/likarka-meteozalezhnist-i-vplyv-mahnitnoi-buri-na-liudynu-tse-mif>) журналістів Громадського радіо, де вони спростовують міф про вплив магнітних бур на людину.
10. Попросіть ознайомитися з інформацією про канал і з'ясувати, чи відомий/-а власник/-иця каналу. Порекомендуйте також своїм учням і ученицям провести глибший аналіз телеграм-каналу та звернути увагу на такі рекомендації медіаекспертів/-ок «Детектора медіа» (<https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/30785/2022-12-04-yak-vyznachty-shcho-telegram-kanal-pratsyuie-proty-vas-porady-analitykyni-detektora-media/>) та Національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр» (<https://filter.mkp.gov.ua/chy-mozhna-doviryaty-telegram-kanalu/>).

На що потрібно звернути увагу, перш ніж підписатися на популярний телеграм-канал?

- **На перелік ворожих ресурсів.** Перевірте, чи немає його в моніторингах і списках ворожих ресурсів «Детектора медіа» чи інших організацій та аналітичних центрів, які відстежують проросійську дезінформацію.
 - **На прозорість.** Анонімне джерело ніколи не можна вважати надійним. Ми не знаємо, хто і з якою метою веде такий телеграм-канал. Автором/-кою може бути як фізична особа, так і певна інституція або організація. Якщо канал веде конкретна особа, то має бути вказано контакт у вигляді тегу (позначений @). Якщо ж жодних контактів і посилань на авторство немає, то каналу не варто довіряти.
 - **На стандарти медіа.** Зважайте на джерела, на які він покликається, і на канали, які він репостить. Якщо всі джерела в стилі «наша людина у Вашингтоні», каналу не можна довіряти.
 - **На емоційну лексику й наявність смайлів.** Канали використовують емоційні тригери для здобуття популярності та додаткових переглядів. Такі слова, як «жахливий», «чудовий», «найстрашніший» та інші, викликають емоції, а також викривляють інформацію. Велика кількість смайлів або знаків оклику так само викликає емоції.
 - **На мову.** Значну частину ворожих телеграм-каналів — не менш як 85 % — ведуть російською. Ну і, звісно, підозру мають викликати «слухи», «инсайды» і «раскладки».
- 11.** Після завершення учнями/-ицями свого аналізу попросіть їх поділитися результатами їхньої роботи. Також радимо поцікавитися в учнів/-иць, чи їхні рідні, друзі, близькі читають такі канали. Після цього зауважте, що є ще канали-сміярки, наприклад «Труха», «Всевидающее ОКО», «Украина Сейчас». Насправді цей список є набагато більшим. Так, канал «Труха»:
- створює рекламу власного каналу з фейковою інформацією, підкріплюючи її покликанням на авторитети;
 - замість вибачень і спростувань фейкової інформації, яку «Труха» регулярно публікує, виправляє старі дописи або використовує приписку «UPD» — оновлено;
 - активно використовує мову ворожнечі на адресу жінок і національних меншин;
 - публікує фото й відео зі зруйнованими будівлями й уламками ворожих ракет і дронів із місць влучань, хоча військові та місцеві адміністрації багаторазово просили цього не робити;
 - готовий запостити навіть маніпулятивну інформацію за резонну плату.
- 12.** Зазначте, що це не повний перелік порушень, які дозволяє собі телеграм-канал «Труха». На жаль, це не заважає йому бути одним із найпопулярніших каналів в Україні. Проте чи дає поширена «Трухою» інформація розуміння реальної ситуації в Україні чи за її межами?

Ідеї для натхнення

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Українська мова / література		Запропонуйте учням/-ицям кілька варіантів новин із різних джерел на одну тему. Завдання — визначити, як змінюється тональність, добір слів, акценти залежно від джерела. Обговоріть, чому так.
Історія		Попросіть учнів/-иць порівняти, як різні джерела описують одну історичну подію, наприклад Революцію гідності. Обговоріть, як власники/-иці та політика видання впливають на подання фактів.
Громадянська освіта		Учні/ство отримує новину або статтю і має визначити, хто її автор/-ка, хто власник/-иця медіа, яка її цільова аудиторія, які інтереси можуть впливати на зміст. Потім проведіть загальне обговорення, як це позначається на довірі до інформації.
Біологія		Учні/-иці отримують уривки з новин, наприклад про шкоду чи користь від ГМО, із різних джерел. Завдання — визначити, чи є в тексті наукові докази, чи дотримано журналістських стандартів, хто може бути зацікавлений у такому поданні.
Географія		Запропонуйте порівняти, як різні країни / медіа висвітлюють тему змін клімату. Учні/-иці аналізують, чи є спільні риси в поданні, що замовчують, які інтереси можуть стояти за цим.
Хімія		Учні/-иці шукають новини про харчові добавки або хімічні речовини в продуктах. Завдання — оцінити, чи є в новині емоційна мова, чи дотримано журналістських стандартів.
Фізика		Учні/-ці знаходять у медіа повідомлення про радіаційні загрози, аварії на АЕС, або використання радіації. Аналізують подачу інформації: чи є емоційне забарвлення, перебільшення, чи ґрунтується інформація на фактах. Створюють презентацію або короткий звіт із аналізом виявлених «фейків» або недостовірної інформації.
Математика		Попросіть учнів і учениць проаналізувати заголовки з цифрами (наприклад, «90 % українців...») і перевірити, чи є джерело даних, чи не маніпулюють цифрами. Обговоріть, як статистика може вводити в оману.
		Учні/-ці досліджують принципи проведення соціологічних опитувань (вибірка, похибка). Аналізують медійні повідомлення про результати опитувань, звертаючи увагу на зазначення похибки та розміру вибірки. Обговорюють, як відсутність цих даних може зробити опитування недостовірним або маніпулятивним.

Іноземна мова		Запропонуйте прочитати новину іноземною мовою (наприклад англійською) з різних джерел. Порівняйте подання й обговоріть, як культурний і політичний контексти впливають на зміст.
Фізична культура		Учні/-ці вибирають одну спортивну подію (матч, змагання, показові виступи тощо) і знаходять репортажі / новини про неї на 2-3 різних медіаресурсах. Потім порівнюють, як на різних ресурсах висвітлюється подія: яку лексику використовують журналісти, чи є упереджене ставлення до певної команди / спортсмена тощо.
Українська + іноземна мови		Запропонуйте проаналізувати статтю на одну й ту саму тему українською мовою та, наприклад, англійською. Учні/-иці мають визначити, чи не було спотворено зміст після перекладу, чи не було упущено важливі деталі тощо, а також обговорити стандарт повноти подання інформації.
Мистецтво / інформатика		Запропонуйте провести аналіз зображень у новинах або створити власні інфографіки на одну тему з різними акцентами. Обговоріть, чому так сталося, від кого / чого залежать акценти.

Приклад вправ з інтеграцією

Вправа «Аналіз медійних інтерпретацій “Чорного квадрата” Казимира Малевича» до уроку «Супрематизм Казимира Малевича» дасть можливість учням/-ицям дізнатися цікаві факти про картину «Чорний квадрат» (мистецтво, 9-й клас) і водночас побачити, чим відрізняються матеріали сенсаційної журналістики від тих, що написали експерти/-ки з мистецтвознавства.

Вправа «Редакція газети» до теми «Національний рух на західноукраїнських землях під час революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії» (історія України, 9-й клас) дає розуміння одного з понять медіаграмотності — власників/-иць медіа та їхнього впливу на контент медіа.

Вправа «Складання рейтингу “Топ найкращих художників-імпресіоністів”» до уроку «Імпресіонізм у живописі» (мистецтво, 8-й клас) дає можливість одночасно перевірити знання про різних персон і явища в одному завданні, а також ознайомлює зі специфікою роботи над рейтингами й надає інформацію про можливі маніпуляції рейтинговими списками.

Вправа «Інтерв’ю» до уроку «Олександр Довженко» (українська література, 8-й клас) передбачає ознайомлення учнів з особливостями проведення інтерв’ю та вимогами до інтерв’юєрів/-ок.

Вправа «Аналіз телевізійного сюжету про Михайла Коцюбинського» до теми «Михайло Коцюбинський. Коротко про письменника. Пригодницький, романтичний сюжет повісті “Дорогою ціною”. Вічний тип шукача правди» (українська література, 8-й клас) допоможе показати учням/-ицям особливості сенсаційної, табloidної журналістики.

Вправа «Створи шаблон профілю героя в інстаграмі» до теми «Ніна Бічуя. “Шпага Славка Беркути”. Образи Славка Беркути, Юлька Ващука, Стефка Вуса та Лілі Теслюк» (українська література, 8-й клас) допоможе продемонструвати суб’єктивність інформації в соціальних мережах і мотивувати учнів/-иць звертатися до додаткових джерел під час споживання медіа.

Вправа «Створюємо обкладинку журналу про культуру» до теми «Пантелеймон Куліш — видатний письменник, перший український професійний літературний критик, перекладач» (українська література, 9-й клас) продемонструє учням/-ицям особливості табloidної та культурної журналістики і через порівняння їхніх особливостей дасть змогу визначити сильні сторони кожної з них.

Вправа «Життєві історії: правда чи вигадка?» до теми «Марко Вовчок. Життя і творчість» (українська література, 9-й клас) зацентрує увагу учнів/-иць на поняттях якісної й жовтої преси.

Вправа «Зрозуміти радіо» до теми «Радянський Союз» (усесвітня історія, 10-й клас) допоможе учням/-ицям зрозуміти особливості такого типу медіа, як радіо, і чим радіо радянських часів відрізняється від сучасного.

Вправа «Як аналізувати будь-яке медіаповідомлення» до теми «Роль і місце літератури в житті нації. Розвиток літератури. Творча індивідуальність митця. Художній твір — нова естетична дійсність, що “вбирає” свій час і є носієм національних та загальнолюдських цінностей» (українська література, 9-й клас) ознайомить із ключовими питаннями до аналізу медіаповідомлень — основи медіаграмотності.

Вправа «Телевізійний сюжет про Василя Голобородька» до теми «Василь Голобородько. Самобутня постать поета в українській літературі. Наскрізний патріотизм, філософічність, фольклорна основа його поезій, народознавчі аспекти. “З дитинства: дощ” (“Я уплетений...”), “Наша мова”, “Теплі слова”. Оригінальність і простота висловлення глибоких почуттів, важливих думок» (українська література, 8-й клас) допоможе дізнатися про особливості та принципи побудови відеосюжетів.

ВІЗУАЛЬНА ГРАМОТНІСТЬ

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Людському мозку потрібно менш як секунду, щоб розпізнати зображення. Науковці/-иці називають цифри від 13 до 150 мілісекунд — усе залежить від індивідуальних особливостей людини й освітлення. Для порівняння: на сприйняття одного слова в тексті ми витрачаємо 50–60 мілісекунд. Зображення давно перетворилися на засіб впливу, а в умовах війни, яку весь світ може спостерігати в режимі реального часу, і поготів. Зараз як ніколи раніше важливо бути уважними до ілюстрацій і фото, якими переповнений інформаційний простір.

Візуальна грамотність стає невід’ємною частиною навчання, так само як уміння читати й писати. Саме візуальний контент учні/-иці щодня бачать усюди: у підручниках, новинах, рекламі, соцмережах, на вулицях, у торговельних центрах. Розвиток уміння аналізувати фото, лого, символи, постери, інфографіку й інші візуальні ряди допоможе учням і ученицям розпізнавати маніпуляції, добре орієнтуватися в інформаційному просторі й відповідально ставитися до створення власного візуального продукту.

Що необхідно врахувати при формуванні вміння

Оскільки тема розвитку вміння аналізувати візуальний контент дуже широка, ми пропонуємо сфокусувати увагу на двох аспектах:

- розвивати спостережливість і здатність бачити деталі зображення, які можуть указувати на маніпулювання або викривлення інформації;
- тренувати в учнів/-иць звичку перевіряти зображення перед тим, як реагувати на них.

Перед початком роботи з учнями/-ицями варто ознайомитися з розділами «Обережно, маніпуляції з фото!» й «Маніпуляції з відео — наше майбутнє?» в [онлайн-курсі Very Verified 2.0](#), а також із розділами «Вчимось аналізувати різні типи візуального контенту» та «Як можна перевірити візуальну інформацію» в [онлайн-курсі «Впровадження медіаграмотності в освітню сферу»](#). Корисним для підготовки буде й урок [«Віртуальний та реальний світи: чи є межа?»](#), який містить кейс щодо шахрайства за допомогою застосунку Face App.

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Заохотити учнів і учениць розвивати візуальну грамотність можна декількома шляхами.

1. Можна звернутися до їхнього власного досвіду й запитати: «Чи траплялося, що вас невдало сфотографували і вам зовсім не сподобалося, як ви вийшли на фото? Як ви гадаєте, чому?» Дайте учням/-ицям висловитися, наведіть приклади з власного життя. Звертайте увагу на відповіді й підведіть до того, що на кадр впливає ракурс, світло, момент, чи є фото постановним чи миттєвим.
2. Можна запитати в учнів/-иць, чи вміють вони розрізняти маніпуляції з фото, а потім запропонувати подивитися на заздалегідь підготовлене маніпулятивне зображення й запитати, що з ним не так.
3. Можна показати учням/-ицям два фото (одне — реальне, а друге — якісно згенероване ШІ) й попросити визначити, яке з зображень справжнє, а яке — фальшиве. Підсумком має стати думка про те, що ми не завжди можемо відрізнити реальне фото від згенерованого,

тому необхідно перевіряти зображення, які ми бачимо в соцмережах і в медіа, уважно ставитися до джерел, з яких ми беремо інформацію.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Вправа 1 • «Що ти бачиш?»

Цей тип вправ спрямований на розвиток спостережливості й уважності до деталей.

1. Виберіть тему, яка найбільше підходить до роботи з зображенням, зокрема до його ретельного опису.
2. Запропонуйте учням/-ицям уважно роздивитися заздалегідь підготовлене зображення або фото (для вибору фото можна скористатися покликанням: <https://www.pocket-lint.com/apps/news/adobe/140252-30-famous-photoshopped-and-doctored-images-from-across-the-ages/>) й відповісти на низку запитань до нього. Наприклад, на уроці фізики можна показати підроблену світлинку з Альбертом Ейнштейном, але не кажіть про те, що вона несправжня.
3. Попросіть учнів/-иць уважно роздивитися світлинку й запитайте:
 - Що, на вашу думку, відбувається в кадрі?
 - Хто зображений на фото?
 - Чи є якісь деталі, які нашоухують вас на думку про несправжність знімка?
4. Вислухайте їхні відповіді й розкажіть про це фото. За наявності часу можна попросити учнівство самостійно перевірити зображення за допомогою гугл-об'єктива, гугл-зображень чи пошуковика «TinEye».

Інформація про фото.

На фотографії Альберт Ейнштейн нібито катається на велосипеді на тлі ядерного вибуху. Насправді це склейка з двох фото, різниця між якими становить приблизно 30 років. На одному зображений Альберт Ейнштейн на велосипеді, а на другому — тестовий вибух ядерної бомби 1962 року, вже після смерті Ейнштейна.

5. Підсумовуючи, зауважте, що ми схильні довіряти зображенням і краще сприймаємо саме візуальну інформацію. Проте потрібно бути уважними й перевіряти фото, особливо якщо вони викликають бажання поділитися чи відреагувати. Перед тим як ухвалювати рішення щодо подальших дій зі світлиною, варто звертати увагу на:

ПІДОЗРІЛЕ ФОТО? СТАВИМО ЗАПИТАННЯ!

Чи є на фото дивні деталі?
(Наприклад, тіні падають не в той бік, годинникові стрілки показують не той час тощо).

Вправа 2 • Вікторина «Що тут зайве?»

Вправа спрямована також на заохочення учнів/-иць до уважного ставлення до зображень.

1. Запропонуйте учням/-ицям пройти квіз, дотичний до теми уроку. Для цього заздалегідь підготуйте кілька зображень, одне з яких буде зайвим. Учнівству потрібно буде роздивитися картинки й вибрати, яка з них зайва. Свій вибір потрібно пояснити, ґрунтуючись на знаннях з предмету.
2. Наприклад, під час вивчення пасльонових (родина трав'янистих або чагарникових рослин, до якої належать деякі овочі (паслін, картопля, помідори, баклажани, тютюн тощо); окремі види містять алкалоїди й інші речовини і використовуються в медицині, наприклад беладона, скополія, фізаліс) на уроці біології покажіть учням/-ицям чотири фото, три з яких — фото цвіту картоплі, а четверте — знімок квітів картопляного дерева (паслін картопляне дерево біле).

Приклад фото:

Джерело: [Maine Buzz: What is a potato blossom anyway?](#)

Джерело: [KVUbRKNTumDMKHRUnU3jzi-1024-80.jpg \(1024x853\)](#)

Джерело: [Beautiful Potato Flowers : r/gardening](#)

Джерело: [https://agrostore.ua/ua/products/paslen-kartofelnoe-derevo-beloe-sazhentsy/](#)

3. Попросіть уважно розглянути знімки й запитайте: які рослини зображені на фото й чи є серед них таке, що відрізняється від інших? У чому полягає ця різниця? Запропонуйте учням/-ицям перевірити себе та знайти фото, яке відрізняється, в інтернеті. Для цього вони можуть скористатися [пам'яткою](#) або застосувати гугл-об'єктив на смартфонах.
4. Підсумовуючи вправу, зауважте: у медіа й соцмережах так само можуть використовувати зображення, які схожі на справжні, але запозичені з іншого контексту. Наприклад, ілюструвати новину світливою, схожою за тематикою, але зробленою зовсім в інший час і в іншому місці. Тому важливо бути уважними до деталей і перевіряти зображення перед тим, як поширити їх.

Вправа 3 • «Справжнє чи підроблене?»

Цей тип вправ спрямований на розвиток критичного мислення та вміння розрізняти маніпуляції з фото. Пропонуємо учнівству переглянути фото / відео, які було оброблено, створено за допомогою інструментів генеративного штучного інтелекту або взято з іншого контексту.

Приклад 1.

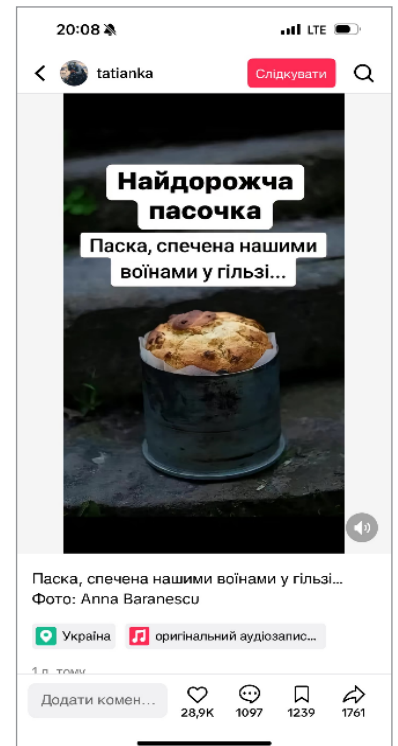
1. Виберіть тему, яка, на вашу думку, найбільше відповідає запропонованому завданню. Наприклад, на уроках трудового навчання під час вивчення теми приготування їжі або роботи з тістом. Також вправа підійде для уроків біології, зокрема вивчення дріжджів.
2. Покажіть учням і ученицям скриншот із відео в тиктоку й запитайте: на їхню думку, перед ними справжнє фото чи підроблене. Попросіть їх обґрунтувати свій погляд, зазначивши, за якими ознаками вони це виявили.

Порада.

Перед тим як брати в роботу цей приклад, варто дізнатися, чи не буде він тригерним для когось з учнів і учениць, рідні яких є військовими.

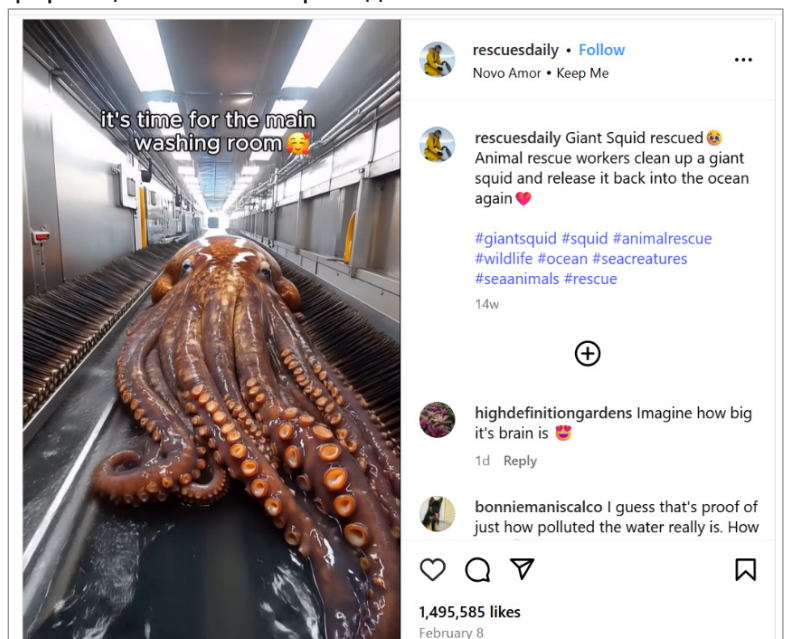
3. Після обговорення зазначте, що фотографія справжня, авторка фото також указана справжня, проте зображення містить маніпуляцію. Запитайте, яку саме. *(Можливо, хтось зауважить маніпуляцію емоціями через використання емоційно забарвленої лексики, а хтось — оброблення зображення у фоторедакторі: паска висвітлена як символ добра й віри, тоді як тло навмисно затемнено для створення драматичного ефекту.)*
4. Запитайте в учнів/-иць, що їм відомо про особливості дріжджового тіста. Підведіть до висновку, що навряд військові мають належні умови й час, щоб випікати паски. Авторка відео сфотографувала справжню паску, спечену в гільзі, але не військовими. Її метою було привернути увагу, нагадати про вдячність військовим за захист. Через емоційність і символізм фотографію багато разів поширили в різних соцмережах, але з викривленим підписом.
5. У підсумку наголосіть, що вміння уважно роздивлятися зображення і ставити запитання до нього *(які емоції в мене викликає фото; що мав/-ла на меті автор/-ка фото й допису; чи справді військові мають можливість пекти щось із дріжджового тіста тощо)* допоможе уникнути впливу маніпулятивної інформації на ваш настрій і дії.

Приклад 2.

Пропонуємо як приклади використати не фото, а відео, які були згенеровані за допомогою штучного інтелекту. На вибір учителя/-ки — два відео: очевидніший приклад із восьминогом і складніший — з леопардами. Ще більше подібних відео можна знайти на сторінці [@rescuedaily](#) в інстаграмі.

Запропоновані приклади можна використати для роботи на уроках біології чи географії.

1. Після того як ви визначилися з темою, запропонуйте учням і ученицям переглянути відео, у якому рятувальники миють / лікують і відпускають на волю великого восьминога.

Якщо приклад із восьминогом здається занадто очевидним, то можна використати альтернативний кейс із порятунком леопардів.

2. Запитайте в учнів/-иць, чи є у відео щось, що наштовхує їх на сумніви в його оригінальності. Якщо так, то що саме на це вказує?
3. Зверніть увагу учнів/-иць на те, що коментарі під фото чи відео в соцмережах можуть як заплутувати, так і надавати підказки про те, справжній перед вами контент чи згенерований.

Порада.

Цю активність можна провести у форматі змагання між мінігрупами, які мають знайти якомога більше сумнівних ознак.

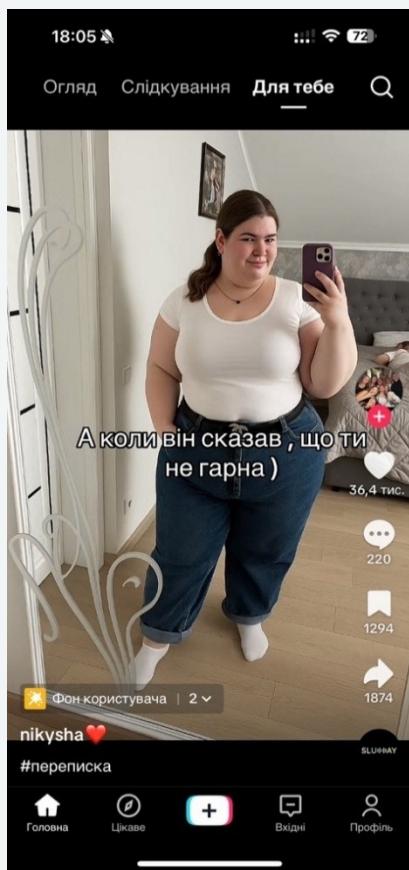
4. Після обговорення ознак штучності відео запитайте в учнів/-иць, навіщо автор/-ка створює такий контент і поширює його (*такий контент викликає емоції, відповідно — бажання поставити вподобайку або поділитися покликанням із друзями*).
5. У підсумку вправи зазначте, що контент, згенерований ШІ, може полегшувати нам життя і заощаджувати час, але дуже часто його використовують із маніпулятивною метою. Наприклад, щоб набрати більшу кількість підписників, обманути користувачів/-ок або сформувати хибну думку про щось / когось. Тому пильність до деталей, увага до джерел інформації, перевірка фактів допоможуть нам убезпечити себе від шкідливих впливів.

Вправа 4 • «Два кадри — дві реальності?»

Вправа допоможе пояснити учням/-ицям, що поради щодо здоров'я та краси, які вони бачать у соціальних мережах, не завжди є правдивими й безпечними. Запропонований для аналізу приклад можна використати на уроках ЗБД, англійської (обговорення вести англійською), біології та фізичної культури.

1. Виберіть тему, під час якої буде доречно провести обговорення про те, звідки учні й учениці отримують інформацію про здорове харчування чи поради щодо схуднення.
2. Запропонуйте учнівству уважно роздивитися скриншоти відео з тиктоку й запитайте, чи підписалися б вони на цю людину. Чи звернулися б до неї для консультації в разі потреби? Попросіть учнів/-иць пояснити свій вибір.
3. Вислухайте декілька відповідей і запропонуйте порівняти скриншоти. Запитайте, чи не виникає в них підозр, які могли б вказувати на маніпуляції з відео.

Підроблене зображення

Справжнє зображення

Пояснення для вчителя/-ки.

Одна фотографія оброблена за допомогою ШІ, друга — справжня. Якщо уважно придивитися, то можна помітити, що:

- візерунок на дзеркалі змінений,
- ліжко виглядає по-різному,
- на стіні різні картини.

Також за камерою на телефоні, сережками й кулоном на шії можна зрозуміти, що перше фото підроблене.

Відео стало частиною тренду історії схуднення, дехто з коментаторів/-ок запитує поради, як досягти таких же результатів, а авторка запрошує на консультацію в приватні повідомлення. Подібні відео були непоодинокими в тиктоку, їх викладали під пісню Vivienne Mort «Голубка», слова якої ми бачимо на скриншотах.

Не всі відео цього тренду були підробленими. Деякі з них є справжніми історіями змін, проте решта — оброблені за допомогою ШІ з метою приваблення аудиторії або заробітку на фейкових консультаціях.

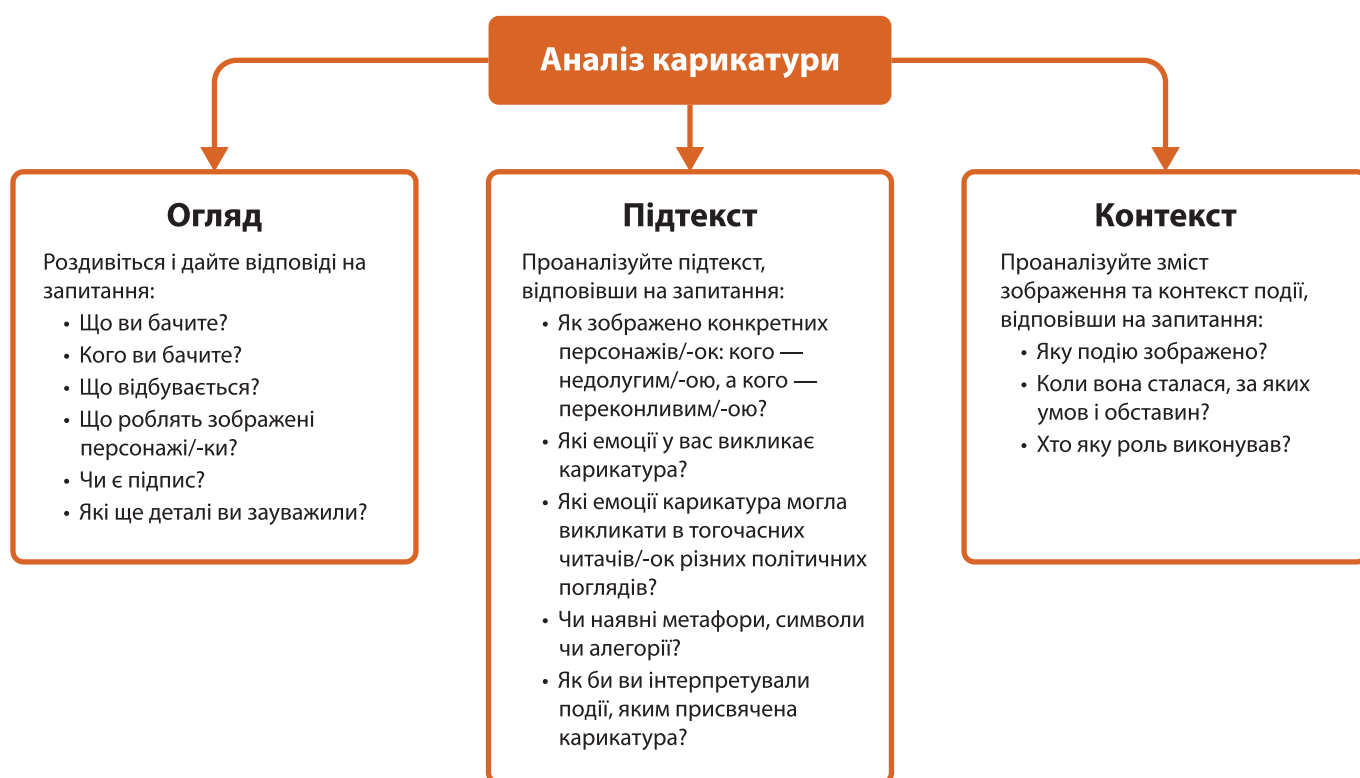
4. Підсумовуючи, варто згадати, що сюжети з трансформацією персонажа/-ки (до і після) залишаються одними з найпопулярніших. На скриншотах бачимо понад 36 тисяч уподобайок і 1874 поширення. Завдяки використанню генеративного ШІ тепер не

обов'язково проходити реальну трансформацію, щоб привернути увагу аудиторії. Водночас кількість реакцій або підписників/-иць не гарантує достовірності контенту. Крім того, не завжди можна одразу зрозуміти, якою була мета автора/-ки: розважити чи ввести в оману.

Вправа 5 • «Мистецтво впливу через карикатури й комікси»

Вправи на аналіз карикатур допоможуть учням і ученицям розвинути уважність до деталей, зрозуміти, як візуальний контент впливає на формування суспільної думки. Крім того, вони навчать аналізувати підтекст зображення, символічне значення, яке воно несе, й емоційний складник, визначати ставлення до осіб і сприйняття подій, кого чи які явища висміює карикатура й на яких читачів/-ок чи глядачів/-ок розрахована.

Рекомендуємо для аналізу карикатур користуватися наведеною нижче схемою і обов'язково з'ясувати, в якому виданні опублікована карикатура, хто її автор/-ка.

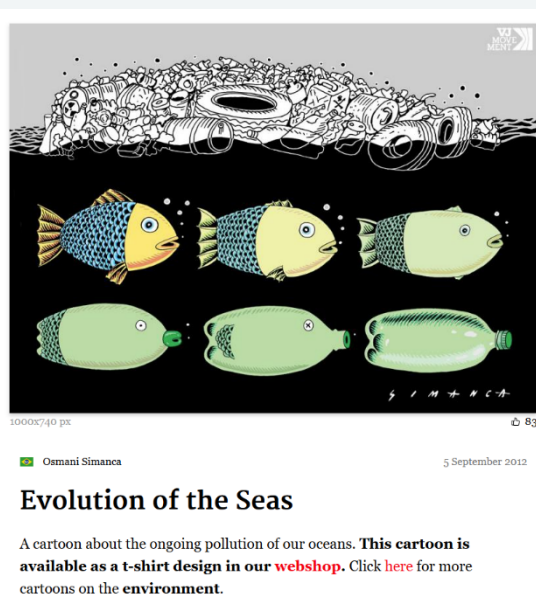
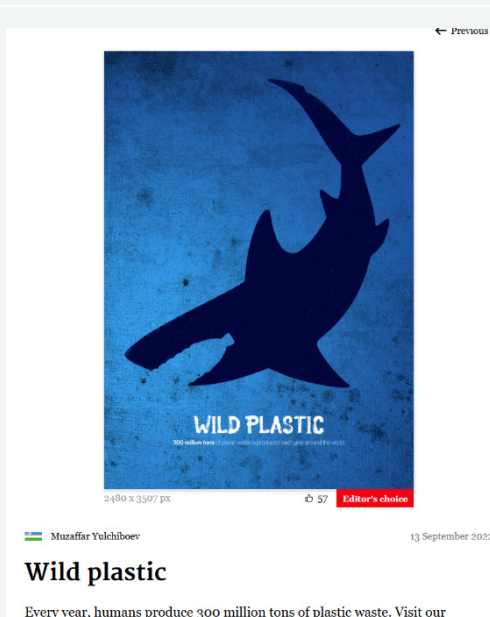
За потреби ви можете доповнити схему запитаннями:

- Чи можна встановити, хто власник/-иця видання / сайту? Чи популярне це видання / ресурс? Яка в нього цільова аудиторія?
- Чи можна впізнати когось із персонажів/-ок?
- Персонажів/-ок зображено реалістично чи гіперболізовано?
- Яке ставлення відображає художник/-иця до персонажів/-ок? Завдяки чому можна зробити таке припущення?
- Чи згодні ви з інтерпретацією персонажів/-ок, подій, явищ, яку подає автор/-ка? Чому?
- З якою метою, на вашу думку, було надруковано цей малюнок?

Докладніше про те, як аналізувати карикатуру за схемою, можна дізнатися з **вправи** «Центральна Рада в карикатурах "Гедза"» до теми «Проголошення автономії України. Володимир Винниченко. II Універсал УЦР» (історія України, 10-й клас). Приклади інтеграції в уроки історії можна знайти тут:

1. Виберіть тему, яка, на вашу думку, підійде для аналізу карикатур. Наприклад, на уроках географії або іноземної мови, якщо карикатури мають підписи англійською чи іншими мовами, можна розглянути тему глобальних проблем людства, на уроках біології — тему про забруднення океану.
2. Запропонуйте учням/-ицям попрацювати з карикатурами на відповідну тематику. Для цього заздалегідь виберіть кілька зображень з ресурсу [Our oceans | Cartoon Movement](https://www.cartoonmovement.com/collection/our-oceans). Зверніть увагу учнівства, що всі карикатури мають прапори на позначення країни, в якій живе автор чи авторка, а також указано рік створення роботи. Крім того, деякі з них мають підписи, що містять статистику про забруднення океану.

Приклади карикатур — з ресурсу <https://www.cartoonmovement.com/collection/our-oceans>.

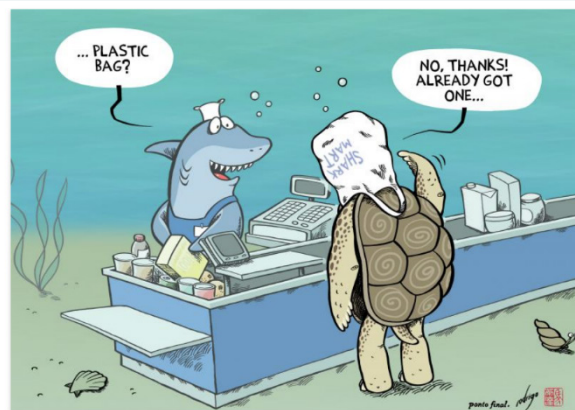

Luc Vernimmen

3 July 2017

Walking on 'water'

Anyone can walk on water **now**. If you want to see more cartoons about the state of our **oce**ea...

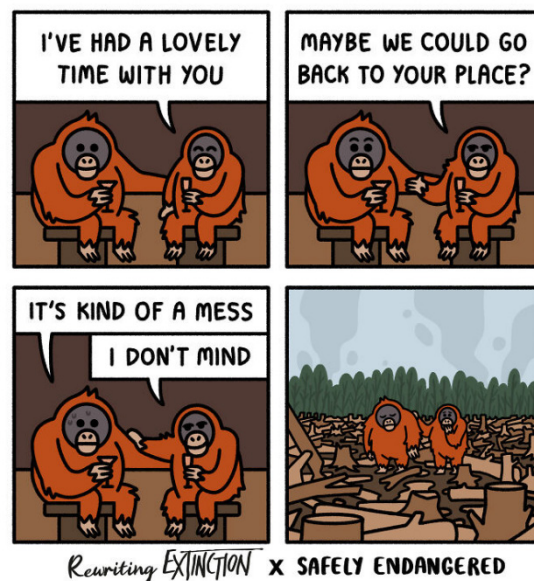
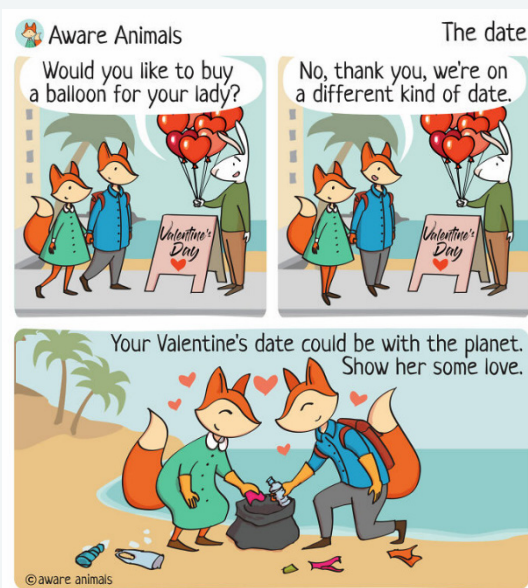
Rodrigo de Matos

14 June 2021

Plastific Ocean

The amount of plastic in the ocean is set to triple in a decade. Check out our **collection** for more cartoons about our oceans.

На уроках англійської мови можна запропонувати учням/-цям проаналізувати комікси, які мають більше тексту й створюють додаткові можливості для читання та розуміння англійської. Під час пошуку відповідних коміксів радимо скористатися добіркою [25 Inspiring Comics Made By Some Of The Most Famous Artists That Highlight Environmental Issues](#) | Bored Panda на сайті Boredpanda.com. Зверніть увагу, наприклад, на такі:

Пояснення для вчителя/-ки різниці жанрів зображень:

Жанр	Як зображено	Мета	Текст	Контекст	Ефект
Карикатура	один малюнок	сатира, критика	мінімальний	соціальний, політичний	довготривалий
Комікс	серія кадрів	історія, розвага	діалоги, розповідь	будь-який	середній
Мем	один-два кадри	жарт, реакція на подію чи явище	короткий підпис	інтернет-культура, актуальні теми	миттєвий

3. Об'єднайте учнів/-иць у кілька груп і розподіліть зображення між ними, давши інструкцію. Завдання: уважно роздивіться карикатури на тему забруднення океану й проаналізуйте їх за схемою. Визначте прийоми, які використовують автори/-ки карикатур, щоб вплинути на аудиторію.

Порада.

Залежно від рівня підготовки класу можна дати учням і ученицям орієнтовний перелік прийомів або запропонувати їм визначити ці прийоми самостійно. Це завдання можна також дати на домашнє опрацювання, а в класі обговорити результати роботи й узагальнити їх.

Приклад переліку прийомів впливу:

- гіпербола (перебільшення) для загострення уваги на певній проблемі;
 - іронія та сарказм;
 - символізм;
 - алюзії (посилання) на відомі події чи особистостей;
 - персоніфікація (надання неживим предметам рис людей або тварин);
 - контраст (візуальне або смислове протиставлення);
 - провокація (використання гострих прикладів або сенсів);
 - текстовий супровід для підсилення або пояснення зображеного.
4. У підсумку учні й учениці мають зробити висновки щодо прийомів впливу, які використовують автори/-ки карикатур, а також щодо ролі карикатури — не лише як засобу відображення суспільної думки, а й як інструменту її формування.

Вправа 6 • «Створюємо меми до теми уроку»

Вправи на створення мемів допомагають учням/-ицям розуміти, як візуальні елементи впливають на сприйняття інформації, а також тренують критичне мислення, адже для створення влучного мему необхідне розуміння суті заданої теми. Крім того, створення мемів розвиває креативність, надає учнівству можливість для самовираження та робить вивчення складного матеріалу цікавішим.

1. Виберіть відповідну тему уроку. Наприклад, на уроці правознавства можна створювати меми до теми «Праця неповнолітніх», на уроці географії — до теми «Наслідки господарської діяльності людини», на уроці фізкультури — до теми «Скандинавська ходьба» тощо. На уроках інформатики загалом можна вибрати будь-яку тему і спробувати створювати меми за допомогою різних онлайн-генераторів.
2. Радимо розпочати з невеликої бесіди й запитати, чи взаємодіяли учні/-иці певним чином з інтернет-мемами (*читали, створювали самі*). Чи довіряють вони інформації, закладеній у мемах? Чому, на їхню думку, меми такі популярні (*емоційність, швидкість сприйняття інформації тощо*)?
3. Розкажіть, що термін «інтернет-мем» походить від терміна «мем», який ще 1976 року ввів у вжиток еволюційний біолог Річард Докінз. Він згадує про мем у книжці «Егоїстичний ген» і визначає його як одиницю передання культурної інформації від людини до людини.

4. Запропонуйте учням/-ицям створити меми на вибрану вами тему індивідуально чи в групах, надавши їм інструкцію зі створення мемів за потреби. Ця вправа також може стати варіантом для домашнього завдання.

Інструкція зі створення мемів:

- Завантажте вибране вами зображення у програму або виберіть один із шаблонів, який підходить за змістом. Придумайте коротку й влучну фразу, яка б відповідала зображенню та спиралася на вивчений матеріал із цієї теми. Введіть текст зверху й знизу зображення.
- Натисніть «Створити мем», і нове зображення буде збережено на ваш комп'ютер чи смартфон.

Примітка для вчителя/-ки.

Роботи учнів і учениць обов'язково потрібно презентувати на уроці з обговоренням результатів. Учні/-иці мають пояснити класу свою ідею та висловити власну думку щодо роботи.

5. Підсумовуючи, запитайте учнів/-иць, наскільки легко та швидко сприймається інформація з мемів. Зазначте, що саме через простоту мемів також можуть використовувати для поширення шкідливих меседжів. Тому завжди варто уважно аналізувати сенси, закладені в мемах, і вплив, який вони можуть мати в разі масового поширення. Зокрема, приклади використання мемів для поширення наративів російської пропаганди можна знайти у вправі «Обережно — меми» до теми «Рух опору та його течії» (історія України, 10-й клас).
6. Як один із варіантів підсумків продемонструйте учням/-ицям мем Goni Memes про костюми Альони Альони та Джері Гейл для заходів, присвячених Євробаченню 2024 року.
7. Запитайте, чи є, на їхню думку, в цьому мемі якісь сумнівні елементи. Вислухайте декілька припущень і розкажіть, що він був створений як реакція на невдалі костюми співачок. Проте в цьому мемі використано некоректну лексику, а саме: слово «бомжі» замість «бездомні». «БОМЖ» — це радянська аббревіатура, яка означає «без определенного места жительства». Її створили на позначення людей, які проживали не за адресою своєї прописки або були волоцюгами. Використовуючи такі слова для підписів на мемах, автори/-ки візуального контенту сприяють подальшому використанню некоректних слів. Тому, створюючи власні меми, варто приділяти увагу підписам і доносити свою думку, не принижуючи й не ображаючи інших.

я: викидаю весь свій старий одяг з далеких дискотечних нульових місцеві бомжі на наступний день:

Такий варіант вправи допоможе учням/-ицям зрозуміти, чому варто перевіряти фото і чому краще робити це за допомогою спеціальних програм і застосунків.

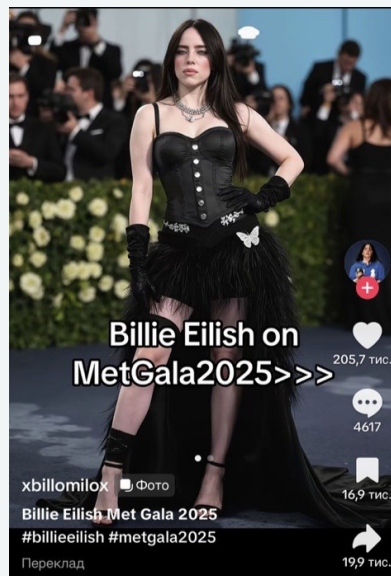
1. Наприклад, на уроці інформатики запропонуйте учням і ученицям гру. Потрібно подивитися на дві світлини й зрозуміти, яка справжня, а яка — підроблена.
2. Заздалегідь підготуйте один справжній та один підроблений знімки на тематику, яка цікава підліткам. Наприклад, фото американської співачки Біллі Айліш або будь-яке інше зі статті від «Нью-Йорк таймс». Покажіть одночасно обидва фото, але не кажіть, яке з них справжнє.

Met Gala 2022

Справжнє фото Біллі Айліш з Met Gala 2022 року

Джерело: <https://www.elle.com/culture/celebrities/a39876697/billie-eilish-dress-met-gala-2022/>

Підроблене (згенероване ШІ) фото Біллі Айліш з Met Gala 2025 року

Джерело: тикток-акаунт xbillomilox

Пояснення для вчителя/-ки.

На таке зображення можна було натрапити в багатьох соцмережах — у публікаціях з обговоренням убрання зірки. Біллі Айліш записала відео, в якому спростувала свою участь у події 2025 року, оскільки перебувала в цей час у Європі.

Справжнє фото Річарда Гаффа (чоловіка, що має 240 татуювань на тілі) з синами-близнюками

Джерело: A.I. Is Getting Better Fast. Can You Tell What's Real Now? - The New York Times

Підроблене (згенероване ШІ) фото Двейна (Скелі) Джонсона в торговельному центрі

Джерело: A.I. Is Getting Better Fast. Can You Tell What's Real Now? - The New York Times

3. Вислухайте їхні припущення і попросіть пояснити, чому вони вирішили саме так.
4. Залежно від кількості часу на уроці й рівня підготовки класу коротко розкажіть про ці фото або залиште їх для перевірки під час групової роботи.
5. Запитайте, чи легко було одразу визначити, яка зі світлин реальна, а яка — підроблена? Чи завжди ми можемо на око відрізнити підроблений контент від справжнього? Чи перевіряють учні/-иці фотографії та інші зображення, які бачать у соціальних мережах чи інтернеті загалом? Якщо так, то яким чином? Попросіть назвати конкретні застосунки.
6. Запропонуйте дізнатися про інші інструменти для перевірки зображень. Для цього об'єднайте учнів/-иць у мінігрупи, роздайте всім або розішліть зручним для вас способом матеріал про перевірку фото (починаючи з 4-ї сторінки) й дайте кілька хвилин на ознайомлення.
7. Після цього роздайте кожній мінігрупі заздалегідь підроблені зображення і запропонуйте перевірити їх за допомогою різних інструментів.
8. Після завершення перевірки попросіть учнів/-иць поділитися враженнями: що було найлегше, а що — найскладніше, який застосунок їм сподобався найбільше тощо.

Порада.

Якщо ви плануєте перевіряти фото, згенеровані ШІ, рекомендуємо ознайомитися з публікацією фактчекінгового проєкту StopFake.org.

9. Підбиваючи підсумки вправи, наголосіть, що походження зображень варто перевіряти як у професійних медіа, так і в соціальних мережах чи месенджерах. Навіть надійні джерела можуть помилково використати фальшиве зображення або фото поза контекстом, а друзі чи родичі — несвідомо поширити неправдиву інформацію.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Геометрія, фізика		Доберіть або знайдіть у соцмережах / інтернеті зображення інтер'єру, згенероване ШІ, і запропонуйте учням/-ицям застосувати свої знання з предмету для аналізу цього зображення, зокрема деталей, які видаються нереалістичними.
Математика		Запропонуйте учням і ученицям розглянути тему маніпуляцій з інфографікою. Для цього застосуйте два графіки або діаграми на одну й ту саму тему, наприклад «Темпи зростання ВВП країни за п'ять років» або «Зміни температури за десятиліття», але з різним візуальним оформленням, що може вводити в оману. Одна з них має бути чіткою і зрозумілою, а друга — з помилками (наприклад, вісь Y починається не з 0, а з більшого числа або інтервали на осі нерівномірні) або з використанням 3D-ефектів, що спотворюють сприйняття розмірів.
Географія		Запропонуйте учням/-ицям порівняти одну й ту ж мапу з реклами або з різних медіа й поділитися спостереженнями про те, чим вони відрізняються і чому так відбувається. У підсумку варто обговорити алгоритм щодо визначення достовірності мапи й обміркувати, чому важливо розуміти, хто створив її і з якою метою. У різних країнах жести й міміку можуть сприймати по-різному. Один і той же жест може мати протилежні значення. Запропонуйте учням/-ицям дослідити цю тему за допомогою смайлів, фото людини з різними емоціями / виразами обличчя або зображень різних жестів і проаналізувати, як ці вирази / жести могло б бути інтерпретовано в різних країнах.
Хімія		Дайте учням завдання створити піктограми хімічних елементів, які виражали б їхні властивості або сферу застосування. Це завдання можна робити як за допомогою малюнків від руки, так і спеціальних програм. Учням/-ицям обов'язково потрібно буде пояснити свою піктограму. Перед поясненням можна просити однокласників/-иць здогадатися, який елемент зашифрований на зображенні.
Фізика, хімія		Запропонуйте учням/-ицям проаналізувати рекламу будівельних матеріалів і визначити, чи містить вона маніпуляції, а також, ґрунтуючись на властивостях речовин і законів фізики, навести факти, які спростували б чи підтвердили інформацію в рекламі.

Фізика, біологія, хімія, географія		Доберіть підроблені фото природних або фізичних явищ і запропонуйте учням/-ицям спочатку обговорити, що не так із фото, а потім перевірити їх за допомогою онлайн-інструментів. Якщо вам удалося дібрати кілька несправжніх фотографій з однієї теми, можна зробити вікторину.
Зарубіжна література		Запропонуйте учням/-ицям проаналізувати обкладинки книжки, виданої в різні роки, у різних країнах або різними видавництвами, й обговорити, як це впливає на сприйняття читача/-ки. Акцентуйте увагу учнів і учениць на тому, як на оформленні обкладинки можуть позначатися уявлення про країну, з якої автор/-ка, історичний контекст, у якому відбуваються події, соціально-економічна або політична ситуація в країні, у якій книжка вийшла друком тощо.
Будь-який предмет		Для повторення певної теми можна запропонувати учням/-ицям візуалізувати її. Наприклад, попросіть учнів/-иць дібрати п'ять зображень, які, на їхню думку, найкраще відображають вивчене на уроках, і пояснити свій вибір. Додатково можна обговорити тему рейтингів і що на них впливає (зокрема, приділити увагу критеріям, за якими формуються ті чи ті рейтинги).
Українська або іноземна мова		Перетворення словесної інформації в графічну й навпаки. Наприклад, графік результатів НМТ з певного предмету стане основою для есе, а інформація із запропонованого тексту, навпаки, перетвориться в інфографіку. Також можна запропонувати учням/-ицям скласти діалог на основі статистичних даних.

Приклади вправ із інтеграцією

Вправа «Аналізуємо фотографії» до теми «Фотомистецтво» (мистецтво, 9-й клас) навчить учнів/-иць класифікувати фотографії за жанром, напрямом, відтворюваними подіями і сприятиме розвитку візуальної грамотності, умінню аналізувати фото, відрізняти постановне фото від репортажного. Вправа «Фоторедактори і фотофейки» сприятиме формуванню вміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції.

Вправа «Аукціон» до теми «Епоха постмодернізму» (мистецтво, 9-й клас) запропонує алгоритм перевірки зображень та на практичних прикладах пояснить важливість такої перевірки.

Вправа «Фотоманіпуляції і фотофейки в історії Сполучених Штатів» до теми «США» (всесвітня історія, 9-й клас) демонструє, як фотографії впливають на формування публічної історії і на наші уявлення про ті чи ті історичні події.

Вправа «Аналіз історичних фотографій» до теми «Кримська війна 1853–1856 рр.» (історія України, 9-й клас) допоможе учням/-ицям зрозуміти значення контексту історичної фотографії.

Вправа «Аналіз карикатури “Китай. Пиріг королів та імператорів”» до теми «Китай» (всесвітня історія, 9-й клас) спрямована на закріплення знань про Китай і звернення уваги учнів на суть карикатури, її сатиричний зміст і контекст подій.

Вправа «Дитяча праця» до теми «Велика Британія початку XIX століття» (всесвітня історія, 9-й клас) пропонує розглянути явище дитячої праці в історичному контексті Великої Британії в першій половині XIX століття та узагальнити набуті знання через створення мемів.

Вправа «Візуальні конспекти» до теми «Урок мовленнєвого розвитку. Конспект сприйнятого на слух науково-навчального тексту» (українська мова, 9-й клас) ознайомить учнів/-иць із методами візуалізації інформації та навчить їх створювати візуальні конспекти (скетчноути), продемонструє один із методів візуалізації текстової інформації.

Вправа «Візуалізуємо Конституцію Пилипа Орлика» до теми «Козацька Україна після Полтавської битви. Конституція Пилипа Орлика» (історія України, 8-й клас) допоможе пояснити, що таке візуалізація інформації і якою вона буває, а також дасть змогу учням/-ицям навчитися самостійно графічно зображати певну ідею.

Вправа «Створення інфографіки» до теми «Соціально-економічний розвиток західноукраїнських земель у II пол. XIX ст.» (історія України, 9-й клас) продемонструє, як за допомогою візуалізації можна подати значний обсяг інформації.

Вправа «Створюємо плакати про різні архітектурні стилі» до теми «Великі європейські стилі: античний, візантійський, романський, готичний, ренесанс, бароко, рококо, класицизм, романтизм, реалізм» (мистецтво, 9-й клас) сприяє покращенню візуальної грамотності шляхом вивчення функцій та ознак плакатів.

Вправа «Аналізуємо мему» до узагальнення до теми «Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст.» пропонує проаналізувати мем на історичну тематику та перевірити фото за допомогою сервісу «TinEye» і пошуку в Google за зображеннями.

Вправа «Центральна Рада у карикатурах “Гедза”» до теми «Проголошення автономії України. Володимир Винниченко. II Універсал УЦР» запропонує учнівству проаналізувати карикатури за схемою «Огляд-контекст-підтекст». Такий аналіз дасть більше можливостей до розуміння змісту, який закладав автор карикатур.

Вправа «Міф про “золотий вересень”» до теми «Початок Другої світової війни (1939–1941). Радянсько-німецькі договори 1939 року» дає змогу спростувати черговий історичний міф, аналізуючи радянські плакати та поштові марки.

Вправа «Два прапори перемоги у Другій світовій війні» до теми «Завершення і підсумки Другої світової війни. Світ після Другої світової війни» (всесвітня історія, 10-й клас) допоможе показати, як фото може стати джерелом інформації про подію.

Вправа «Політика “доброго сусіда” США на прикладі мультфільмів Волта Діснея» до теми «Азія та Латинська Америка: протиборство демократичних сил та диктаторських режимів. (Політика “доброго сусіда” США стосовно країн Латинської Америки)» (всесвітня історія, 10-й клас) допоможе показати, як візуальні образи країн використовували для дипломатії та досягнення мети певної політичної доктрини.

Вправа «Обкладинки “Тараса Бульби”: знайдіть відмінності» до теми «М. В. Гоголь “Тарас Бульба”. Колізія морального й національно-культурного вибору в образах синів Тараса Бульби. Вплив творчості М. Гоголя на розвиток українського письменства» (українська література, 9-й клас) продемонструє учням і ученицям, як уявлення щодо певних народів і подій замінюють факти й опиняються на обкладинках книжок.

ЦИФРОВА БЕЗПЕКА

Навички з особистої кібербезпеки (проти дія онлайн-шахрайству, шкідливим програмам)

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

У сучасному цифровому світі учні/-иці щодня користуються інтернетом, соціальними мережами, месенджерами й різноманітними онлайн-сервісами. Вони активно діляться особистою інформацією, спілкуються з незнайомцями/-ками, завантажують файли й переходять за покликаннями, часто не усвідомлюючи потенційних ризиків.

Нам як пересічним користувачам/-кам інтернету може здаватися, що ми не цікавимо кіберзлочинців/-ниць, а отже, і не потребуємо додаткових знань із кібербезпеки. Проте за допомогою мережі ми спілкуємося, працюємо, навчаємося, купуємо товари й оплачуємо послуги тощо, інакше кажучи, здійснюємо різні грошові операції та шукаємо інформацію, і все це — онлайн. Відповідно, ми можемо бути мішенню інтернет-шахраїв/-ок. Тому знання правил безпеки в інтернеті допоможе захистити персональні дані й убезпечити фінансові дії в інтернеті. Уміння ж захистити свої персональні дані в умовах війни може навіть уберегти чиесь життя.

Що необхідно враховувати при формуванні вміння

Імовірно, що учні/-иці вже мають певні знання з цифрової безпеки й знають, як захистити власну приватність у віртуальному світі. Водночас важливо якомога частіше ненав'язливо нагадувати про правила цифрової безпеки. Для цього радимо віддавати перевагу аналізу прикладів, актуальних для підлітків/-ок, або виконанню практичних завдань, більше дискутувати з учнями й ученицями та дослухатися до їхнього досвіду й знань із теми.

Перед початком роботи варто провести загальну бесіду щодо їхніх знань про кібербезпеку (поняття, типи загроз, методи захисту тощо). Також потрібно врахувати, що підлітки часто переоцінюють свої знання у сфері технологій, водночас нехтуючи ризиками. Саме тому навички з кібербезпеки мають стати звичною частиною їхньої цифрової культури.

До того ж радимо активно використовувати в роботі з учнями/-ицями роздавальні матеріали для уроку «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни»:

- «Захист профілю»,
- «Загальні поради з кібербезпеки»,
- «Фішинг»,
- «Покупки онлайн».

Порада.

Працюючи з пам'яткою чи іншим роздавальним матеріалом від проєкту, рекомендуємо:

- виділити учням/-ицям час на самостійне опрацювання матеріалу;
- запитати, чи є пункти, які їм не зрозумілі;
- поцікавитися, чи була інформація з пам'ятки новою для них і, якщо так, яка саме;
- запитати, яких із зазначених порад вони вже дотримуються.

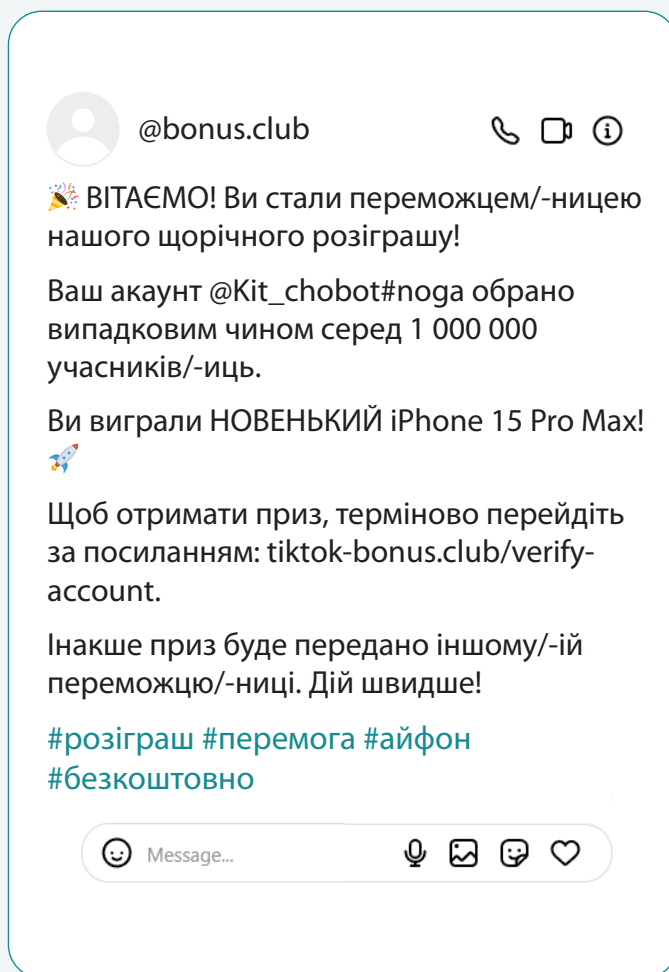
Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Покажіть учням/-ицям один або кілька прикладів фішингових повідомлень чи онлайн-шахрайства (кількість повідомлень, які варто опрацювати, залежатиме від часу, що може бути виділений на уроці, і рівня обізнаності учнів/-иць).

Також ці приклади можна використати на уроках інформатики, громадянської освіти, ЗБД і фінансової грамотності безпосередньо під час вивчення відповідних тем.

Приклад №1

Повідомлення в інстаграмі

Пояснення: Шахраї/-ки створюють відчуття терміновості й ейфорії від «виграшу», щоб підліток/-ка не думав/-ла про перевірку. Уведені дані одразу ж потрапляють до злоумисників/-иць.

Приклад №2

Лист на пошту

10 :30

Wednesday , 11 November

New Message

now

Важливе повідомлення про ваш акаунт Steam / Roblox / Discord!

Від: Steam Support <support@steamservice.info>
(зверніть увагу на домен!)

Шановний/-а користувачу/-ко, ми помітили підозрілу активність вашого облікового запису. Можливо, ваш акаунт був скомпрометований.

Щоб запобігти його блокуванню або видаленню, будь ласка, підтвердьте свої дані, перейшовши за посиланням нижче:

roblox-promo.xyz/free-robux.roblox-promo.xyz

Якщо ви не підтвердите свої дані протягом 24 годин, ваш акаунт буде заблоковано з метою безпеки.

Дякуємо за розуміння.

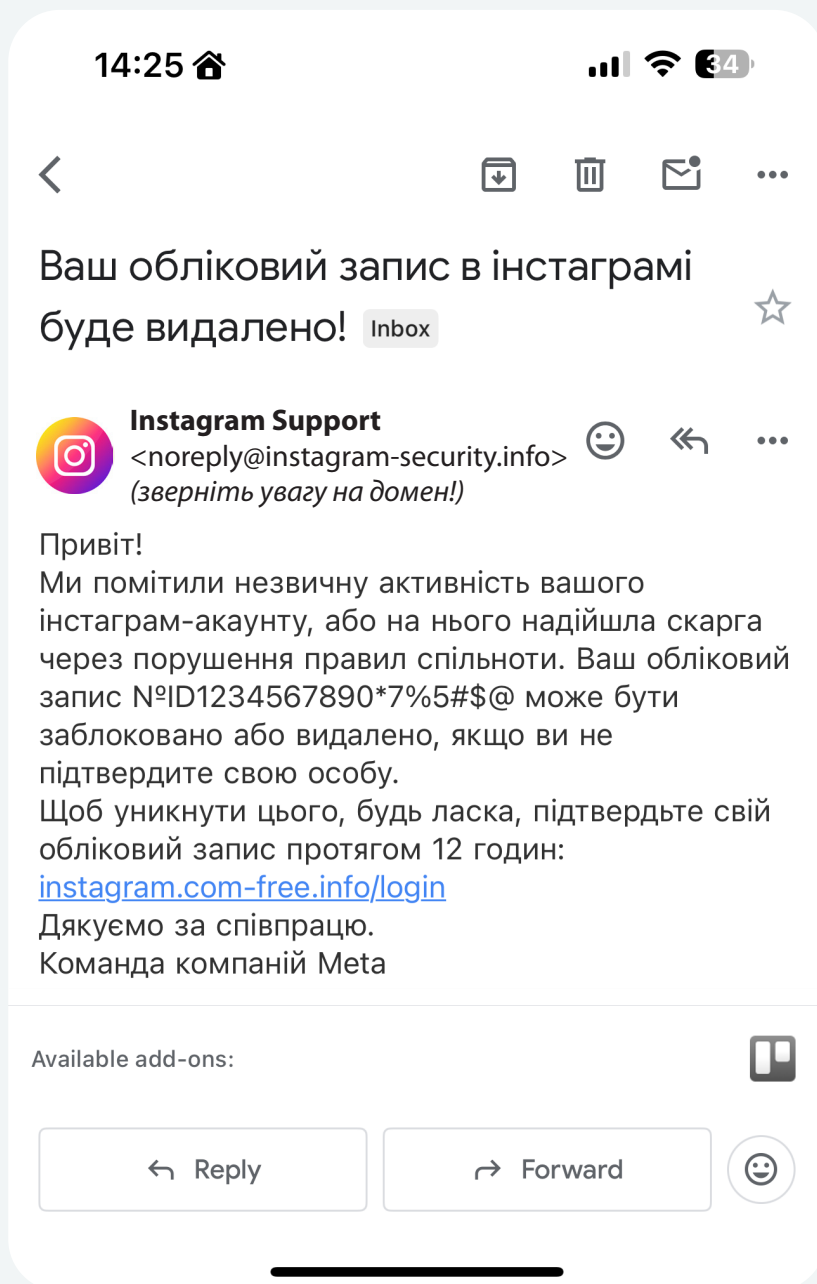
Команда підтримки Steam / Roblox / Discord

slide tab to unlock

Пояснення: Зловмисники/-ці створюють паніку, щоб жертва поспіхом увела свої облікові дані на підробленому сайті. Діставши доступ, вони можуть украсти ігрові скіни, віртуальну валюту, продати акаунт або використовувати його для шахрайства з іншими гравцями/-инями.

Приклад №3

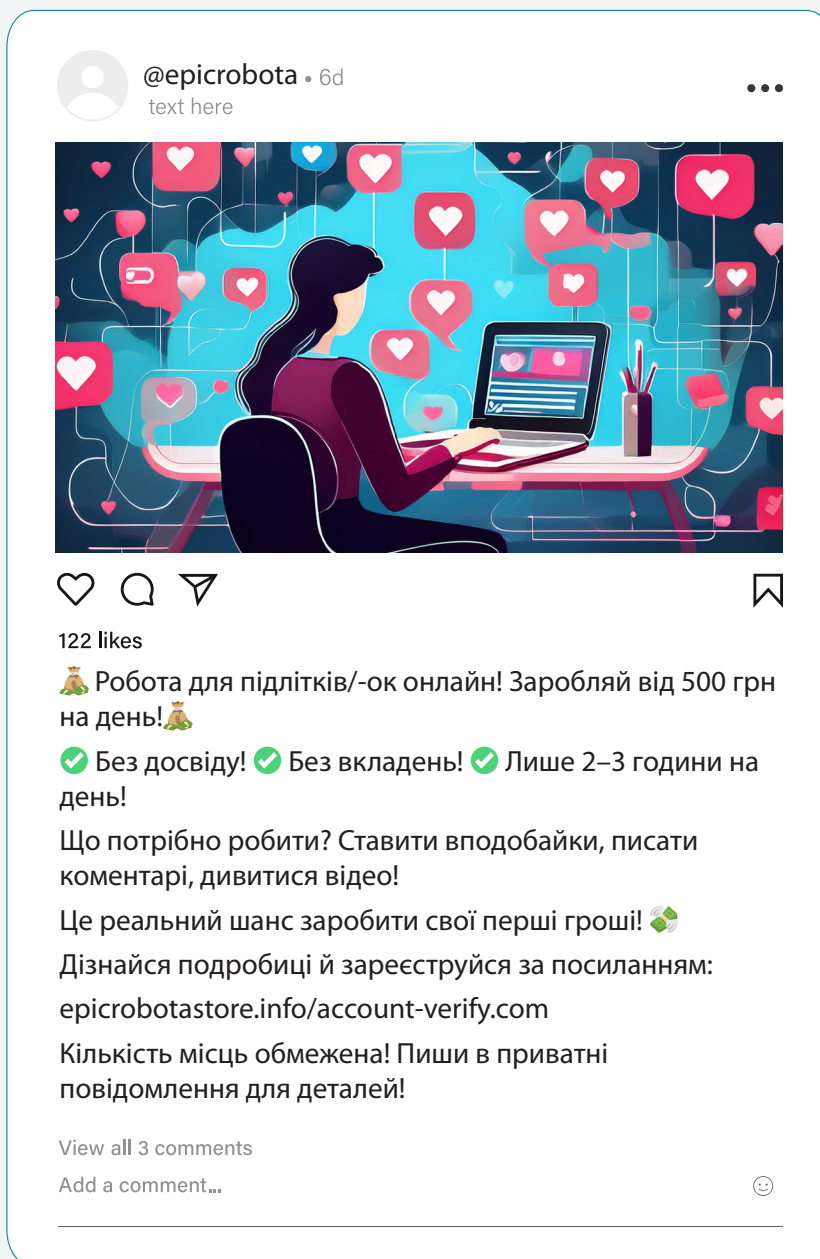
Повідомлення на електронну пошту

Пояснення: Мета — змусити жертву ввести свій логін і пароль на фейковому сайті, який має такий самий вигляд, як сторінка входу в соцмережу. Після цього шахраї/-ки отримують повний доступ до акаунту.

Приклад №4

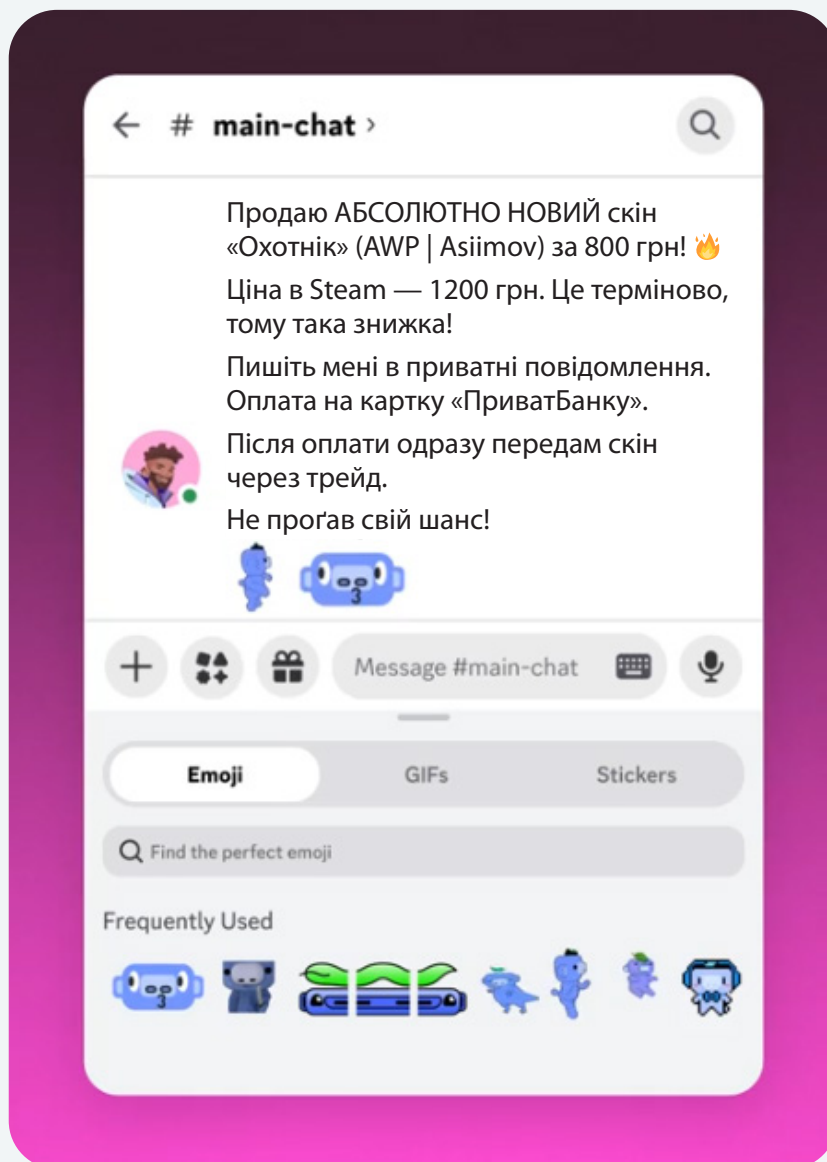
Оголошення в телеграмі / інстаграмі

Пояснення: Це приклад класичної схеми, де обіцяють золоті гори за мінімальні зусилля. Мета — або виманити гроші під виглядом комісії / платежу, або зібрати особисті дані для подальшого використання в шахрайських схемах.

Приклад №5

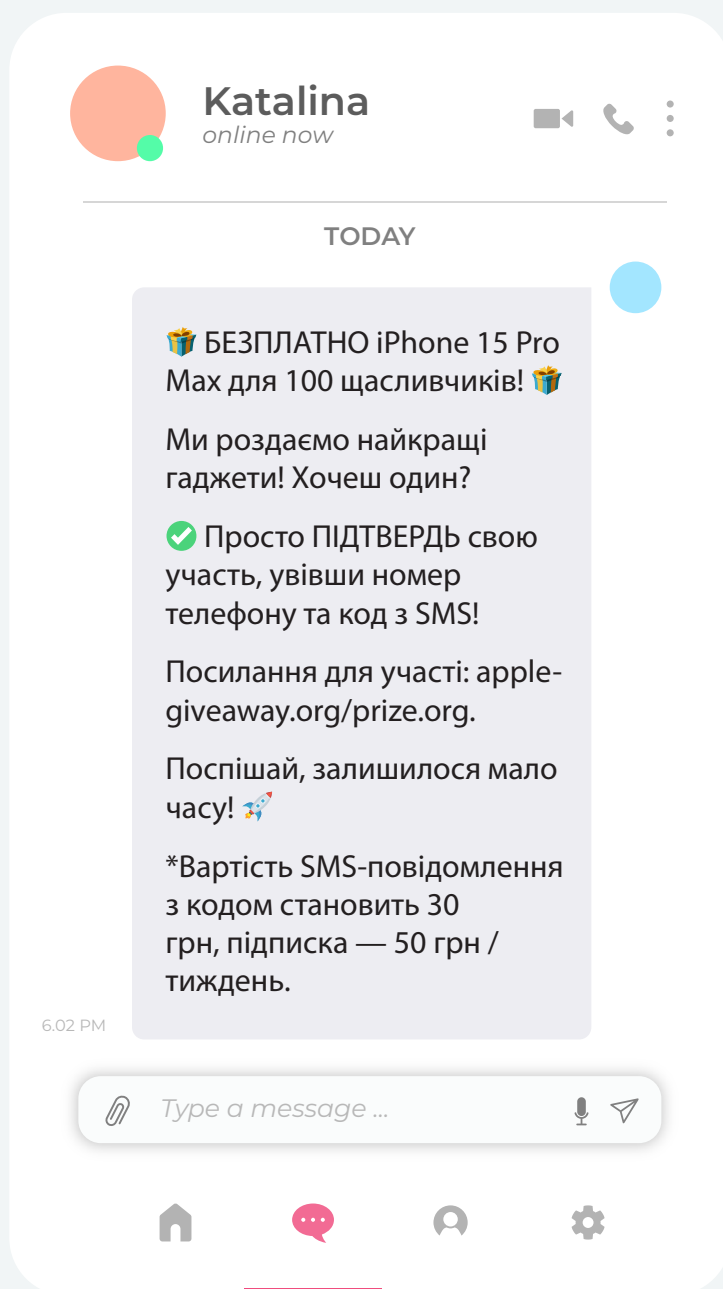
Повідомлення в Discord / ігровому чаті

Пояснення: Використання довіри й бажання отримати вигоду (низька ціна або швидкий продаж). Відсутність гарантій угоди поза офіційними платформами робить ці дії ризикованими.

Приклад №6

Рекламне повідомлення в інстаграмі / тиктоку

Пояснення: Обман із платними SMS-послугами. Бажання отримати подарунок відволікає увагу підлітків/-ок від умов акції, тим паче якщо ці умови написані дрібним шрифтом. Так, надаючи згоду на участь, підлітки неусвідомлено погоджуються на щомісячну або щотижневу оплату за вигадану послугу.

Приклад №7

Оголошення на OLX

Чат | [Укр](#) | [Рус](#) | | | [Ваш профіль](#) | [Додати оголошення](#)

[Назад](#) | [Головна](#) / [Мода і стиль](#) / [Чоловіче взуття](#) / [Кросівки](#) / [Кросівки для міста](#) / [Кросівки для міста - Вінницька область](#) / [Кросівки для міста - Вінниця](#)

Продаю оригінальні кросівки, привезені з США. Надійні, зручні, стан ідеальний.

Тільки повна передплата на картку. Доставка «Новою поштою».
Пишіть у приватні повідомлення, відповідаю одразу.

Опубліковано сьогодні о 10:10

Nike Air Jordan 1 Low «Panda» — НОВІ, оригінал! (ЗНИЖКА! У магазині 4500 грн)
Розмір: 42

1 800 грн.

[Повідомлення](#)

[Показати телефон](#)

КОРИСТУВАЧ

 Originalshopping
Ще не має рейтингів
на OLX з вересень 2024 р.
Онлайн в 09:23

 Усі оцінки перевірені та надані користувачами які здійснили покупку з OLX Доставка.

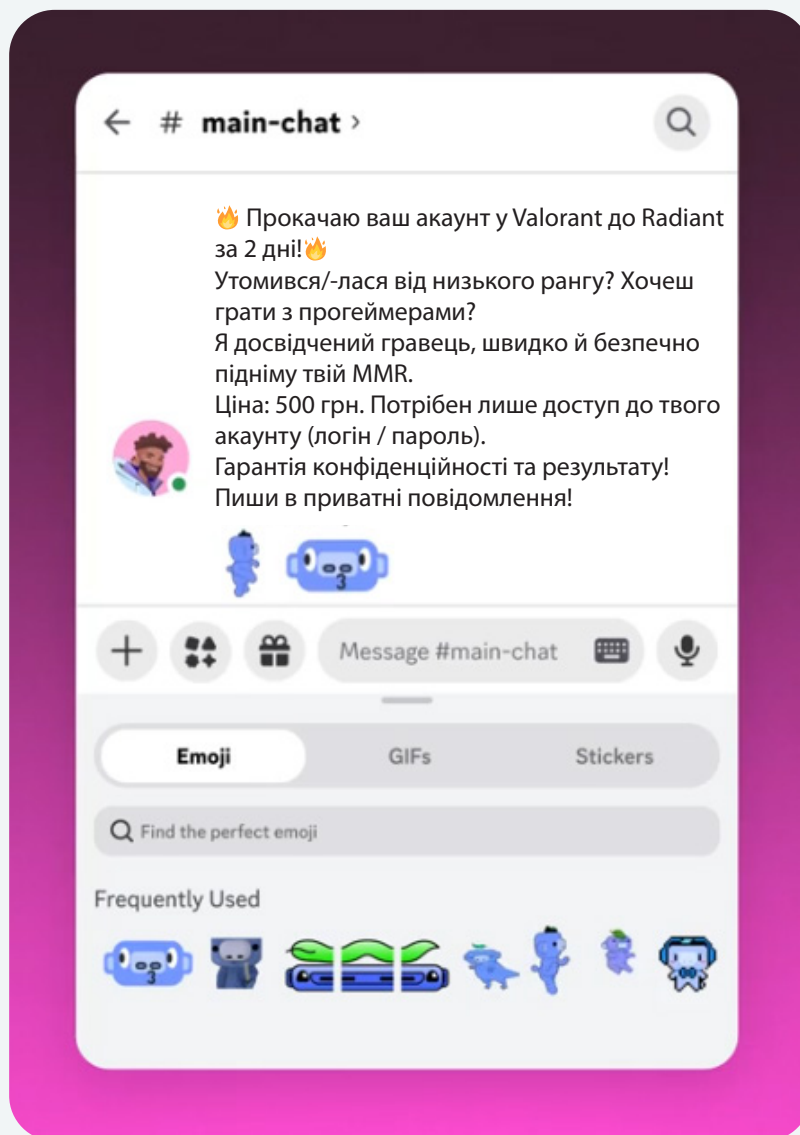
 3 успішних доставок з OLX Доставка

[Усі оголошення автора >](#)

Пояснення: Створення фейкових сайтів або профілів із привабливими цінами. Після отримання грошей товар не відправляють або надсилають низькоякісну підробку. Важливо перевіряти URL-адресу сайту та відгуки про продавця. Має насторожити пропозиція за повною передплатою та неможливість надіслати через платформу OLX.

Приклад №8

Повідомлення на ігровому форумі / Discord

Пояснення: Бажання швидко дістати переваги у грі без зусиль призводить до неуважності. Відповідно, підлітки довіряють свої дані незнайомцю/-иці, через що втрачають акаунт.

Після ознайомлення з текстами прикладів запитайте в учнів/-иць:

- Чи отримували ви подібні повідомлення? Як діяли в тій ситуації?
- Що б ви зробили, якби отримали таке чи одне з таких повідомлень?
- Чи є в повідомленні щось, що вас насторожує? Що саме? (Стиль, помилки, дивні лінки, обмеження в часі тощо.)
- Чи викликає повідомлення емоційний відгук? Чи є бажання відреагувати / перейти за лінком?
- Чи поділитися інформацією про це повідомлення з рідними, учителями/-ками, друзями / подругами і чи спитаєте поради?

Вислухайте їхні відповіді й за потреби зауважте, що поширеним прикладом фішингових повідомлень у соцмережах і месенджерах є ті, що містять прохання перейти за лінком для уточнення даних, отримання виграшу, підтвердження особи або проголосувати за знайомого/-у в якомусь конкурсі.

Також радимо звернути увагу учнів/-иць на ризики недобросовісного використання шахраями/-ками можливостей ШІ-технологій. Наприклад, використання клону голосу для голосових повідомлень або згенерованих дипфейк-відео знайомих, щоб обманути, отримати персональні дані тощо.

Після обговорення запитань з учнями/-ицями можна прийти до висновку, що важливо дбати про власну безпеку в цифровому просторі, спираючись на розглянуті та подібні приклади. Саме тому тема кібербезпеки актуальна, і варто формувати в учнів/-иць навички свідомого дотримання правил і порад безпеки в онлайн-середовищі. Отже, розгляньмо ідеї та приклади інтеграції кібербезпеки під час викладання різних предметів.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Для формування вмінь із кібербезпеки доцільно підготувати й використовувати на уроках реальні приклади, щоб демонструвати учням/-ицям різні види онлайн-шахрайства, шкідливі програми тощо.

Вправа 1 • «Безпека онлайн: місія можлива»

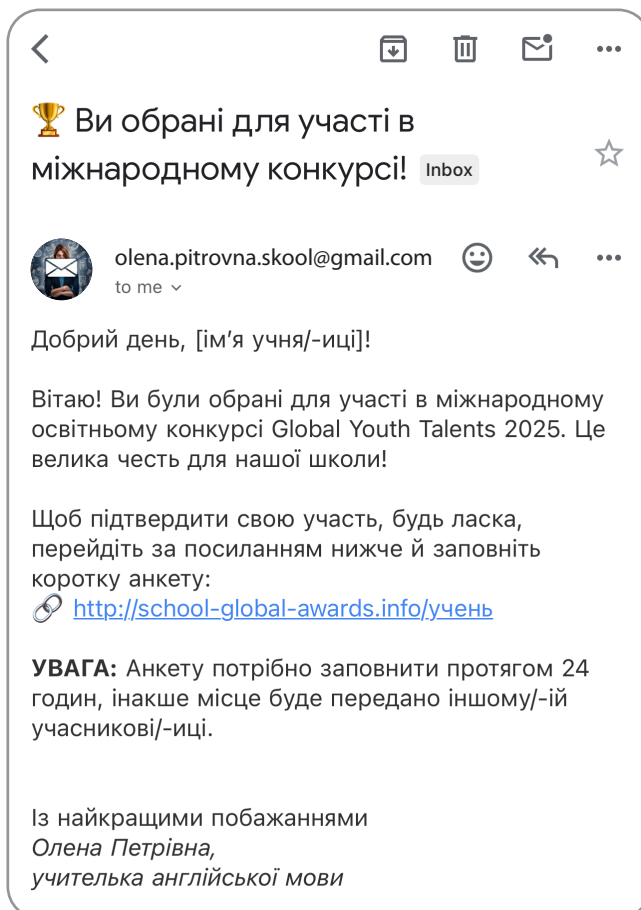
Вправа можлива до виконання на будь-якому шкільному уроці, особливо якщо викладання в школі ведеться онлайн. Вона дасть можливість одразу обговорити ризики перебування онлайн або нагадати про них і допоможе сформулювати практичні поради з протидії цим ризикам.

Порада.

Рекомендуємо використовувати цю вправу як нагадування про небезпеки фішингу перед початком навчального року, особливо якщо школа проводить навчання у змішаному форматі, тобто за умов, коли учні й учениці отримують від учителів і вчительок листи із запрошенням перейти за покликанням для виконання завдань на освітніх платформах. Таких листів досить багато, й учнівство може пропустити фішинговий лист. Саме тому потрібно нагадати про пильність і критичний аналіз кожного отриманого листа.

У такому разі радимо проводити вправу від пункту № 1 до пункту № 4 включно й обговорити поради щодо ризиків від фішингу з пункту № 6.

1. Запропонуйте учням/-ицям проаналізувати гіпотетичну ситуацію.
2. Уявіть, що ви отримали ось такий лист на свою електронну адресу:

3. Запитайте в учнів/-иць, як вони відреагують на цей лист. Запишіть відповіді на дошці / фліпчарті або будь-якій онлайн-дошці. Після цього приховайте їх і скажіть, що повернетесь до них пізніше.
4. Запитайте, чи знають вони, як називаються такі повідомлення. Вислухайте декілька відповідей і поясніть, що йдеться про **фішинг** (від англійського слова fishing — «риболовля») — атаку, спрямовану на те, щоб користувач/-ка сам/-а видав/-ла шахраям/-кам щось важливе або ж завантажив/-ла шкідливе програмне забезпечення, яке збиратиме дані чи пошкодить систему.
5. Поцікавтеся, які інші ризики перебування онлайн вони знають.

Орієнтовні відповіді:

- Кібербулінг — цькування в соцмережах, месенджерах, іграх.
 - Небезпечні знайомства онлайн — ризики спілкування з незнайомцями/-ицями.
 - Витік особистої інформації — публікація фото, геолокації, паролів.
 - Залежність від гаджетів і соцмереж — вплив на психічне здоров'я.
 - Небезпечний контент — насильство, самопошкодження, небезпечні флешмоби.
6. Скажіть учням/-ицям, що пропонуєте їм попрацювати в групах і скласти поради з протидії кожному з цих ризиків. До роботи груп додайте також фішинг. Отже, має бути шість груп. Після того як групи підготують свої поради, вони мають презентувати їх.

Можливі поради для кожної загрози:

 Кібербулінг	 Фішинг і шахрайство	 Небезпечні знайомства онлайн
● Не відповідай агресією на агресію — це лише підживлює конфлікт. ● Збережи скриншоти образливих повідомлень. ● Заблокуй кривдника/-ю та повідом про ситуацію дорослим і модераторам/-кам. ● Підтримуй тих, кого цькують: навіть одне добре слово має значення.	● Не відкривай листи або повідомлення від незнайомців/-ок із підозрілими посиланнями. ● Перевіряй URL-адреси сайтів: шахраї/-ки часто маскують їх під відомі бренди. ● Ніколи не вводь свої паролі або банківські дані на незнайомих сайтах. ● Увімкни двофакторну автентифікацію всюди, де це можливо.	● Не розкривай особисту інформацію (адресу, школу, номер телефону) незнайомим людям. ● Не погоджуйся на зустрічі з онлайн-знайомими без дозволу батьків. ● Пам'ятай: у мережі люди можуть видавати себе за кого завгодно. ● Якщо хтось змушує тебе до чогось, звернися до дорослої людини, якій довіряєш.

 Витік особистої інформації	 Залежність від гаджетів і соцмереж	 Небезпечний контент
● Не публікуй фото з геолокацією або знімки документів. ● Використовуй складні паролі й не повторюй їх на різних сайтах. ● Регулярно перевіряй налаштування конфіденційності в соцмережах. ● Не ділися паролями навіть із друзями: це твоя особиста відповідальність.	● Установи таймер або обмеження на час у соцмережах. ● Роби цифрові паузи: виходь на прогулянки, спілкуйся наживо. ● Не порівнюй своє життя з ідеальними фото інших, адже це лише фасад. ● Спробуй вести щоденник настрою, щоб відстежувати вплив соцмереж.	● Не поширюй контент, який може зашкодити іншим (наприклад насильство). ● Повідомляй про шкідливі пости або акаунти адміністрації платформи. ● Говори з дорослими, якщо побачив/-ла щось тривожне або незрозуміле. ● Фільтруй інформацію: не все, що є в інтернеті, правда.

- Після представлення напрацювань усіх груп запропонуйте підсумувати поради й вибрати з кожної категорії ті, які могли б увійти до списку загальних порад із цифрової безпеки.
- Запропонуйте учням і ученицям пригадати власні відповіді на запитання про підозрілий лист, який аналізували на початку вправи. Відкрийте тези попередніх відповідей. Запитайте учнів/-иць, чи хотіли б вони змінити чи доповнити свої відповіді.
- Підсумовуючи цю роботу, скажіть учням і ученицям, що всі ті поради, які вони сьогодні створили, мають не залишатися на папері, а стати правилами повсякденного використання на практиці.

Вправа 2 • «Уподобайки, хвилини, гештеги: аналітика кіберпростору»

Ця вправа найкраще підійде для уроків математики й інформатики. Учням і ученицям потрібно буде проаналізувати й провести різні математичні обрахунки та порівняння, переглядаючи відео на тему кібербезпеки.

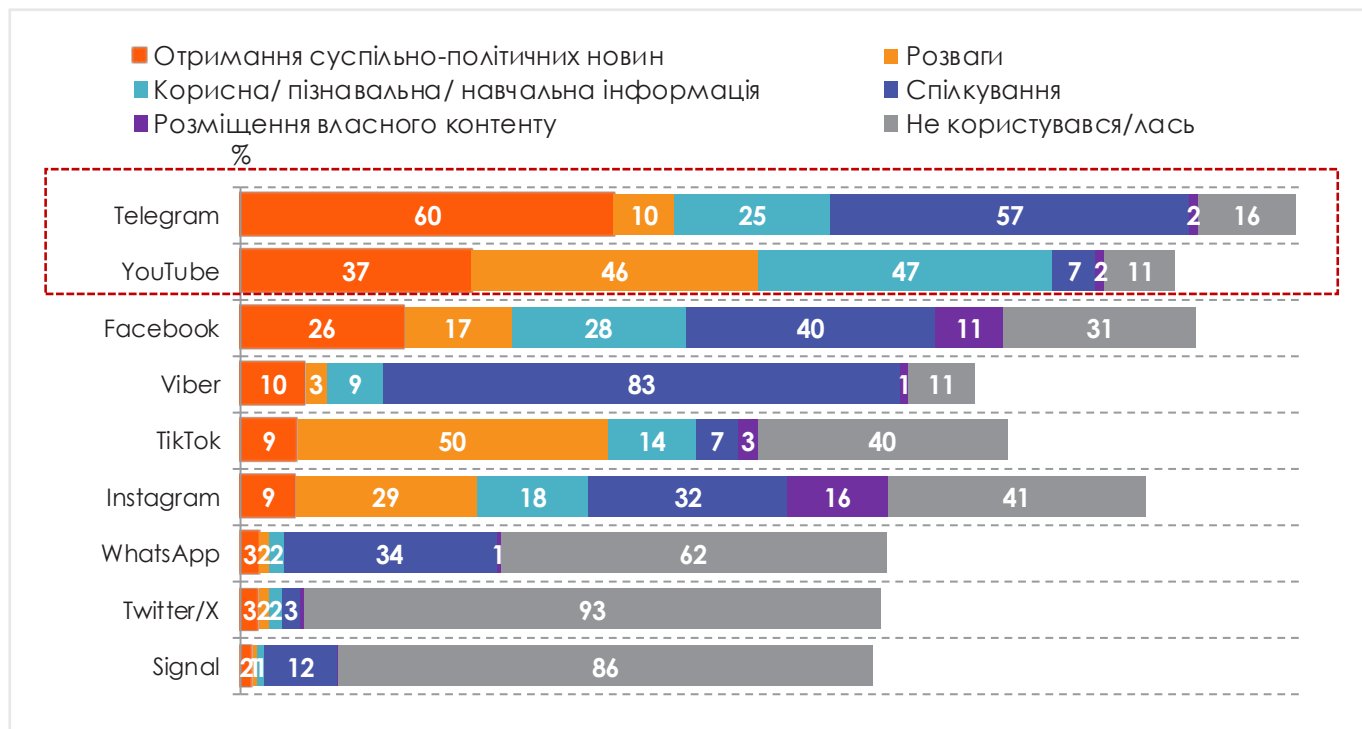
- Радимо розпочати вправу з невеликої бесіди. Запитайте: як часто ви користуєтеся соцмережами (щодня, щотижня, кілька разів на день)? Чи можете сказати, скільки часу щодня витрачаєте, наприклад, на ютуб? З якою метою ви використовуєте ютуб, який контент там споживаєте? Чи є ви авторами власного відеоконтенту?

Порада.

Попросіть учнів і учениць бути щирими. Поясніть їм, що ви цікавитесь відповідями на ці запитання не для того, щоб їх засудити, а щоб краще дізнатися, зрозуміти їхні інтереси, а також ця інформація буде доречною для подальшої роботи.

- Вислухайте відповіді учнів/-иць і покажіть їм один зі слайдів із презентації [«Індексу медіаграмотності українців: 2020–2024»](#) від ГО «Детектор медіа».

- Попросіть їх простежити наявність збігів між своїми відповідями та загальнонаціональним дослідженням.
- Скажіть, що зараз ви разом спробуєте проаналізувати деякі освітні відео, розміщені на ютубі.
- Об'єднайте учнів/-иць у групи й запропонуйте їм переглянути навчальні відео на теми цифрової безпеки. Поясніть, що потрібно буде оцінити їх [відео] за певними критеріями, визначити тему відео й зафіксувати на окремому аркуші паперу поради, подані в ньому. Для того щоб провести це оцінювання і потім порівняти результати, вноситимемо дані до відповідної таблиці:

№ з/п	Назва відео	Автор/-ка каналу	Кількість переглядів	Кількість уподобань	Кількість коментарів	Тривалість відео, хв	Категорія за гештегами

Для аналізу пропонуємо використати такі відео (за бажанням ви можете запропонувати інші відео):

- «Кібербезпека під час війни: як захистити інформацію та пристрої?» (1:34).
- «Захистіть електронну пошту від зламу. Дивіться, як» (1:00).
- «Наталка та кібербезпека» (2:29).
- «Як перевірити сайт на шахрайство: покрокова інструкція» (3:59).
- «Як захиститися від фішингу» (3:30).

Порада.

Ви можете запропонувати одній групі працювати з двома найкоротшими відео, а можете дати їх окремим групам, якщо у вас є учні/-иці, яким складно концентрувати увагу на довгих матеріалах.

6. Обов'язково поясніть, що кожна група працює з одним відео і, відповідно, вносить дані до таблиці тільки щодо нього. Група доповнює таблицю вже під час презентацій інших груп.
7. Після перегляду вибраних відео запропонуйте учням/-ицям проаналізувати дані в усіх заповнених рядках таблиці, побудувати діаграму розподілу вподобайок і обчислити:
 - середнє значення переглядів,
 - медіану тривалості відео,
 - моду категорій.
8. Організуйте обговорення за запитаннями:
 - Який тип контенту найпопулярніший? Чому, на вашу думку?
 - Чи є зв'язок між тривалістю відео й кількістю переглядів? Що ще може впливати на популярність відео на ютубі? *(Автор/-ка, кількість підписників/-иць, актуальність теми, нестандартне подання, поширення різними каналами тощо.)*
 - Чи можна зробити цей контент популярнішим і як?
9. Поцікавтеся:
 - Про які загрози в онлайн-просторі ви дізналися з відео?
 - Чи була інформація, озвучена у відео, новою для вас? Яка саме?
 - Які поради були вам знайомі і яких ви дотримувалися?
 - Чи були серед порад ті, про які ви не знали?
 - Які з озвучених у відео порад, на вашу думку, є обов'язковими до виконання всіма користувачами/-ками інтернету?
10. Підсумовуючи, наголосіть на важливості дотримання правил безпечного перебування в онлайн-просторі й обізнаності про їхнє існування якомога більшої кількості людей. Скажіть, що вони, учні/-иці, як активні користувачі/-ки соціальних мереж можуть також сприяти поширенню таких освітніх відео серед своїх друзів / подруг і знайомих. Зробіть з учнями/-ицями висновок про важливість захисту власних даних при використанні чи створенні контенту в соцмережах, зокрема на ютубі.

Вправа 3 • «Мережевий детектив: розслідуємо витік даних»

Вправа допоможе пояснити учнівству, що користування месенджерами, зокрема телеграмом, також потребує дотримання правил, що убезпечать особисті дані й не призведуть до їхнього витоку. Учні/ство ознайомиться зі статтею про масштабний витік даних 2024 року, дізнається про його зв'язок із месенджерами, обміркує, як так могло статися, і пропонуватиме рішення, які допоможуть захистити особисті дані в майбутньому.

Таку вправу можна провести на уроках інформатики, основ здоров'я, іноземної (стаття, з якою пропонуємо працювати, — англійською) та української мов (можна опрацювати український варіант статті, використавши її для аудіювання або обґрунтування власного погляду, наводячи поради щодо захисту даних тощо).

1. Розпочніть урок зі вступної частини, яка допоможе дізнатися, чи користуються учні/-иці телеграмом і як часто. Для цього проведіть вправу «Вітром здуло тих, хто...», детальний опис якої ви знайдете у збірнику «Вправи, які розвивають навички інфомедійної грамотності» (на сьомій сторінці), що був розроблений у межах реалізації проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті» від IREX.
2. Попросіть тих, кого стосуватиметься твердження, яке ви озвучите, виконати певну дію (плеснути в долоні, підняти руку, потупцяти, устати з місця тощо). Кожне нове твердження починатиметься зі слів «Вітром здуло того, хто...»:
 - ...користується телеграмом тільки для спілкування,
 - ...підписаний на різноманітні тематичні канали, зокрема й новинні,
 - ...є учасником/-ицею спільноти в телеграмі,
 - ...увімкнув двоетапну перевірку при авторизації в телеграмі,
 - ...у налаштуваннях безпеки «Хто може бачити мій номер телефону» вибрав варіант «Усі»,
 - ...знає та застосовує правила безпеки, перебуваючи в телеграмі.
3. Подякуйте учням/-ицям за щирість у їхніх відповідях і запитайте, яких саме правил безпеки користування телеграмом вони дотримуються. Чи замислювалися взагалі над питаннями безпеки тих даних, які вони передають у повідомленнях?
4. Вислухайте їхні відповіді й запропонуйте уявити себе кіберфахівцями, які мають простежити за розслідуванням найбільшого витоку даних.
5. Поділіться з учнівством лінком на статтю «Mother of all breaches reveals 26 billion records: what we know so far» (українськомовний варіант статті «Дослідники зафіксували наймасовіший витік даних в історії, скомпроментовані майже 16 млрд облікових записів» — скорочений).

Порада.

На уроках української мови можна запропонувати учням і ученицям перекласти оригінал статті за допомогою онлайн-перекладача, наприклад від гуглу, і відредагувати текст відповідно до правил правопису, простежити правильність побудови речень тощо.

6. Запропонуйте перекласти сторінку українською через браузер або прочитати в оригіналі (старші класи вже зможуть опанувати текст, особливо якщо проводити вправу на уроці англійської мови). Попросіть виокремити ключові аспекти статті.
7. Вислухайте відповіді учнів/-иць і покажіть або озвучте важливі моменти з ключовими тезами статті:
 - Витік МОАВ (скорочення від загальної назви витоку Mother of All Breaches — «Мати всіх витоків») — 26 млрд записів.
 - Ці записи, що містять паролі, електронні адреси й інші облікові дані з різних попередніх зламів, були зібрані в одному архіві, що робить їх особливо небезпечними для користувачів/-ок по всьому світу.

- Серед компаній і платформ, чиї дані були оприлюднені, є, зокрема, Weibo* (504 мільйони), мережа X — колишній твітер (281 мільйон), лінкедин* (251 мільйон), Adobe (153 мільйони), Canva (143 мільйони), **телеграм (41 мільйон)** і багатьох інших.
- Було розкрито також записи різних урядових організацій у США, Бразилії, Німеччині та інших країнах.
- Зламани дані з різних платформ, як-от твітер, лінкедин, телеграм тощо, було зібрано в одному місці, що полегшує зловмисникам/-ицям здійснення атак.

* Weibo — китайський сервіс мікроблогів.

* Лінкедин — найбільша у світі онлайн-мережа професійних контактів.

8. Подальшу роботу рекомендуємо організувати в групах, кожна з яких працюватиме над своїм завданням. За наявності часу на уроці можна запропонувати виконати цю роботу методом «Летючі плакати», коли всі групи по-черзі попрацюють над усіма завданнями.

Завдання для груп:

- **Група 1.** Запишіть 5–7 типів даних, які могли бути злиті (*паспортні дані, ІПН, інформація про авто, дипломи, сертифікати тощо*).
 - **Група 2.** Опишіть 3–4 способи, як дані могли потрапити до зловмисників/-иць (*фішинг, необачність користувачів/-ок, злами акаунтів тощо*).
 - **Група 3.** Назвіть 3–4 ризики для користувачів від потрапляння їхніх даних у загальний доступ (*шахрайство, ідентифікація, телефонні дзвінки від невідомих, дискредитація*).
 - **Група 4.** Запропонуйте 3–4 правила цифрової гігієни, які захистили б ваші дані (*запропонуйте учням/-ицям звірити сформовані ними рекомендації з роздатковим матеріалом «Захист онлайн-профілю»*).
9. Після завершення роботи груп попросіть їх презентувати свої напрацювання. Заохочуйте представників/-иць інших груп доповнювати відповіді однокласників/-иць.
 10. Обговоріть з учнівством, що таке персональні дані й чому їх важливо захищати, як ці дані можуть бути використані зловмисниками/-ями і як цьому можна запобігти (перевірити активні сесії («Налаштування» → «Пристрої»); видалити все зайве й незнайомі пристрої; установити хмарний пароль; ніколи не вводити коди з SMS від підозрілих акаунтів).
 11. Підсумовуючи, підкресліть, що кібербезпека — це щоденна відповідальність, і навіть звичні дії в месенджерах можуть бути ризикованими.

Вправа буде актуальною для тих предметів, де передбачено практичні роботи (трудове навчання, біологія, хімія, фізика, історія тощо), тобто тих уроків, на яких учитель/-ка може просити учнів/-иць опублікувати виконання якоїсь роботи чи її частини в соціальних медіа. Наприклад, створити ляльку-мотанку, зафіксувати на відео один із процесів її створення та викласти в тиктоці. Вона допоможе поєднати творчу роботу (виготовлення виробу, проведення досліду, експерименту, дослідження тощо) з навичками безпечної поведінки в онлайн-середовищі. Загалом це може бути виконання будь-якого завдання, якщо ви просите записати коротке відео й викласти його, наприклад, у тиктоці.

1. Виберіть найрелевантнішу, на вашу думку, тему й запитайте, чи завжди безпечно ділитися інформацією в тиктоці.
2. Вислухайте думки учнів/-иць і запропонуйте їм уявити ситуацію, за якої вони створили певний виріб на уроці трудового навчання або провели цікавий експеримент на уроці хімії / фізики й захотіли поділитися ним у тиктоці. Запитайте, чи дотрималися б вони якихось правил безпеки щодо розміщення контенту в соціальних мережах.
3. Запропонуйте учням і ученицям побути в ролі кіберфахівців/-чинь і сформулювати правила безпечного створення та розміщення відеоконтенту. Скажіть, що вони працюватимуть у групах, кожна з яких готуватиме окрему частину порад, які згодом увійдуть до спільної пам'ятки. Також потрібно придумати назву для вашої частини порад і для загальної пам'ятки. Найкращу назву виберіть шляхом таємного голосування.

Задання для груп:

- **Група 1. Що НЕ показуємо у відео?** (Наприклад, шкільну форму з емблемою, обличчя друзів / подруг без дозволу, краєвид з вікна, документи тощо.)
 - **Група 2. Який текст НЕ пишемо?** (Наприклад, адресу, номери телефонів, час відвідування секцій / гуртків тощо.)
 - **Група 3. Налаштування приватності: що перевірити?** (Наприклад, хто бачить ваше відео, хто може коментувати, чи дозволено завантаження тощо.)
 - **Група 4. Як реагувати на дивні коментарі?** (Наприклад, не відповідати, заблокувати, поскаржитися, повідомити дорослим.)
4. Коли роботу буде завершено, попросіть групи презентувати власні напрацювання. Рекомендуємо порівняти їх із правилами, які розробили експертки проєкту в межах створення матеріалу **«Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни»**: «Захист онлайн-профілю», «Загальні поради з кібербезпеки», «Спілкування онлайн», «Соціальні мережі».
 5. Нагадайте учнівству:
 - усе, що опубліковано в інтернеті, залишається там;
 - соцмережі — це не лише розвага, а й відповідальність;
 - будьте доброзичливими й обережними онлайн.
 6. Замість підсумку попросіть учнів/-иць намалювати на аркуші паперу долоню і на кожному пальці написати п'ять порад, які вони виконають після сьогоднішнього уроку.

Вправа допоможе показати учнівству, які ризики приховують застосунки, що ми їх установлюємо на телефон. Учні/-иці ознайомляться зі статтею про один із популярних додатків до фітнес-трекерів, з якого дані користувачів/-ок потрапили у відкритий доступ, і визначать, на що варто звертати увагу, перш ніж завантажити новий застосунок на свій гаджет. Вправу можна інтегрувати в **уроки фізичної культури, захисту України, ЗБД, біології, географії**.

- Почніть вправу з обговорення за запропонованими запитаннями:
 - Чи використовуєте ви розумні годинники, фітнес-трекери?
 - Чи є у вашому смартфоні функція крокоміра?
 - Чи встановлювали ви на телефон гугл-мапи або інші застосунки з навігації?
 - Чи користувалися ви ними?
 - Які налаштування приватності й безпеки даних варто встановити при використанні цих застосунків?
 - Запропонуйте учням/-ицям прочитати статтю «Фітнес-додаток Polar дозволяв простежити за працівниками секретних об'єктів», опубліковану 2018 року в «Детекторі медіа», знайти й підкреслити слова, пов'язані з кібербезпекою, цифровим слідом. Текст статті поширте серед учнів/-иць зручним для вас способом.
- Ви також можете запропонувати учням і ученицям для аналізу інші статті на цю тему, наголосивши на її актуальності. Наприклад, це можуть бути матеріали від онлайн-медіа «Вектор» «Фітнес-застосунок допустив витік інформації користувачів. Зокрема, оголені фото» або від «Детектор медіа» «Фітнес-застосунок Strava видає місцезнаходження Байдена, Трампа та інших лідерів, — Le Monde».
- Після прочитання статті запитайте в учнів/-иць: чи була якась інформація неочікуваною, новою, такою, що здивувала вас, спонукала замислитися? Що ви зміните у своїх налаштуваннях приватності після цього уроку?
 - Підсумовуючи виконання вправи, запропонуйте учнівству вибрати правильну пораду. Скажіть, що ви зачитуватимете пораду, і якщо учні/-иці приймають її, то мають плеснути в долоні (підняти великий палець догори, устати, підстрибнути тощо), якщо ж пораду не приймають — не плескати, сказати «ні», опустити великий палець донизу, затупотіти тощо.

Поради:

	Перед використанням фітнес-додатку перевір налаштування приватності.
	Якщо застосунок популярний, значить, він точно безпечний.
	Не публікуй скриншоти з мапами, де видно точне місце проживання.
	Що більше людей бачить мої тренування, то краще!
	GPS-дані не можуть розкрити моє місце перебування.

	Починай і закінчуй пробіжку в публічному місці, а не біля дому.
	Регулярно перевіряй, які дані збирає застосунок.
	Я завжди залишаю трекер увімкненим: так зручніше.
	Немає потреби змінювати налаштування, адже все вже захищено.
	Повідом дорослим, якщо помітив підозрілу активність у додатку.
	Публікувати фото з геолокацією безпечно.
	Обмеж доступ до своїх маршрутів: залиш їх відкритими лише для друзів або себе.
	Я нічого не приховую: мені байдуже, хто бачить мої дані.
	Видаляй старі маршрути, які більше не потрібні.
	Використовуй псевдонім замість справжнього імені в профілі.
	Вимикай геолокацію, якщо вона не потрібна.
	Указувати точну адресу в профілі — це зручно.
	Можна ділитися маршрутом пробіжки в соцмережах без обмежень.
	Не вмикай трекер біля свого дому або школи.
	Немає сенсу читати політику конфіденційності застосунку.

5. Узагальніть виконання вправи й зауважте, що застосунки можуть використовувати наші персональні дані й цифровий слід, який ми лишаємо під час користування пристроями й застосунками з переданням GPS-даних. Тому свідоме ставлення до налаштувань безпеки облікового запису для захисту особистих даних має бути правилом, а не бажанням.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Українська мова / література		Запропонуйте учням/-ицям написати есе на тему «Моя цифрова безпека», «Як я захищаю себе в інтернеті» й обговорити ті приклади, які вони наводили у своїх текстах.
Іноземні мови		Запропонуйте учням/-ицям прочитати заздалегідь підготовлений вами текст / уривок тексту про кібербезпеку й перекласти його. Попрацюйте з новою лексикою, запропонувавши учням і ученицям скласти з нею речення. Також можна попросити учнівство скласти діалог про безпечне користування соцмережами, використовуючи нові слова.
Математика		Запропонуйте учням/-ицям проаналізувати статистику кіберзлочинів (графіки, діаграми) чи кіберзагроз (аналіз даних про поширення фішингу, вірусів тощо) та їхню динаміку. Ще одним із видів діяльності може стати розрахунок імовірності компрометації паролів різної складності чи моделювання поширення комп'ютерних вірусів. Для проведення різноманітних математичних розрахунків радимо використовувати дані з офіційного сайту кіберполіції, <u>українського сервісу OpenDataBot</u> або порталу відкритих даних data.gov.ua, де публікують структуровані дані у форматах CSV, JSON та Excel. Наприклад, це може бути завдання на обчислення відсоткового зростання кіберзлочинів або середньої кількості звернень на день / місяць. Також можна запропонувати учням/-ицям проаналізувати тенденції та побудувати відповідні діаграми або піти далі й спробувати змодельовати можливі ризики в майбутньому, якщо ситуація не покращиться.
Географія / історія		На уроках географії та історії, працюючи з мапами, можна розглянути ризики, пов'язані з геолокаційними даними, й обговорити методи захисту особистої інформації під час використання геолокаційних сервісів. Крім того, попросіть учнів і учениць уявити, що, наприклад, Марко Поло живе в сучасному цифровому світі, а їм потрібно проаналізувати, якою інформацією про нього і з якою метою могли б скористатися кіберзлочинці/-ниці. Попередньо запропонуйте за допомогою одного із ШІ-чатів визначити, який вигляд міг би мати його цифровий слід.

Фізика		У процесі дослідження принципів фізичних захисних механізмів, наприклад ізоляції, учні/-иці можуть порівняти їх із принципами дії антивірусних програм. Дослідіть з учнями/-ицями, як GPS-сигнали проходять через атмосферу, як на них впливають погодні умови і як це позначається на точності фітнес-трекерів (на прикладі кейсу Polar). Запропонуйте їм на основі GPS-даних вигаданого маршруту обчислити швидкість, час і відстань людини, яка рухатиметься ним, і проаналізувати, яку інформацію про людину можна дізнатися, отримавши GPS-дані. Підсумувати таку активність варто обговоренням ризиків для приватності, пов'язаних із вибором точки старту та завершення маршруту. Залежно від теми, яку учні/-иці опановують на уроці, можна запропонувати їм проаналізувати різноманітні дані з відкритих джерел. Наприклад, це може бути: ● аналіз метеорологічних даних для вивчення тиску, температури, вологості; ● аналіз відео з камер спостереження для розрахунку швидкості та прискорення об'єктів; ● аналіз фотографій ДТП для розрахунку сил та імпульсів. Також можна запропонувати дослідити енергоспоживання населення сіл / міст / районів / областей тощо через відкриті дані енергокомпаній або рівень їхнього радіоактивного забруднення. Важливою частиною будь-якої активності має стати обговорення даних, які є у вільному доступі, і ризиків, що з цим пов'язані.
Біологія		На уроці біології після вивчення імунної системи людини можна запропонувати учням/-ицям порівняти її механізми захисту з механізмами захисту комп'ютерів від шкідливих програм. Роботу можна презентувати у вигляді плаката або порівняльної таблиці.
Здоров'я, безпека та добробут		На уроках основ здоров'я або ЗБД пропонуємо обговорити вплив кіберзалякування на психічне здоров'я, а також сформулювати поради щодо дій, які може чинити учень/-иця в такій ситуації. До того ж варто запропонувати учнівству створити пам'ятку або соціальну рекламу про профілактику інтернет-залежності та її зв'язок із кібербезпекою.
Правознавство		Можна розглянути з учнями й ученицями законодавство України у сфері кібербезпеки, проаналізувати юридичні наслідки кіберзлочинів, а також обговорити права й обов'язки користувачів/-ок у цифровому просторі.

Інформатика		На уроках інформатики найбільше можливостей для розмови про цифрову безпеку. Можна запропонувати учнівству після розгляду прикладів шкідливих програм і способів їх уникнення самостійно встановити антивірусне ПЗ і налаштувати параметри конфіденційності. Вивчаючи принципи шифрування та захисту даних, учні/-иці можуть проаналізувати різноманітні месенджери щодо безпеки передання даних. Проведіть практичне заняття з налаштування приватності в соцмережах й обговоріть створення безпечних паролів і використання для цього спеціальних менеджерів. Варіантом для групової або домашньої роботи може стати створення інфографіки про безпечні паролі — візуалізація правил створення надійного пароля. Також можна запропонувати учням і ученицям проаналізувати фейкові сайти, порівнюючи їх зі справжніми.
Біологія, інформатика, мистецтво		<i>Інтегрований проєкт.</i> Учителі/-ки біології, інформатики, мистецтва можуть запропонувати створити візуальний дослідницький проєкт, суть якого полягає в порівнянні екосистеми в природі й екосистеми даних в інтернеті. Потрібно знайти подібності (взаємодія даних, який їхній взаємний вплив). Своє дослідження треба візуалізувати й презентувати екосистему цифрового сліду.
Інформатика, громадянська освіта, правознавство, етика, предмет «Здоров'я, безпека та добробут», основи здоров'я, мистецтво, медіаграмотність		Запропонуйте учням/-ицям за допомогою пошукових систем знайти інформацію про себе (дописи, відео, фотографії, коментарі тощо). Після цієї активності варто обговорити: • як знайдена інформація може характеризувати учня/-ицю, • як знайдену інформацію можуть використати інші люди на користь чи на шкоду учню/-иці, • як знайдена інформація впливає на приватність учня/-иці; • якщо інформація про учня/-ицю розміщена на сайті / сторінках соціальних мереж навчального закладу, чи надавав/-ла він / вона та його / її батьки дозвіл на це. Останнім етапом заняття має бути рефлексія, під час якої учні/-иці зроблять висновки щодо інформації, яку можна «залишати» після себе в інтернеті, а яку — ні.

Приклади вправ з інтеграцією

Вправи до теми «Кібербезпека: навички, які захищають не тільки під час війни» (для учнів/-иць 8–11 класів) продемонструють приклади загроз в інтернеті й покажуть, як можна уникнути їх і захистити свої дані.

Вправа «Фейсбук: людина, з якої все почалося» до теми «Розділові знаки при звертаннях і вставних словах. Навчальне аудіювання» (українська мова, 8-й клас) допоможе учням/-ицям зрозуміти, що таке безпека та приватність у соціальних мережах.

Вправа «Як смартфон стежить за вами» до теми «Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними частинами» (українська мова, 9-й клас) допоможе узагальнити вивчений матеріал на прикладі аудіювання тексту про безпеку користування смартфонами з подальшим аналізом пунктуації.

Вправа «Нові медіа, їхні можливості та ризики» до теми «Онлайн-медіа» (мистецтво, 9-й клас) допоможе учням/-ицям дізнатися про можливі загрози в інтернеті й навички з основ кібербезпеки.

Вправи до теми «Соціальні мережі: історія, види, можливості для розвитку і спілкування» (мистецтво, 9-й клас) допоможуть зрозуміти, що таке менеджмент приватності та цифровий слід.

Вправа «Усний твір-роздум на тему “Кому можна довіряти в соціальних мережах?”» до теми «Урок мовленнєвого розвитку. Усний твір-роздум у публіцистичному стилі мовлення на суспільну тему» (українська мова, 9-й клас) присвячена обговоренню теми обману у профілях користувачів/-ок соціальних мереж.

Вправа «Іван на гачку» до теми «Кома і крапка з комою у безсполучниковому складному реченні» (українська мова, 9-й клас) допоможе учням/-ицям зрозуміти зміст понять «онлайн-шахрайство», «кіберзлочин», «логін», «пароль», «фішинг», «фішер/-ка», «хакерська атака».

Вправа «Діалог-обговорення на тему тролінгу та кібербулінгу» до теми «Діалог-обговорення актуальної теми» (українська мова, 9-й клас) передбачає два етапи виконання: перший — розмова з учнями/-ицями про кібербулінг, після чого учні/-иці в парах складають діалоги за темою, а другий етап — обговорення конструктивної критики та складання діалогів із використанням контраргументів. Підсумовуючи вправу, згадайте основні правила поведінки в мережі.

Вправа «Ризики онлайн-спілкування» до теми «Односкладні прості речення з головним членом у формі присудка й підмета. Односкладне речення як частина складного речення. Означено-особові речення» (українська мова, 8-й клас) допоможе організувати обговорення переваг і ризиків користування соцмережами.

Вправа «Уникнення небезпек в інтернеті» до теми «Урок мовленнєвого розвитку. Мовленнєва ситуація. Особливості орієнтування в ситуації спілкування в інтернет-просторі, зокрема в соцмережах. Уникання небажаного й небезпечного спілкування, протистояння маніпулятивним впливам» (українська мова, 9-й клас) спрямована на уникнення небезпек в інтернеті, зокрема через рольову гру «Тобі пише незнайома людина».

Вправа «Якби члени Кирило-Мефодіївського братства спілкувалися в чаті» до теми «Програмові документи Кирило-Мефодіївського братства як джерело ідей українського національного руху» (історія України, 9-й клас) спрямована на дослідження діяльності братства через складання уявного діалогу в онлайн-чаті між його членами. Вправа також дає змогу обговорити особливості онлайн-спілкування.

СТІЙКІСТЬ ДО ШКІДЛИВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Уміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції (зокрема, через псевдоекспертів, клікбейт-заголовки, маніпулятивні фото, відео, тексти, статистику тощо)

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Щодня учні й учениці стикаються з інформаційними пастками: гучні заголовки, що грають на емоціях, «експерти/-ки», які не мають відповідного фаху, але готові дати відповіді на всі питання, перекручені графіки та статистики, які підтверджують потрібну «правду». Такі маніпуляції впливають на думки, рішення та поведінку учнівства, вони охоплюють усі сфери його інтересів. Важливим кроком для захисту від маніпуляцій є розуміння того, як вони діють і чому людина вразлива до таких інформаційних впливів. Тому критично важливо навчити учнів і учениць виявляти ці впливи: розпізнавати типові прийоми маніпуляції, перевіряти експертів/-ок, читати далі заголовків, не реагувати на емоційні повідомлення та багато-багато іншого.

І це завдання можна виконати ефективніше, якщо не залишати його тільки вчителю/-ці інформатики або історії. На уроках біології можна обговорювати «чудодійні засоби», які здатні подарувати сяйво шкірі або позбавити зайвої ваги після декількох прийомів, чи з'ясовувати, як псевдонаукові джерела маніпулюють фактами про вакцинацію, на математиці (алгебрі) — розбирати, як одна й та сама статистика може «доводити» протилежне, а на уроках громадянської освіти — розглядати приклади інформаційного впливу в рекламі чи політичних заявах. Вправи на розпізнавання маніпуляцій не потребують окремої теми — їх легко інтегрувати в поточні уроки. Це допоможе учням/-ицям бути обачними, уважними до деталей і стійкими до впливів.

Що необхідно врахувати при формуванні вміння

Тема маніпуляцій об'ємна й потребує постійного оновлення. Тому радимо розпочати з дослідження теми та розширити власні знання про маніпуляції, дізнатися більше про тактики, які використовують маніпулятори/-ки. Щоб почуватися впевненіше, радимо скористатися інформацією з відповідного розділу онлайн-курсу Very Verified — [«Маніпуляції»](#) — і пам'яткою від проєкту [«Інші тактики маніпуляцій»](#). Готуючись до уроків і пропонуючи приклади з різними видами маніпуляцій, потрібно звертати увагу на те, що підлітки найбільше часу проводять у ютубі, тиктоці, інстаграмі, телеграмі. Відповідно, приклади варто брати саме з цих соціальних мереж.

Замість абстрактних розмов про важливість розпізнавання маніпуляцій і протидії ним, рекомендуємо аналізувати реальні приклади, показувати, що з маніпуляціями вони можуть стикнутися навіть у найнепередбачуваніших ситуаціях, що маніпуляції заважають бачити цілісну картину світу, а отже, впливають на ухвалення рішень.

Варто шукати містки між темою уроку та матеріалом, який допоможе показати маніпуляцію. Бажано починати з малого й бути терплячими. Радимо не намагатися охопити все одразу, а почати з одного-двох прийомів маніпуляції, які добре вписуються в тему вашого уроку. Краще глибоко розібрати щось одне, ніж поверхово все. Скористайтеся матеріалами від проєкту як підтримкою,

щоб нагадати алгоритми аналізу й акценти, на які варто звертати увагу:

- відео,
- джинса,
- закладка «Маніпуляції у відеороликах»,
- вікторина «Види маніпуляцій»,
- медіатексти,
- пам'ятка «Як розпізнати бота»,
- пам'ятка «Як розпізнати маніпуляції зі статистикою».

Також доречно буде опрацювати з учнями й ученицями освітні відео від Google і Jigsaw, розроблені у співпраці з Moonshot і місцевими експертами.

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Розпочніть розмову про маніпуляції з простої вправи. Скажіть, що зараз учні/-иці матимуть важливе завдання, від правильності виконання якого залежатиме подальше розуміння ними теми уроку. Попросіть їх уважно роздивитися навколо й спробувати запам'ятати всі предмети, наприклад, червоного кольору. Дайте на це не більш як 30 секунд. Попросіть заплющити очі, ще раз пригадати предмети, які вони запам'ятали, й назвати предмети... будь-якого іншого кольору. Наприклад, синього.

Запитайте, що вони відчували, коли ви змінили умову завдання. Чи очікували вони від вас таких дій? Як можна назвати те, що ви зробили? (Можливо, учні/-иці скажуть, що це брехня, але підштовхніть їх до того, що це тонший спосіб впливу, який називається маніпуляцією. Якби ви пообіцяли їм десять балів за виконання завдання і не поставили б їх, тоді це була б брехня. Проте ви поміняли лише один елемент у завданні, тобто зманіпулювали.) Поясніть: щоб не потрапити на гачок маніпуляторів/-ок, варто більше дізнатися про них.

Альтернативна вправа

Рекомендуємо розпочати із запитання: чи помічали учні/-иці, що після гортання стрічки в соцмережах (тиктоку, інстаграмі, телеграмі) їхній настрій може змінюватися? Наприклад, вони могли бути спокійними й раптом відчували злість, тривогу, радість або навіть провини чи сором. Чи замислювалися вони над тим, чому так сталося?

Вислухайте їхні відповіді й запропонуйте уявити собі таку ситуацію. Ви заходите в тикток або телеграм і бачите, що різні користувачі й користувачки поширюють інформацію про блогера/-ку, за яким / якою ви стежите, з підписами та коментарями на кшталт «Це жах!», «Як так можна?!», «Повне розчарування!», «Як після цього йому / їй довіряти?» тощо. До того ж ці дописи й коментарі під ними збирають тисячі вподобайок і активно поширюються далі.

Після цього запитайте:

- Що ви відчуваєте, коли бачите таку хвилю обурення чи схвалення, де всі нібито думають однаково? Чи починаєте ви відчувати ті самі емоції, навіть якщо до цього не мали власної думки щодо події?

- Чи виникає бажання долучитися до цієї хвилі: написати такий самий коментар, поставити вподобайку, поділитися дописом?
- Чи відчували ви тиск: якщо не підтримаєте загальну думку, то будете неправильним/-ою, опинитеся поза спільнотою?

Вислухайте відповіді учнів/-иць і поясніть: усе, що ви описали, називається емоційним зараженням та ілюзією однастайності / ефектом приєднання до більшості. Коли ми бачимо, як багато людей демонструє однакові емоції чи думки, наш мозок починає їх копіювати. Ми відчуваємо, що це правильно, бо всі так думають, а така кількість людей не може помилятися!

Скажіть, що медіа можуть використовувати це й накручувати коментарі від ботів, посилювати емоційність повідомлень, щоб створити враження, начебто якась думка є загальноприйнятною. Мета таких дій — не інформувати, а сформувати емоційну реакцію та змусити вас долучитися до колективної думки, навіть якщо вона не відповідає фактам або вашим справжнім переконанням. Таку техніку можуть використовувати як для продажу певного продукту, так і для поширення чуток або й розпалювання ворожнечі. І це лише одна з безлічі технік, які використовують маніпулятори/-ки для впливу на нас як споживачів/-ок інформації. Тому ми поступово вчитимемося розпізнавати їх і протидіяти їхньому впливу.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Загалом тема маніпуляцій є однією з базових у формуванні навички стійкості до шкідливих інформаційних впливів. На уроках можна говорити про різні види маніпуляцій: у заголовках, фактами, думкою експерта/-ки, емоціями, статистикою, фото, відео, музикою, інтонаціями тощо. Усе залежатиме від віку ваших учнів/-иць і їхнього рівня медіаграмотності. Нижче ви знайдете декілька варіантів вправ, які допоможуть підсвітити й розпочати розмову на тему маніпуляцій у медіа.

Вправа 1 • «Маніпуляції в заголовках»

Така вправа допоможе вам ознайомити учнівство з маніпуляціями в заголовках і через приклади дасть розуміння, чому варто читати весь текст повідомлення, статті чи новини перед тим, як реагувати (ставити вподобайку, поширювати чи коментувати), а не обмежуватися лише заголовком.

Вправа потребує завчасної підготовки, зокрема добору клікбейтних заголовків до розділів потрібного вам параграфа.

1. Заздалегідь виберіть тему, яка дасть змогу провести таку роботу. Наприклад, на уроці фізики, вивчаючи тему електричного струму, запропонуйте учням і ученицям заголовки зі статті, яка розповідала людству про новий винахід: «Сенсаційний винахід: люди зможуть спати на 2–3 години менше».

Порада.

Сенсаційний заголовок ви можете придумати самостійно або ж скористатися допомогою штучного інтелекту. Для цього скопіюйте текст статті чи лінк на неї, додайте до промту в один із чатів штучного інтелекту. Промт може мати такий вигляд: запропонуй 2–3 клікбейтні заголовки до цієї статті / повідомлення / допису. Крім того, можете скористатися інформацією з вправи «Заголовки, які шокують» до теми з усьвітньої історії для 9-го класу «Розвиток науки і техніки».

2. Попросіть учнів/-иць поміркувати, про який винахід могла йти мова. Вислухайте їхні припущення та зауважте, що йшлося про винайдення електричної лампочки, яка подовжила людству час освітленої частини доби, але водночас скоротила час сну на 2–3 години.
3. Запитайте, чи зрозуміло було з заголовка, про що саме йтиметься в статті. Чи було в учнів/-иць бажання дізнатися більше, прочитати статтю? Чи натрапляють вони на подібні заголовки у своїй стрічці в соцмережах?
4. Поясніть, що такі заголовки прийнято називати клікбейтом (clickbait від click — «клацання» і bait — «наживка»). Це специфічний, кричущий заголовок або контент, який привертає увагу й забезпечує більшу кількість переглядів і переходів на сайт.
5. Запропонуйте учнівству спільно опрацювати матеріал, який пояснить особливості таких заголовків.

Клікбейтні заголовки можуть...

- ...містити гучні залякувальні гасла «ШОК», «СЕНСАЦІЯ», «ТЕРМІНОВО»;
- ...складатися з прикметників, які несуть позитивні чи негативні ознаки: СТАРИЙ / МОЛОДИЙ, ЖОРСТОКИЙ, КРИМІНАЛЬНИЙ;
- ...не відповідати змісту статті;
- ...мати іронічний характер, нівелюючи важливе значення тексту статті;
- ...перебільшувати, згущувати фарби, привертаючи увагу до не надто важливих тем і фактів;
- ...маніпулювати кількістю, узагальнюючи цифри: БІЛЬШІСТЬ / МЕНШІСТЬ українців.

6. Заздалегідь підготуйте сенсаційні заголовки до розділів параграфа з потрібної вам теми. Наприклад, заголовки до розділів параграфа 18 «Взаємодія заряджених тіл» («Фізика», підручник для 8-го класу закладів загальної середньої освіти авторів Засєкіна Т. М. і Засєкін Д. О.) могли б бути такими:
 - «Це неймовірно! Складно повірити, але знаннями про електрику людство володіло з давніх-давен!»
 - «Шок! Людина здатна створити силу, яка легко долає силу тяжіння!»
 - «Сенсаційне відкриття! Ювелірною прикрасою можна виміряти заряд!»
 - «Терміново! Скло й ебоніт під дією заряду нейтралізують одне одного!»
7. Попросіть учнівство прочитати відповідний розділ параграфа й пояснити, як клікбейтний заголовок спотворив суть того, про що йшла мова.
8. Підсумуйте. Правильний заголовок публікації має бути зрозумілим і простим, а також відповідати її змісту, а не вводити читачів/-ок чи глядачів/-ок в оману, маніпулювати

гарячими темами й проблемами. Проте в реальності через постійне збільшення обсягів інформації в медіа й соцмережах часто використовують клікбейтні заголовки, щоб привернути увагу аудиторії та змусити натиснути на лінк або подивитися відео. Звісно, дуже важливо створити цікаву й оригінальну назву до тексту, і для цього варто застосувати творчий підхід, але не маніпулювати увагою читача/-ки, вводячи аудиторію в оману.

Вправа 2 • «Магія маркетингу: викриваємо таємні прийоми в рекламі»

Така вправа допоможе учнівству розібратися в маніпулятивних техніках, які використовують творці реклами. Зокрема, учні/-иці ознайомляться з поширеними маніпулятивними прийомами в рекламі й спробують знайти відповідність між маніпулятивними прийомами та прикладами реклами, яку можуть публікувати блогери/-ки в тиктоку чи інстаграмі.

Радимо розпочати цю розмову з прикладу. Він допоможе зрозуміти актуальність теми й продемонструє учнівству, що реклама — це не тільки ролики на телебаченні чи ютубі, а й частина контенту, який публікують відомі блогери/-ки.

1. Виберіть тему, в якій ви можете використати запропоновану нижче вправу, й підготуйте або знайдіть на сторінках популярних серед підлітків блогерів можливий текст реклами, з якого варто розпочати розмову. Врахуйте, що текст має бути таким, який гіпотетично могли б побачити ваші учні/-иці в сторис блогерів/-ок в інстаграмі чи тиктоку. На уроках біології, хімії чи ЗБД (здоров'я, безпека та добробут) можна запропонувати наведений нижче приклад.

Порада.

Щоб дізнатися, яких блогерів/-ок читають або за ким стежать у соцмережах ваші учні й учениці, запитайте про це в них самих. Попросіть поділитися покликаннями на сторінки цих людей у соціальних мережах. Ви також можете звернутися до відповідних рейтингів, як-от [Top 1000 TikTok Influencers in Ukraine](#) або [Top Most-Followed Instagram Accounts in Ukraine](#).

Приклад реклами:

Приклад №1

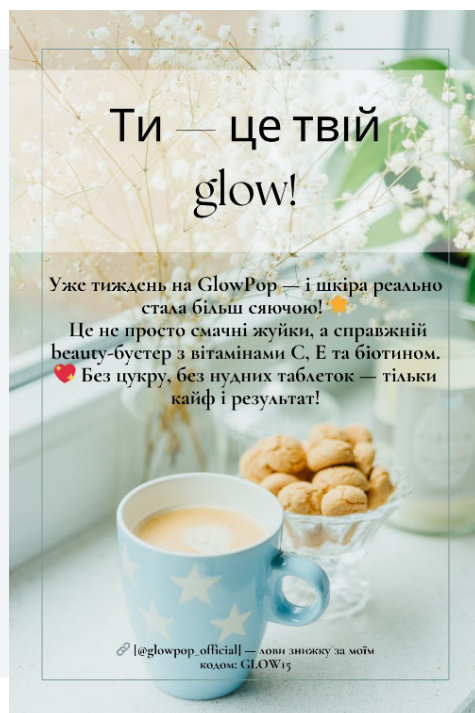
🌟 Ти — це твій glow!

Я вже тиждень на GlowPop — і шкіра реально стала більш сяючою! ✨
Це не просто смачні жуйки, а справжній beauty-бустер з вітамінами С, Е та біотином.

💖 Без цукру, без нудних таблеток — тільки кайф і результат!

Хочеш glow, як у фільтрі? Спробуй GlowPop і shine on! ✨

🔗 [@glowpop_official] — лови знижку за моїм кодом: GLOW15

На уроках фізики, вивчаючи звукові хвилі, передавання звуку, світло, можна запропонувати такий варіант реклами:

Приклад №2

🎵 Твій звук. Твій стиль. Твій вайб

Зустрічай VibePods — навушники, які не просто звучать, а світяться в ритмі твоєї музики!

🔊 Потужний звук

⚡ LED-підсвітка, що реагує на бас

🕒 До 10 годин без підзарядки

📅 І так — при замовленні цього тижня ти отримаєш кейс з гравіюванням у подарунок!

🛒 Замовляй зараз і покажи свій вайб світу!

#VibePods #світломузика #стильнийзвук

2. Продемонструйте підготовлений вами приклад і запитайте в учнів/-иць, який тип повідомлення вони бачать. Якщо їм буде складно визначити чи точно назвати, то попросіть їх сказати, чи повідомлення, яке вони бачать, інформує їх про щось чи намагається вплинути, переконати, спонукати до чогось. Вислухайте думки учнів/-иць і підсумуйте, що перед ними — реклама.
3. Запитайте:
 - Хто є цільовою аудиторією цієї реклами? (Діти, підлітки, дорослі, жінки, чоловіки тощо.)
 - Яку емоцію вона викликає? (Радість, страх, захоплення, заздрість тощо.)
 - Яке повідомлення намагається донести? (Що саме вона хоче, щоб ви зробили?)
 - Чи є в рекламі перебільшення або обіцянки, які важко перевірити?
 - Які візуальні чи звукові елементи використано для впливу на глядача/-ку?
4. Зауважте, що існує безліч маніпулятивних прийомів, які використовують при створенні реклами, і запропонуйте ознайомитися з декількома з них. Для цього радимо використати прийом «Лото» (вчитель/-ка приховує деякі ознаки прийому або назву прийому, а учні/-иці мають запропонувати варіанти для прихованих частин) або «Переплутані комірочки» (прийоми або ознаки перемішуються, і учням й ученицям потрібно відновити правильні пари).

Маніпулятивні прийоми:

Прийом	Ознаки
«Брак часу»	Ключові слова «поспішайте», «тільки сьогодні діють божевільні знижки», «перші 50 осіб, які зателефонують, отримають приз» тощо мають викликати в споживача/-ки стан ажіотажу, гарячкового поспіху. Часу на роздуми немає: треба негайно бігти й купувати!
«Безплатний сир із мишоловки»	Увагу споживача/-ки акцентують на можливості отримати «безплатно», «у подарунок» яку-небудь річ додатково до основної купленої. Вірогідно, що ціну «безплатного подарунка» насправді врахували у вартість рекламованого товару, тож покупець/-иня фактично оплачує обидві речі. До того ж нерідко замість «призу» підсовують речі, на які немає попиту.
«Апеляція до прогресу»	Ключові слова: «новий смак», «новий дизайн», «нова упаковка». В основі цього прийому — експлуатація цікавості споживача/-ки, а також позиціонування фірми як утілення прогресу. У цій маніпуляції використовують загальноприйняте й часто помилкове уявлення про те, що, мовляв, новіше — значить краще, треба купувати нове, йти в ногу з часом, не відставати.
«Комплекс переваги»	Класик психоаналізу Альфред Адлер створив концепцію комплексу неповноцінності й комплексу зверхності. Відповідно до неї, усі люди так чи інакше мають відчуття неповноцінності й прагнуть компенсувати його різними успіхами. Концепцію Адлера активно використовують у рекламі. Споживачеві/-ці пропонують придбати товар для того, щоб відчутти свою винятковість, підвищити свій статус. У такій рекламі часто можемо почути: «для тих, хто справді крутий», «ти неперевершена», «ви чарівні» тощо.
«Перемога над іншими»	Рекламовані товари діють «на відміну від інших», «краще», «довше», «швидше». У разі вибору іншого буде «гірше» й «повільніше». Запропонований товар змагається й перемагає, але з чим конкретно, зазвичай невідомо. Відповідно, перевірити, чи справді він має переваги, вкрай важко або неможливо.
«Авторитет»	Товар рекламує відома особистість: співак/-ка, актор/-ка, спортсмен/-ка тощо. Тут є два моменти: на користь товару спрацює або симпатія до певної медійної особи, або стереотип (мовляв, навіть такі люди купують це).
«Апеляція до добрих почуттів»	Сюжет ролика будується на асоціаціях із позитивними емоціями: зустріч із батьками, друзями, спорудження нового будинку, відпустка тощо.
«Колір»	Використовують гру кольорів — від блідої чорно-білої картини (життя сіре, нудне, коли немає рекламованого товару чи послуги) до яскравих барв (люди щасливі, бо тепер мають рекламований товар) або контрастні кольори.

- Запропонуйте учням/-ицям попрактикуватися у визначенні маніпулятивних прийомів. Завчасно підготуйте приклад на кожний прийом і перемішайте їх. Роздайте учням/-ицям і попросіть їх визначити прийом для кожного прикладу й обґрунтувати свою думку.

Порада.

Для створення таких прикладів радимо скористатися штучним інтелектом (ШІ). У запиті дайте потрібний приклад (можна попросити згенерувати такий приклад) і всі прийоми, з якими ви працювали, і попросіть адаптувати первинний варіант під кожний прийом. Наприклад, скористайтеся прикладом реклами, який пропонуємо розглянути на початку вправи, додайте потрібний вам маніпулятивний прийом і сформулюйте сам запит для генерування штучним інтелектом відповіді: адаптуй поданий приклад реклами до запропонованого маніпулятивного прийому. **ОБОВ'ЯЗКОВО** перевірте отриманий результат, адже ШІ може помилятися. Радимо розпочати виконання завдання зі спільного аналізу декількох прикладів, щоб учні/-иці зрозуміли принцип. Це буде особливо доречно, якщо ви тільки починаєте розмову з учнівством про маніпуляції.

Також це завдання підходить для виконання в групах, можна просити складати логічні пари «прийом — приклад», визначати слова-маркери, просити трансформувати рекламне оголошення в інформування (донесення потрібної інформації, яке спирається на факти), просити спростовувати маніпуляції, які є в рекламному повідомленні тощо. Вибір завдання залежатиме від освітнього рівня та віку класу, з яким ви працюєте.

Приклади рекламних повідомлень у відповідності до маніпулятивного прийому (*GlowPop тут — жувальні вітаміни, glow з англійської — «сяйво»):

Прийом	Приклад
«Брак часу»	! УВАГА! Тільки сьогодні до 23.59 перші 50 замовлень GlowPop отримають другу баночку БЕЗПЛАТНО! 🕒 Час пішов. Не встигнеш — залишишся без glow ✨ 🔗 Тицяй сюди: [glowpop.ua] #терміново #акція #glowrush
«Безплатний сир із мишоловки»	Купуєш GlowPop — отримуєш beauty-браслет у подарунок! 💖 Стильний аксесуар, який підкреслить твій glow 🎁 Подарунок додається автоматично до кожного замовлення цього тижня! Бо glow — це не тільки про шкіру, а й про вайб 😎 #подарунок #стиль #glowpop

Прийом	Приклад
«Апеляція до прогресу»	🔥 GlowPop 2.0 вже тут! Новий смак — тропічне манго Нова формула — ще більше біотину Нова упаковка — екофрендлі ♻️ Будь у тренді. Glow по-новому. #новинка #glowpop2025 #апгрейд
«Комплекс переваги»	👑 GlowPop — не для всіх. Тільки для тих, хто хоче сяяти, а не зливатися з натовпом. ☀️ Ти — виняткова. І твій glow має бути таким же. Обери GlowPop. Обери себе. #тиособлива #glowqueen #glowpop
«Перемога над іншими»	🏆 Інші вітаміни? 😞 Вони просто не glow. GlowPop діє швидше, смачніше, ефективніше. Не витрачай час на «майже». Обирай те, що працює. #glowvsall #перемога #glowpop
«Авторитет»	☀️ [відео з популярною блогеркою @dari_glow] — Я перепробувала все. Але тільки GlowPop реально дав ефект. І я не рекламую те, чим не користуюся сама. GlowPop — мій щоденний ритуал. І моя шкіра каже «дякую»! #рекомендую #dariGlow #glowpop
«Апеляція до добрих почуттів»	💖 [відео: дівчина обіймає маму, потім з подругами на пікніку] — GlowPop — це не просто про красу. Це про турботу. Про моменти. Про себе. Бо коли ти сяєш, світ навколо теж стає теплішим. #любов #турбота #glowpop
«Колір»	[На екрані дівчина в сірих тонах, лунає меланхолійна музика] «Життя втратило свої барви? Дні схожі один на одного, а твоє відображення в дзеркалі... просто сіре? 😞» [Перехід до яскравого візуалу й веселої музики] 🎉 АЛЕ ТИ — ЦЕ ТВІЙ GLOW! 💎 Лише тиждень із GlowPop — світ заграв яскравими барвами, а моя шкіра реально засяяла! Спробуй GlowPop i shine on! ☀️» 🔗 [@glowpop_official] — лови знижку за моїм кодом: GLOW15

6. Підбиваючи підсумки вправи, запитайте: що, на вашу думку, лежить в основі реклами? Чи стикалися ви з подібною рекламою на сторінках блогерів/-ок, за якими стежите? Чи виникало у вас бажання придбати рекламований продукт? Якщо ні, то поясніть, чому? Чи розуміли ви, що перед вами саме реклама певного продукту, а не бажання блогера/-ки поділитися досвідом його використання? За якими ознаками ви розуміли, що це саме реклама? Чи можете навести самостійно приклад на один із перерахованих маніпулятивних прийомів?

Порада.

За наявності часу на уроці або на домашнє завдання можна попросити підлітків відкрити сторінку блогера/-ки, на якого / яку вони підписані або за яким / якою стежать, і попросити проаналізувати рекламу від нього / неї.

Важливо пояснити учням/-ицям, що реклама, з одного боку, допомагає дізнатися про нові товари й послуги, зорієнтуватися в морі виробництва та споживання. Проте з другого — це засіб впливу й маніпуляції людиною. Реклама здатна змінювати світогляд і поведінку людей. Тому варто отримати додаткову інформацію про рекламований товар чи послугу перед тим, як ухвалити рішення про подальші дії.

Вправа 3 • «Жонглювання фактами»

Ця вправа допоможе ознайомити учнів/-иць із таким видом маніпуляцій, як маніпуляції фактами. Перед тим як проводити цю вправу, розкажіть, як саме маніпулятори/-ки можуть перекручувати факти. Для цього скористайтеся поясненнями з відповідного розділу онлайн-курсу Very Verified. Також для виконання практичної частини вправи вам потрібно буде заздалегідь підготувати приклади для обговорення. Приклади можуть бути на будь-яку тему, яка стосується вашого предмету.

Приклади, з якими ви пропонуватимете працювати учням/-ицям, можна придумати самостійно або згенерувати за допомогою штучного інтелекту. Промт тоді може мати такий вигляд: «Запропонуй чотири приклади ситуацій для обговорення з підлітками. Ситуації мають бути короткими й пов'язаними з життям та інтересами підлітків, а також із прикладами маніпулювання фактами з акцентом на хибну логіку». Обов'язково перевірте отримані результати, бо ШІ може помилятися. Якщо вас не влаштують приклади, попросіть ШІ згенерувати інші.

Порада.

Коли ви починаєте ознайомлювати учнів і учениць із новим видом маніпуляцій фактами, то рекомендуємо завжди наводити приклад, близький до життя підлітків. Так вони краще зрозуміють суть маніпуляції. Їм буде легше розпізнати її в прикладах, пов'язаних з їхніми інтересами.

1. Запитайте в учнів/-иць, що, на їхню думку, викликає найбільше занепокоєння щодо маніпуляцій. *(Це може бути вплив, нав'язування, бажання управляти іншими тощо.)* Зауважте, що всі їхні припущення свідчать про розуміння ними небезпек маніпуляцій. Додайте також, що ключовим у всьому, на чому акцентували учні/-иці, є бажання маніпуляторів діяти приховано. Це і є коренем маніпуляцій. Тобто коли людина знає про наміри інших керувати чи впливати на її дії, то вона може свідомо вибрати шлях для дій: опиратися чи прийняти. Натомість коли наміри приховані, людина позбавлена усвідомленого вибору.

2. Щоб учнівство краще усвідомило небезпеку маніпуляцій, запропонуйте проаналізувати завчасно підготовлене вами повідомлення. Для цього виберіть ту тему, яку плануєте вивчати на уроці. Наприклад:

«Ми проаналізували результати навчання учнів/-иць 9–11 класів, які проходили модуль “Легка атлетика” на уроках фізкультури, і помітили, що ті з них, хто пробігає 800 метрів менш ніж за 3 хвилини, мають з алгебри 10 і більше балів. Тим часом ті, які зупиняються на півдорозі або здають норматив із п’ятої спроби, мають переважно 5–6 балів. Висновок: **хочеш мати високий бал з математики — тренуй біг!**»

Можна використати на уроках математики чи фізкультури.

3. Попросіть учнівство прочитати це повідомлення та подумати, яка помилка допущена. У чому криється маніпуляція? Чи наведено в повідомленні факти? Вислухайте припущення і зауважте, що висновок є хибним, тобто використано маніпулятивний прийом «хибна логіка». У повідомленні автори наводять факти (*вказано, яких саме учнів опитали, наведено результати навчання, названо дистанцію бігу й час*), проте це не означає, що висновок правильний.
4. Поясніть: можливо, **учні/-иці з високою самодисципліною** і вчать добре, і тренуються старанно. А може, **фізична форма** справді впливає на загальний стан організму, але це не означає, що біг напряду покращує знання формул. Або ж це просто збіг, і ми бачимо **кореляцію, а не причинно-наслідковий зв’язок**.
5. Отже, ми побачили ще один спосіб маніпуляції — маніпуляцію фактами.
6. Після загального обговорення та спільного аналізу прикладу на хибну логіку радимо закріпити знання й запропонувати учням/-ицям самостійно проаналізувати декілька інших ситуацій. За бажанням ви можете зробити це в групах.
7. Об’єднайте учнів/-иць у групи (кількість залежатиме від кількості учнів/-иць у класі) й роздайте або надішліть у зручному для вас месенджері ситуацію для аналізу. Не страшно, якщо дві групи працюватимуть з однаковими ситуаціями.

Орієнтовні приклади ситуацій і запитання для аналізу:

Ситуація 1

Усі мої друзі купують ці кросівки й кажуть, що вони найкращі для бігу. Вони запевняють, що я також із легкістю досягну успіхів, якщо куплю собі такі ж.

Запитання для обговорення:

- Чи помітили ви маніпуляцію?
- У чому вона полягає?
- Чи справді всім потрібні такі кросівки, щоб почати бігати?
- Які ще фактори впливають на спортивні результати?

Ситуація 2

Я бачу, як блогерка, за якою я стежу, майже щодня виставляє фото з подорожей, дорогих ресторанів, вечірок із друзями. Її життя ідеальне й позбавлене проблем. До того ж на своєму курсі «Як стати успішним/-ою блогером/-кою і жити з задоволенням» вона обіцяє, що я матиму цікаве й безтурботне життя, якщо придбаю цей курс.

Запитання для обговорення:

- Чи помітили ви маніпуляцію?
- У чому вона полягає?
- Чи відображають фото блогерів/-ок усі аспекти їхнього життя?
- Чи може блогерство бути запорукою цікавого й безпроблемного життя?
- Які фактори можуть впливати на відчуття задоволення від життя?

Ситуація 3

Один відомий спортсмен-блогер, за яким я стежу, викладає сториз, як він перед тренуванням п'є енергетичні напої, і закликає наслідувати його приклад. Він завжди бадьорий і має красиве й накачане тіло.

Запитання для обговорення:

- Чи помітили ви маніпуляцію?
- У чому вона полягає?
- Чи є енергетичні напої єдиним джерелом бадьорості та причиною гарного накачаного тіла?
- Які ще способи можна використовувати для досягнення видимих результатів під час тренувань у спортзалі?

Ситуація 4

Один відомий геймер на ютубі сказав: якщо ти не використовуєш певний скін (зовнішній вигляд персонажа/-ки, зброї, транспорту, предметів або навіть елементів інтерфейсу у грі), то ти ніколи не станеш справжнім професіоналом.

Запитання для обговорення:

- Чи помітили ви маніпуляцію?
- У чому вона полягає?
- Чи справді зовнішній вигляд персонажа/-ки чи інших елементів гри впливає на вміння гравця?
- Що насправді допомагає стати кращим у грі?

8. Після аналізу всіх ситуацій, обговорення та доповнень наголосіть на тому, що важливо не тільки проаналізувати, наскільки фактологічну інформацію ви отримали, а й простежити, чи не порушена логіка її викладу, чи справді висновки зі сказаного відповідають ситуації. Розуміючи, що маніпулятори/-ки можуть використовувати прийом хибної логіки, щоб

досягти потрібної мети (зокрема продати якийсь товар чи послугу), й уміючи вирізнити цей прийом у повідомленнях, ми можемо почуватися впевненіше й уникнути, наприклад, непотрібних витрат.

Вправа 4 • «Відчуй різницю: як медіа грають на твоїх емоціях»

Така вправа допоможе пояснити учнівству, як медійний контент може впливати на емоції. Перед тим як говорити про емоції, про те, як медіа можуть маніпулювати ними, рекомендуємо ознайомитися з порадами з посібника від проєкту **«Як викладати історичні теми, що можуть викликати травмувальні переживання. Рекомендації для вчителів/-ок»**, зокрема з першим розділом **«Як підготуватися до проведення уроку на емоційні чи контroversійні теми»** та вправами на рефлексію. Подані в посібнику поради стануть у пригоді всім учителям/-кам, які працюють із підлітками в умовах війни. Вони допоможуть не тільки врегулювати власні емоції під час розмови з учнями/-ицями на складні теми, а й відреагувати на емоційні прояви в класі, не нашкодивши й не збуривши ще сильнішої реакції.

1. Виберіть тему, яка, на вашу думку, найбільше підходить для розмови про емоції. Наприклад, на уроці географії це може бути тема з вивчення землетрусів. Підготуйте статтю на вибрану вами тему, наприклад «Землетруси в Туреччині та Сирії: загинули понад 45 тисяч людей» (джерело: <https://suspilne.media/376205-zemletrusi-v-tureccini-ta-sirii-ponad-41-tisacaludej-zaginuli/>).
2. Заздалегідь опрацюйте цю статтю й наситьте її емоційною лексикою. Якщо вам складно це зробити самостійно, то скористайтеся ШІ. Промт може мати такий вигляд: «Заміни факти, які є в статті (вставте покликання на статтю), на емоційні слова. Зроби текст таким, щоб він викликав співчуття».

Можливий вигляд статті після оброблення:

Світ ще не бачив такої трагедії! Землетруси в Туреччині та Сирії: кількість загиблих важко порахувати!

6 лютого 2023 року на південному сході Туреччини та на території Сирії стався один із найпотужніших землетрусів в історії обох країн, який приніс горе та сльози в тисячі родин. Президент Туреччини Реджеп Ердоган сказав, що країна ніколи не стикалася з трагедією таких масштабів, а магнітуда землетрусу була безпрецедентною, не баченою досі. Здавалося, що це міфічні демони ожили й намагаються поглинути всю країну!

Загальна кількість загиблих станом на 18 лютого в Туреччині та Сирії досягла небачених цифр. Досі складно собі уявити, що за декілька хвилин 45 тисяч людей були позбавлені радості життя.

Унаслідок землетрусу Туреччина втратила майже 40 тис. своїх людей. Понад 100 тис. людей отримали поранення, а більш як 200 тис. людей змушені були покинути рідні домівки, які опинилися в зоні стихійного лиха.

Кількість загиблих у Сирії б'є всі можливі рекорди.

У Туреччині рятувальні роботи охопили сотні кілометрів від Газіантепа до найменших містечок і сіл, де дороги були настільки розбиті, що ними неможливо було користуватися. Військово-морські сили Туреччини надіслали кораблі з важкою технікою та найнеобхіднішими речами, щоб допомогти жертвам цієї несправедливої трагедії пережити страшні часи, а національне агентство з надзвичайних ситуацій відрядило шалену кількість робітників для допомоги в ліквідації цього бурхливого прояву характеру з боку природи.

3. Роздайте учням/-ицям текст статті або надішліть його онлайн зручним для вас способом. Запропонуйте підліткам прочитати його.

Важливо

Рекомендуємо не надсилати цей текст як випереджальне завдання. Він досить емоційний, а його прочитання й аналіз потребують супроводу від учителя/-ки.

4. Роздайте або виведіть на екран **«Колесо емоцій»** і попросіть за його допомогою визначити ту емоцію, яку учні/-иці відчули, коли читали це повідомлення.
5. Запитайте: що саме в цій статті викликало / вплинуло на емоції? Які слова чи фрази підсилюють емоційне враження від тексту (позначені кольором у прикладі тексту)? З якою метою автор/-ка зробив/-ла це? Чи бачили ви у своїх новинних стрічках подібні емоційні повідомлення чи дописи? Якої теми вони стосувалися? Чи виникало у вас бажання відреагувати на них? Як саме?
6. Вислухайте міркування учнів/-иць і зауважте, що автори/-ки медіаконтенту конкурують одне з одним за увагу своїх споживачів/-ок. Тому вони використовують їхні [споживачів/-ок] емоції, щоб привернути увагу, зачепити. До того ж, якщо мова йде про ухвалення рішень на основі такої емоційної інформації, ми не зможемо мислити раціонально, а отже, ухвалимо таке рішення, до якого нас підштовхують через емоційний допис, повідомлення чи статтю. Скажіть, що автори/-ки медіа, які у своїй роботі послуговуються журналістськими стандартами, перевіреною інформацією і негласним правилом «не нашкодь», навпаки, подають інформацію чітко, апелюють до фактів, а не емоцій.
7. Запропонуйте учням і ученицям прочитати ще одну статтю на ту саму тему, але вже оригінальну від Суспільного медіа.

Текст статті:

Землетруси в Туреччині та Сирії: загинули понад 45 тисяч людей

6 лютого 2023 року на південному сході Туреччини та на території Сирії стався **потужний землетрус**. Президент Туреччини Реджеп Ердоган повідомив, що землетрус магнітудою 7,7 став **найпотужнішим з 1939 року**.

Загальна кількість загиблих станом на 18 лютого в Туреччині та Сирії становить **понад 45 тисяч людей**.

У Туреччині внаслідок землетрусу загинули 39 672 людей, інформує Reuters. **108 068 людей отримали поранення, із зони стихійного лиха евакуйовано 216 347 людей**, передає Анатолу.

Як передає Al Jazeera, кількість загиблих у Сирії — **понад 5800**. Ця кількість визначена на основі даних ООН та уряду Сирії.

У Туреччині **рятувальні роботи охопили 10 провінцій і сотні кілометрів від Газіантепа до містечок і сіл, де дороги були настільки розбиті, що ними неможливо було користуватися**. Військово-морські сили Туреччини надіслали кораблі з важкою технікою, ковдрами, генераторами і продуктами харчування, а національне **агентство з надзвичайних ситуацій відрядило понад 16 000 робітників**.

8. Попросіть учнів/-иць знову скористатися «Колесом емоцій» і визначити емоцію, яку вони відчули, читаючи статтю. Запитайте, чи змінилася вона. Чи залишилася вона такою ж яскравою, як була після прочитання попереднього тексту? Якщо змінилася, то як саме (стала менш інтенсивною або взагалі іншою)? Що вплинуло на це?
9. Попросіть учнів і учениць порівняти два тексти й сказати, яку різницю вони помітили.
10. Підсумуйте: текст про емоційно складні події (катастрофи, війни тощо), де є значні руйнування й жертви, або про події, які зачіпають людські цінності, може сам собою збурити в читачів/-ок сильні емоції. Якщо ж його підсилити емоційною лексикою, це може призвести до панічних настроїв, до того, що читачі й читачки діятимуть під їхнім впливом. До того ж перебування під впливом емоційної інформації також може зумовити виснаження і стати причиною стресу. Саме тому важливо не поспішати реагувати на інформацію, яка викликає в нас емоції, а зробити паузу й перевірити її, подивитися, що про це пишуть інші медіа.

Вправа 5 • «Експерти/-ки в мережі: кому довіряти, а кого перевіряти?»

Ця вправа дасть змогу поговорити з учнівством про ще один вид маніпуляцій — маніпуляцію експертами/-ками. Ба більше, вона допоможе краще зрозуміти, кого ми можемо віднести до експерта/-ки, лідера/-ки думки, інфлуенсера/-ки, й дізнатися, чи всім їхнім твердженням варто беззастережно довіряти.

1. Розпочніть із запитання: чи користуєтеся ви інстаграмом, тиктоком? На кого підписані або за ким стежите? Що вам подобається в цій соцмережі, яким контентом ви ділитесь? *(Можливі відповіді: цікаво; шукаю ідеї, натхнення; красиві картинки; стежу за зірками; можна купувати прикраси чи одяг, стежити за модними тенденціями; подобається, що немає політики й нудних тем тощо.)*
2. Зауважте, що, справді, ці соціальні мережі дають можливість самовиражатися, переглядати розважальний контент, стежити за лідерами/-ками думок. Проте є ще дещо, про що необхідно пам'ятати. Щоб зрозуміти, що саме, запропонуйте виконати невеличку вправу.
3. Попросіть учнів/-иць пояснити, хто такі інфлуенсери/-ки. Вислухайте їхні пояснення і скажіть, що інфлуенсери/-ки — це люди з тисячами чи навіть мільйонами підписників/-иць в інстаграмі, тиктоку, на утубі. Вони [інфлуенсери/-ки] діляться своїм життям, своїми думками, показують, що купують, чим користуються, куди подорожують. Таким чином вони **впливають** (від англ. *influence* — «впливати») на свою аудиторію. Люди дивляться на них і хочуть бути схожими, купувати те саме, пробувати те саме, відпочивати там само тощо.
4. Запитайте: як ви думаєте, чи завжди те, що пишуть або показують інфлуенсери/-ки, є щирим, правдивим? Вислухайте й запропонуйте проаналізувати один із дописів інфлуенсера/-ки за запропонованими запитаннями.
5. Заздалегідь підготуйте скриншот підпису під зображенням відомих інфлуенсерів/-ок (без зображення, лише текст).
6. Вислухайте кілька відповідей учнів/-иць і підсумуйте. Скажіть, що інфлуенсери/-ки часто використовують емоційний тиск, обіцянки швидких результатів і приховані заклики, щоб вплинути на поведінку своїх підписників/-иць та їхній вибір. Наголосіть на важливості читати між рядків і завжди запитувати себе, яка справжня мета цього повідомлення.

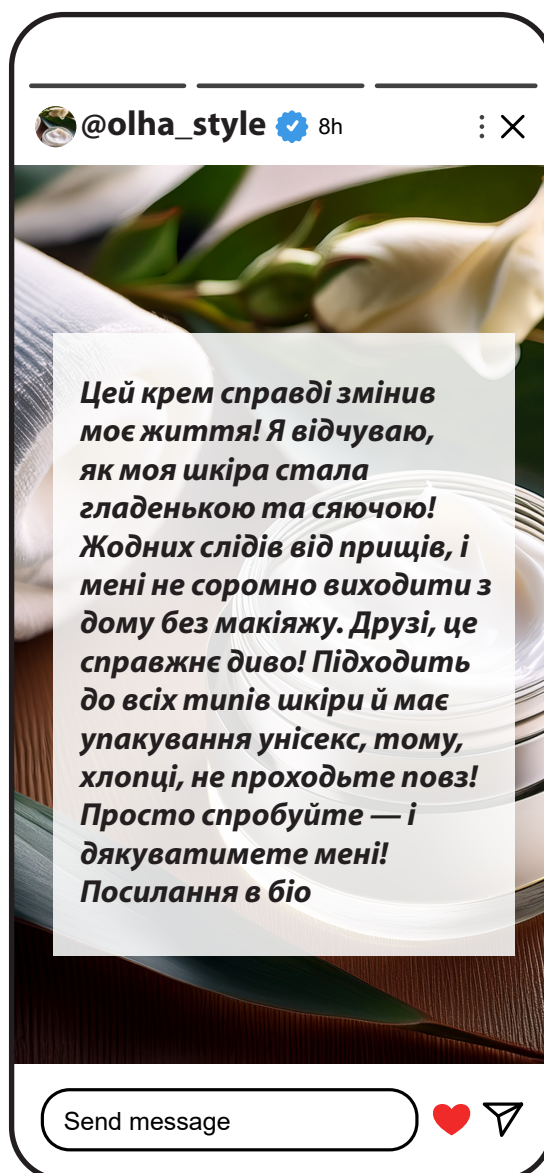

Порада.

Вибирайте підписи, які містять елементи реклами, особистих рекомендацій, закликів до дії чи емоційного впливу.

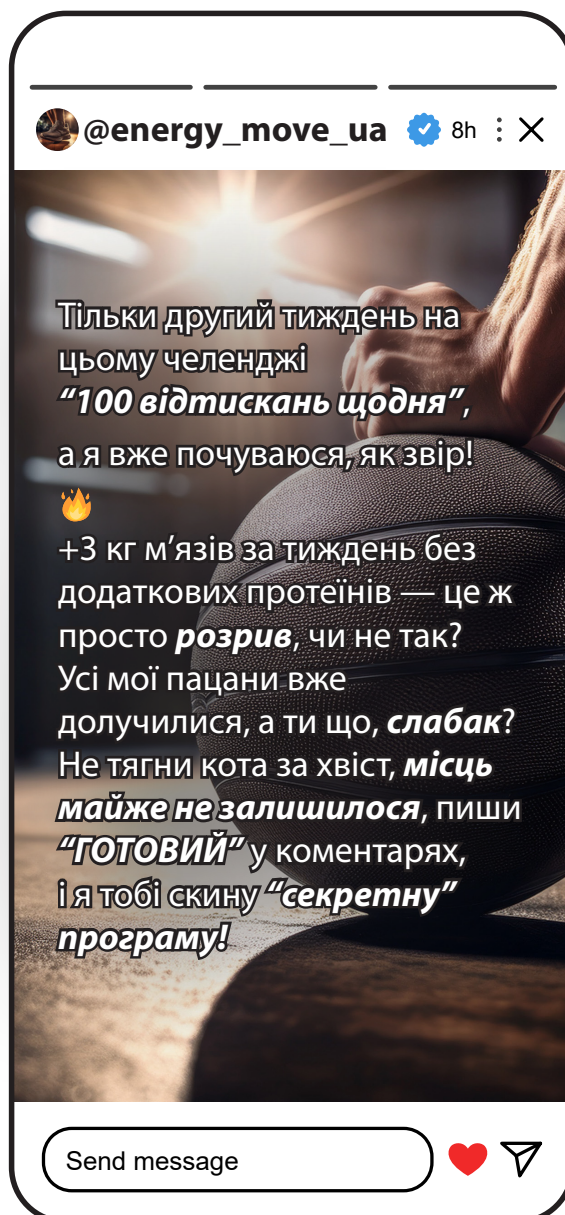
Приклади підписів, які можна запропонувати для аналізу (всі підписи згенеровані ШІ):

Біологія, основи здоров'я

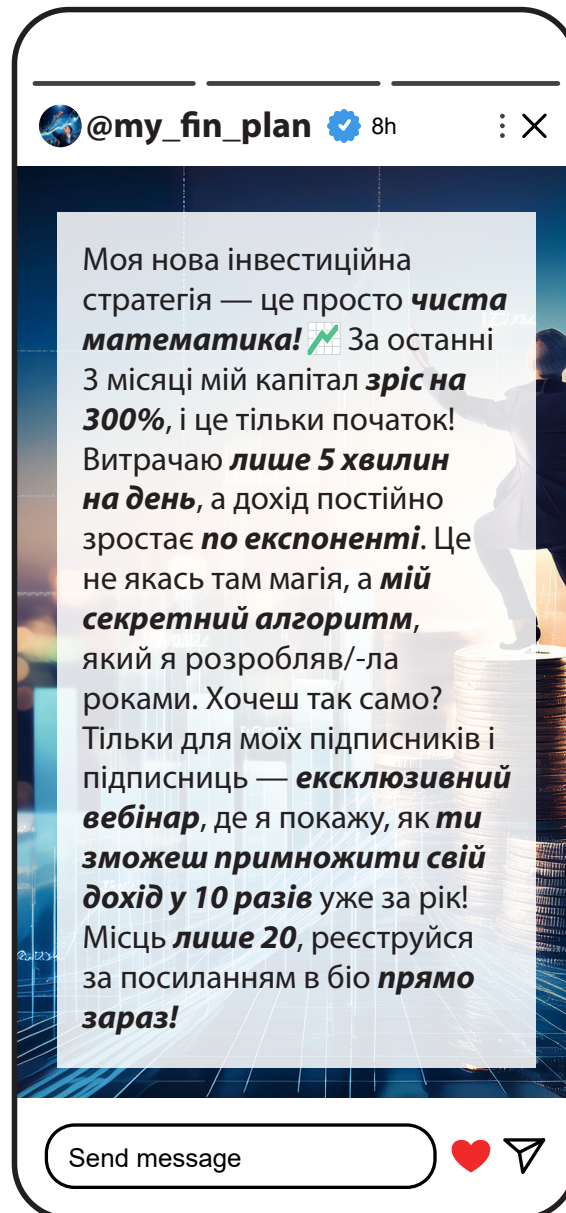
Запитання для аналізу:

- Що інфлуенсер/-ка намагається вам продати / рекомендувати? (Продукт, ідею, емоцію.)
- Які слова чи фрази викликають у вас емоційну реакцію на повідомлення? (Наприклад, «диво», «змінив життя», «соромилася», «дякуватимете мені».)
- Який прихований меседж міститься в цьому дописі / підписі? (Наприклад, якщо не купиш, і далі соромитимешся; тільки цей продукт зробить тебе щасливою/-им; цей продукт здатен змінити твоє життя на краще.)
- Чи є цей допис / підпис правдивим, на вашу думку, чи йдеться про емоційний вплив? Назвіть 1–2 аргументи за або проти.
- Який заклик до дії міститься в тексті? (Наприклад, «спробуйте», «переходьте за посиланням».)

Запитання для аналізу:

- Що інфлуєнсер/-ка обіцяє? (Швидке збільшення м'язів, «розривний» результат без додаткових засобів.)
- Які емоції він / вона намагається викликати? (Азарт, бажання бути «як усі пацани» або «не слабаком», страх пропустити щось круте.)
- Чи реалістичні такі обіцянки з погляду фізіології та здорового способу життя? (Наголосити на важливості правильної техніки виконання вправ, поступового навантаження, достатнього харчування та відпочинку для росту м'язів.)
- Які маніпулятивні прийоми тут використано? (Тиск — «усі вже долучилися»; навішування ярлика «слабак» на тих, хто не бере участі в челенджі; створення штучного дефіциту — «місць майже не залишилося»; обіцянка посвяти лише для обраних.)
- Як прагнення досягти таких швидких результатів може вплинути на здоров'я?

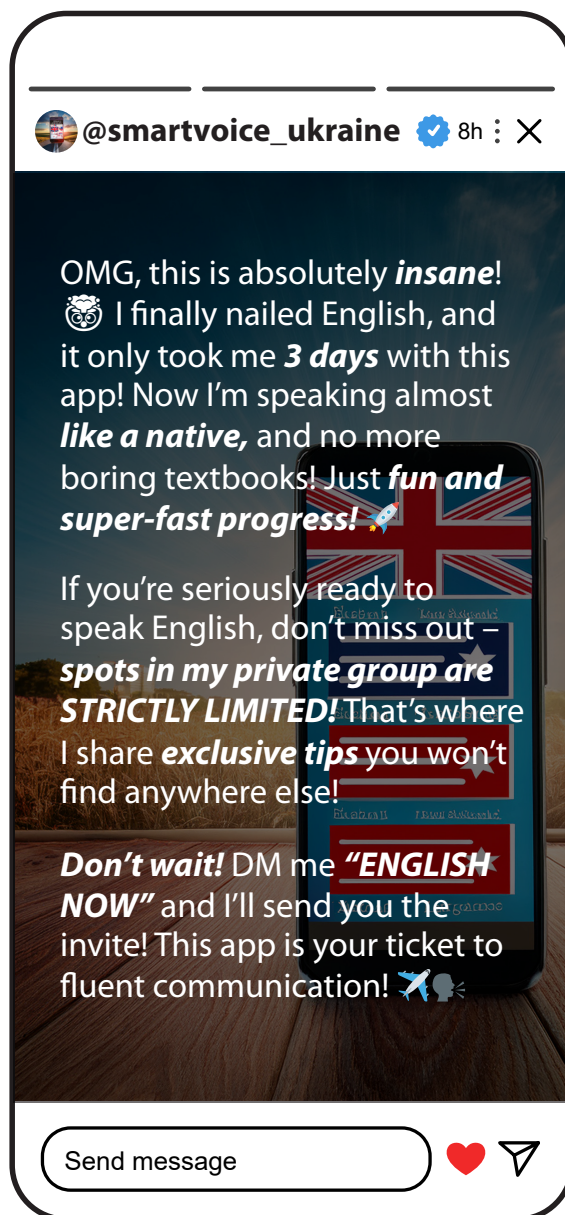
Запитання для аналізу:

- Що означає «капітал зріс на 300% за 3 місяці»? Якщо у вас було 1000 грн, скільки це буде через 3 місяці? А чи реально це? (Вивчення відсотків.)
- Що таке «дохід зростає по експоненті»? Чи завжди це реально у фінансах? Наведіть приклади, коли експоненційний ріст є нормальним, а коли — підозрілим. (Обговорення функцій, графіків, застосування їх у реальному світі та меж їхньої достовірності.)
- Якщо ви вірите в обіцянку «примножити дохід у 10 разів за рік», спробуйте порахувати, скільки це буде, якщо ви почнете, наприклад, з 500 грн. Чи здається це реальним? (Практичні розрахунки, критичне оцінювання можливостей.)
- Які маніпулятивні прийоми тут використано з погляду чисел і статистики? (Необґрунтовані відсотки, обіцянки швидкого зростання, брак базових даних для розрахунку.)

- Чому важливо перевіряти числові дані й не вірити на слово, особливо коли йдеться про великі відсотки чи швидкий приріст? (Розвиток аналітичного мислення та фінансової грамотності.)

Англійська мова

Підпис (англійською, для прикладу):

Переклад (за потреби):

«Ого, це просто **нереально!** 🤖 Нарешті я розібрався/-лася з англійською, і це зайняло всього **3 дні** з цим додатком! Тепер я говорю майже **як носій**, і жодних нудних підручників! Тільки **фановий і мегашвидкий прогрес!** 🚀

Якщо ти реально хочеш заговорити англійською, не прогав цей шанс — **кількість місць у моїй приватній групі СУВОРО ОБМЕЖЕНА!** Там я ділюся **ексклюзивними фішками**, які не знайдеш ніде!

Не гай часу! Пиши мені в директ **“АНГЛІЙСЬКА ЗАРАЗ”**, і я скину тобі запрошення! Цей додаток — це твій квиток до вільного спілкування! 🚀🗣️

Питання для обговорення (англійською):

- What is the influencer promoting? (An English learning app/method, and potentially a paid “private group” or “exclusive tips”).
- What *insane* and *unrealistic* promises are being made in this post? Point to specific phrases. (e.g., “I finally nailed English, and it only took me 3 days,” “speaking almost like a native,” “fun and super-fast progress”)
- What *powerful* emotional triggers are used to make you want to join/buy? (e.g., “insane,” “🤯,” “fun and super-fast progress,” “don’t miss out,” “ticket to fluent communication”).
- Identify the *manipulative tactics* present in this specific post. (Focus on the language and urgency).
False Urgency / Scarcity: “STRICTLY LIMITED,” “Don’t wait!”
Appeal to Exclusivity: “private group,” “exclusive tips.”
Exaggerated Claims: “3 days,” “like a native,” “super-fast progress.”
Appeal to Laziness/Avoidance of Effort: “no more boring textbooks.”
Direct Call to Action with Pressure: “DM me ‘ENGLISH NOW’.”
Hyperbolic Language/Emojis: “insane,” “🤯,” “🔥,” “🚀”.
- Based on your experience and knowledge, how realistic is it to master a foreign language like English in a short period (e.g., 3 days)? What does real language learning *actually* involve in terms of time, effort, and resources?

Питання для обговорення (українською):

- Що рекламує інфлуенсер/-ка? (Додаток / метод вивчення англійської, а також, можливо, платну «приватну групу» або «ексклюзивні поради».)
- Які нереалістичні обіцянки дає інфлуенсер/-ка в цьому дописі? Укажіть на конкретні фрази. (Наприклад, «нарешті розібрався/-лася з англійською, і це зайняло всього 3 дні», «говорю майже як носій», «фановий і мегашвидкий прогрес».)
- Які потужні емоційні тригери використано, щоб змусити вас долучитися / купити? (Наприклад, «нереально», «фановий і мегашвидкий прогрес», «не прогав цей шанс», «квиток до вільного спілкування».)
- Назвіть маніпулятивні тактики, наявні в цьому конкретному дописі (зосередьтеся на мові й терміновості).
 - » Хибна терміновість / дефіцит: «СУВОРО ОБМЕЖЕНА», «Не гай часу!».
 - » Апеляція до ексклюзивності: «приватна група», «ексклюзивні фішки».
 - » Перебільшені вимоги: «всього 3 дні», «як носій», «мегашвидкий прогрес».
 - » Апеляція до бажання отримати швидкий результат / небажання докладати зусиль: «жодних нудних підручників».

» Прямий заклик до дії з тиском: «Пиши мені в директ “АНГЛІЙСЬКА ЗАРАЗ”».

» Гіперболічна мова / графічні символи: «нереально 🤯🔥🚀»

- Зважаючи на ваш досвід і знання, чи реалістично освоїти іноземну мову, наприклад англійську, за короткий період (скажімо, три дні)? Скільки насправді часу, зусиль і ресурсів потребує вивчення мови?

7. Підсумовуючи виконану роботу, наголосіть, що ви не закликаєте відписатися чи не стежити за блогерами й блогерками. Ви пропонуєте критично ставитися до інформації, яку вони подають. Скажіть: пам'ятайте про те, що перед вами звичайні люди, які також можуть помилятися, і ви маєте бути свідомі цього. Також перед тим як вирішити, довіряти блогеру/-ці чи ні, спробуйте виконати декілька кроків:

проаналізуйте контент: чи використовує він / вона достовірні джерела, дослідження, наукові статті; чи ділиться власними думками, чи повторює думки інших; чи є експертом/-кою в певній сфері, чи висловлюється на всі теми;

дослідіть аудиторію, для якої він / вона творить: звідки приходять підписники/-иці й чи відповідає аудиторія темам блогера/-ки; чи відповідає він / вона на коментарі підписників/-иць; чи чистить коментарі від негативних відгуків; чи не накручує кількість підписників/-иць або реакції (вподобайки, коментарі);

простежте рекламу й партнерства: чи відповідають рекламні публікації тематиці блогера/-ки, його / її особистим інтересам; чи маркує блогер/-ка рекламні пости;

перевірте за допомогою спеціальних сервісів, наприклад HypeAuditor чи Upfluence, які аналізують акаунти блогерів/-ок і надають інформацію про надійність і якість аудиторії.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Алгебра / геометрія		Проаналізувати, як маніпулюють візуалізацією даних (можна використати інформацію зі статті <u>«Використання та неправильне використання графічних зображень»</u>). Показати приклади «оманливих графіків» з медіа (змінені осі, неповні дані, вибірккові інтервали тощо), які створюють хибне враження про зростання чи спад. Обговорити, як правильно читати й інтерпретувати графіки, щоб не бути обманутими. Проаналізувати, як інфлуенсери/-ки чи компанії можуть вибірково використовувати середнє арифметичне, медіану або моду, щоб продемонструвати вигіднішу картину. Наприклад, показувати високий середній дохід від курсу, приховуючи, що його досягли лише кілька людей, тоді як більшість заробила мало. Учні/-иці визначають, яке середнє значення представлено й чому.
Інформатика		Дослідити, як працюють алгоритми рекомендацій у тиктоку, інстаграмі, ютубі. Обговорити, чому ми бачимо певний контент, як ці алгоритми створюють «інформаційні бульбашки» і можуть маніпулювати нашими вподобаннями, поглядами та споживчою поведінкою. Показати приклади дипфейків (або інших синтетичних медіа, створених ШІ). Обговорити технології їх створення, потенційні загрози (дезінформація, шахрайство, репутаційні ризики) та методи розпізнавання.
Фізика		Дослідити, як фізика звуку (акустика, відлуння, резонанс) може бути використана для створення специфічного настрою або акцентування певних моментів в аудіоконтенті (подкастах, озвученнях). Обговорити, як ці прийоми можуть тонко впливати на емоційні реакції слухачів/-ок. Вивчити оптичні ілюзії та проаналізувати, як інфлуенсери/-ки використовують ці фізичні явища в рекламі й контенті для покращення зовнішнього вигляду продуктів, їжі або навіть власної зовнішності.
Хімія		Розбір рекламних заяв про «унікальні» хімічні компоненти в косметичі, добавках або продуктах харчування. Дослідити реальний склад, ефективність і можливі побічні ефекти. Обговорити псевдонаукові терміни, які використовують для маніпуляції.
Біологія		Проаналізувати дієти або плани харчування, які просувають інфлуенсери/-ки. Обговорити біологічну різноманітність людських тіл і швидкість метаболізму, наголошуючи на тому, чому підхід «один розмір для всіх» біологічно необґрунтований і часто є маніпулятивною тактикою для продажу конкретних продуктів чи програм.

Приклади вправ з інтеграцією

Вправа «Допис дискусійного характеру до блогу “Чи переможе книжку комп’ютер, а бібліотеку — інтернет?”» до теми «Відокремлені обставини. Складання допису дискусійного характеру до блогу “Чи переможе книжку комп’ютер, а бібліотеку — інтернет?” з використанням відокремлених обставин» (українська мова, 8-й клас) формує вміння ідентифікувати інструменти маніпуляції (зокрема через псевдоекспертів/-ок).

Вправа «Аналіз реклами» до теми «Словосполучення й речення. Види речень. Розділові знаки в кінці речень. Маніпулятивні прийоми в рекламі» (українська мова, 8-й клас) допоможе ознайомити учнів/-иць із маніпулятивними прийомами в рекламі.

Вправа «Аналізуємо заголовки сюжетів новин і формуємо новинний випуск» до теми «Головні і другорядні члени речення» (українська мова, 8-й клас) формує вміння ідентифікувати фейки й інструменти маніпуляції (зокрема через новинні клікбейт-заголовки).

Вправа «Аналіз маніпуляцій у новинах із використанням односкладних речень» до теми «Види односкладних речень. Повні й неповні речення» (українська мова, 9-й клас) продемонструє ситуації, коли в коментарях експертів/-ок відсутня частина важливої інформації; натренує навички самостійно розпізнавати такі ситуації під час перегляду новин або читання журналістських матеріалів.

Вправа «Протидія маніпуляціям» до теми «Складнопідрядне речення» (українська мова, 9-й клас) пояснює маніпулятивні засоби в медіа та рекламі (в тому числі ті, які базуються на викривлених причинно-наслідкових зв’язках).

Вправа «Псевдонаука» до теми «Розділові знаки у складних реченнях із різними видами зв’язку» (українська мова, 9-й клас) продемонструє як маніпулятори та псевдонауковці використовують деякі психологічні ефекти в своїх цілях.

Вправа «Музика як засіб впливу на емоції та поведінку людини» до уроку мовленнєвого розвитку на тему: «Обговорення питання “Чи здатна рок-музика до передавання патріотичних настроїв, думок, закликів”» (українська мова, 9-й клас) покаже вплив музики на патріотичні почуття. Також вправа загалом допоможе зрозуміти як музика може впливати на наші дії, відчуття тощо.

Вправа «Аналізуємо вплив реклами на емоції» до теми «Петро Гулак-Артемівський. Балада “Рибалка”. Вічна тема кохання. Засоби романтичного зображення. Фольклорна основа твору» (українська література, 9-й клас) допоможе учням/-ицям провести паралель між методами, які використовує Русалка для заманювання Рибалки, та методами впливу в рекламних роликах.

Вправа «Аналіз статті-спростування фейку» до теми «Літературний процес кінця XVIII — першої половини XIX ст.» (українська література, 9-й клас) покаже способи спростування хибних тверджень щодо української мови та літератури, а також дасть канву базового алгоритму для фактчекінгу.

Вправа «Порівняння медіатворів» до теми «“Ой три шляхи широкії...” — перлина поетичної творчості Тараса Шевченка. Тарас Шевченко. “Мені однаково, чи буду...” Роздуми автора про власну долю, долю України, плинність, скороминущість життя людини на землі, про її долю» (українська література, 9-й клас) допоможе ознайомити учнів/-иць із засобами кіномови, зокрема ракурсом і музичним супроводом, і продемонструвати, як вони впливають на сприйняття відео.

Вправа «Мовна гра й гумор у рекламному тексті» до теми «Іван Карпенко-Карий. “Сто тисяч”. Засоби сатиричного змалювання» (українська література, 8-й клас) дасть змогу через аналіз мовних засобів дослідити, як саме реклама впливає на споживачів/-ок.

Вправа «Аналіз телевізійного сюжету про Михайла Коцюбинського» до теми «Михайло Коцюбинський. Коротко про письменника. Пригодницький, романтичний сюжет повісті “Дорогою ціною”. Вічний тип шукача правди» (українська література, 8-й клас) дасть змогу учням і ученицям дізнатися про особливості таблоїдної журналістики.

Вправа «Маніпуляції: розпізнай і протидій» до теми «Юрій Винничук. “Місце для дракона”. Парадокс: дракон Грицько — поет і християнин» (українська література, 8-й клас) дасть змогу ознайомити учнів/-иць із видами маніпуляцій у медіа та способами протидії їм.

Вправа «Фактчекінг новини про заколот на танкері “Потьомкін”» до теми «Російська революція 1905–1907 рр. на території України» (історія України, 9-й клас) покаже учням/-ицям як можна спотворити зміст повідомлення, використовуючи емоційні слова та допоможе провести базову перевірку.

Вправа «Куркуль — способи створення образу ворога» до теми «Зрушення в житті українського села. Розкуркулення й насильницька колективізація» (історія України, 10-й клас) продемонструє як радянська пропаганда, використовуючи різноманітні канали передачі інформації, перетворила частину українського селянства на ворогів.

Вправа «Маніпуляції зі статистикою» до теми «Громадсько-політичне життя. Формування культу особи Сталіна. Масові репресії» (історія України, 10-й клас) продемонструє на прикладі статистичних даних Всесоюзного перепису 1939 року наявність фальсифікацій та маніпуляцій. Допоможе усвідомити необхідність уважного ставлення до статистичної інформації.

Вправа «Формування образу героя на прикладі Олексія Стаханова» до теми «Зміни в промисловості. Форсована індустріалізація» (історія України, 10-й клас) покаже якими засобами пропаганда може перетворити людину на героя.

Вправи «Колесо ідентичності» та «Чи може слово вбивати?» до теми «Тоталітарні режими: встановлення державного контролю над публічним життям і суспільною свідомістю» (всесвітня історія, 10-й клас) дають змогу ширше поглянути на вплив пропаганди антилюдських режимів (нацизму, комунізму тощо) на долю окремої людини чи цілої соціальної групи. Ці вправи також сприяють розвитку вміння аналізувати різні види інформації. Оскільки вони є досить об’ємними, виконання завдань потребуватиме часу на підготовку.

Вправа «Історичні наративи пропаганди в соцмережах (мемах)» до теми «Воєнні дії в другій половині 1942-1943 рр.» (всесвітня історія, 10-й клас) покаже як пропагандисти використовують розважальний контент для поширення потрібних ідей.

Уміння ідентифікувати стереотипи

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Стереотипне мислення — це схильність сприймати світ, людей і ситуації через призму заздалегідь сформованих, спрощених шаблонних уявлень — стереотипів. Замість того щоб підходити до кожної ситуації індивідуально, ми використовуємо готові шаблони, «підказки», які можуть не відповідати реальності, обмежувати наші креативні здібності, формувати упереджене ставлення до когось або чогось, робити життя передбачуваним і монотонним.

Найнебезпечнішим наслідком шаблонного мислення є те, що воно може негативно впливати на нашу поведінку й робить нас уразливими до медіаманіпуляцій.

Наприклад, якщо медіа систематично зображують молодь певного регіону як «проблемну» або «небезпечну», це може сформувати стійке упередження. Згодом, зустрічаючи представників цієї групи, ми можемо несвідомо очікувати від них агресивної чи безвідповідальної поведінки, навіть якщо вони поведуться ввічливо, дисципліновано й відкрито. Такий шаблон мислення звужує наше сприйняття, заважає побачити індивідуальність і може стати на заваді порозумінню та єдності в суспільстві. Усвідомлення цього є особливо важливим у час широкої війни росії проти України, коли ворог використовує навіть найменшу нагоду роз'єднати українське суспільство.

Що необхідно врахувати при формуванні вміння

Радимо розпочати роботу зі знайомства з поняттям стереотипу. Для цього рекомендуємо використати матеріали до розділу «Стереотипи та мова ворожнечі» з онлайн-курсу Very Verified або переглянути й обговорити з учнівством відео «П'ятихвилинка медіаграмотності». Серія 7. Стереотипи. Також варто оцінити рівень знань учнів/-иць із теми: запитайте їх, які стереотипи вони знають. Так ви не нав'яжете раніше не відомих їм стереотипів, а лише спростуєте / поясните ті, що вже відомі.

Якщо помічаєте, що для когось з учнівства використання стереотипів є звичною моделлю поведінки, делікатно поясніть, чому їх варто уникати. Намагайтеся бути особливо чуйними й обережними, адже певні уявлення можуть бути частиною родинного виховання учнів/-иць.

Зауважте, що мета роботи на уроках — не позбутися стереотипного мислення, а навчити учнів й учениць усвідомлювати наявність стереотипів і розуміти, що їх можуть використовувати для впливу та маніпуляцій. Ба більше, стереотипне мислення може призвести до необ'єктивного ставлення і розділення суспільства. Для того щоб краще пояснити, як стереотипні уявлення про українських біженців і ВПО можуть руйнувати згуртованість суспільства, радимо використати матеріали до теми «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам та мові ворожнечі».

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Розпочніть із короткої вправи

«Моя історія, твоя уява: розслідування ярликів»

Попросіть учнів і учениць на окремому аркуші паперу написати коротку (2–3 речення) особисту розповідь за одним із цих пунктів:

- розкажи про своє улюблене хобі, яке ніхто в класі, можливо, не знає;
- розкажи про свою незвичайну мрію чи амбіцію;
- розкажи про важливий для тебе життєвий принцип;
- опиши свої риси характеру.

Важливо писати так, щоб не видавати статі, вік, зовнішність чи очевидні загальновідомі риси (наприклад, не пишіть «мріяла», бо це видає особу жіночого роду, не вказуйте «я люблю грати у футбол», якщо це загальновідомо). Завершивши, учні й учениці анонімно здають свої аркуші.

Учитель/-ка перемішує всі розповіді й роздає кожному / кожній чужу. Потрібно прочитати отриману розповідь і записати коротке припущення про автора/-ку, наприклад: «Я думаю, що це написав/-ла... (вказати ім'я особи)». Після цього справжній/-я автор/-ка розповіді розкриває себе.

Коли вправу буде завершено, обговоріть з учнівством:

- Наскільки точними були ваші припущення?
- Чи спрацювало стереотипне мислення при формуванні цих припущень? (Наприклад, якщо людина любить вишивати хрестиком, то чи це обов'язково дівчинка, а якщо хтось мріє про альпінізм, то це обов'язково спортивний хлопець?)
- Чи здивувалися ви, коли дізналися справжнього/-ю автора/-ку? Чому?
- Що ви відчували, коли інші робили про вас припущення, які не відповідають дійсності?

Поясніть, що ми маємо мимовільні стереотипи, які наш мозок чіпляє на людей чи ситуації, коли інформації мало. Ми легко можемо повісити ярлик на когось, спираючись лише на перше враження чи неповні дані. Коли ми це усвідомлюємо, то вчимося бути відкритішими до інших і не судити поспішно. Стереотипне сприйняття нами іншої людини може призвести до роз'єднання та конфліктів у спільноті, тоді як відкритість і повага до індивідуальності сприяють об'єднанню та згуртованості.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Запорукою успіху в ідентифікації стереотипів є заохочення учнів і учениць думати глибше, шукати нові підходи, генерувати оригінальні ідеї та не боятися помилятися. Тож створюйте середовище, де учні й учениці можуть вільно висловлювати власні думки, аргументувати їх і слухати погляди інших.

Нижче подаємо кілька варіантів того, які завдання можна запропонувати учням і ученицям.

Ця вправа навчить виявляти стереотипи, якими ми оперуємо за першим враженням, і бачити складність, багатогранність та індивідуальність понять / осіб / явищ. Вона покаже, як наше перше враження може вплинути на подальше ставлення до людини. Що ми робимо, коли вперше бачимо людину? Чи часто ми складаємо про неї перше враження? На чому воно ґрунтується? Чи завжди наше перше враження є повним і правильним? Чи бували випадки, коли ви помилялися чи хтось помилявся щодо вас?

1. Виберіть тему, яка найбільше підходить для початку розмови про шаблонне, стереотипне мислення. Наприклад, вправу можна провести на уроках літератури під час аналізу персонажа/-ки будь-якого художнього твору або на уроках історії, географії, фізики тощо, вивчаючи постатей, громадських діячів/-ок, науковців/-иць.
2. Попросіть учнів/-иць індивідуально написати 3–5 слів-характеристик, які першими спадають на думку, коли вони думають про персонажа/-ку, відомого/-у діяча/-ку тощо. Запишіть їхні думки на дошці або фліпчарті.
3. Запитайте, чи можна ці слова назвати ярликами чи стереотипами. Попросіть пояснити, звідки взяли ці враження про персонажа/-ку, й озвучити цитати та факти з тексту, які підтверджують ці стереотипні уявлення.
4. Організуйте роботу в групах. Попросіть знайти в тексті приховані деталі, цитати, описи дій чи реакцій, які можуть спростувати або ускладнити ці перші враження. Скористайтеся допоміжними запитаннями:
 - Чи справді персонаж/-ка / або особа був/-ла абсолютно (без винятків) розумним/-ою, геніальним/-ою, добрим/-ою, романтичним/-ою, злим/-ою, ледачим/-ою (залежно від змісту матеріалу)?
 - Чи є якісь дії або вчинки героя/-їні, які спонукають нас сумніватися в цій характеристиці?
 - Чи об'єктивно описано персонажа/-ку або діяча/-ку, чи через призму авторського ставлення?
 - Чи можна інакше розтлумачити вчинки персонажа/-ки або діяча/-ки, якщо дізнатися більше деталей, припустити, що ми не знаємо всього?
5. Кожна група представляє свої знахідки: спочатку наводить «стереотипні» докази, потім — контраргументи. Під час презентацій учитель/-ка фіксує на дошці ключові слова розширеного портрета персонажа/-ки.
6. Коли групи завершать свої презентації, запитайте:
 - Чи змінилося ваше перше враження / ставлення після проведеного детального аналізу і як саме?
 - Як перше враження могло вплинути на ваші рішення та поведінку?
 - Що варто робити, щоб не піддатися стереотипу від першого враження?
 - Чому важливо не піддаватися стереотипам у реальному житті? Які ще приклади стереотипних перших вражень можете назвати з інших навчальних предметів?
7. Підсумовуючи, наголосіть: схильність людини до поспішних висновків і вплив першого враження можуть спотворювати наше сприйняття інших. Стереотипи звужують бачення, заганяють людину в рамки й можуть призводити до відчуження. Натомість відкритість до

діалогу, готовність пізнати одне одного та подолання упереджень є основою згуртованого й сильного суспільства. Єдність українців починається з поваги до різноманіття та визнання цінності кожного/-ої.

Вправа 2 • «Дивись глибше: речі не такі, якими здаються на перший погляд»

Вправа покаже учням/-ицям, чому потрібно ставити під сумнів шаблонні уявлення, розширювати власне розуміння світу й формувати критичний і гнучкий погляд. Також вона допоможе навчитися не лише визначати стереотипи, а й виходити за межі таких спрощених уявлень про людей, події, явища. Учнівство спочатку фіксує свої перші асоціації з певним словом або твердженням, а потім досліджує, наскільки ці уявлення є точними, повними чи спрощеними.

1. Виберіть тему, яка, на вашу думку, найкраще підійде для пояснення стереотипного мислення та його впливу на ухвалення рішень. Запропонуйте учням/-ицям конкретну постать, поняття, явище або відкриття, яке може мати спрощене чи навіть хибне загальновідоме уявлення, та уявлення до нього. Наприклад, на уроках біології це можуть бути такі твердження: «еволюція — це коли людина походить від мавпи» або «всі мікроби шкідливі»; на уроках хімії: «всі хімікати шкідливі» або «органічна хімія — це про фрукти й овочі»; на уроках географії: «пустеля — це завжди висока температура повітря і пісок» або «Антарктида — це крижана пустка».
2. Після цього попросіть учнів/-иць написати 3–5 слів або коротких фраз, які першими спадають на думку, коли ви чуєте про, наприклад, хімікати (*лабораторія, отрута, забруднення, рукавички, пляшечки з написами, молекули, небезпека, побутова хімія, пестициди, експерименти*). Не варто обмежувати учнівство лише асоціаціями. Це можуть бути також загальновідомі факти, те, що учні/-иці бачили в кіно, рекламі, мемах тощо.
3. Попросіть учнів/-иць за бажанням назвати ті слова / фрази, які вони занотували собі (рекомендуємо зафіксувати учнівські відповіді на дошці або фліпчарті), і запитайте:
 - Чи можемо ми назвати деякі з ваших тверджень ярликами, спрощеними уявленнями, тобто шаблонними / стереотипними поглядами на предмет / людину / явище, які переносяться на цілу спільноту або групу?
 - Звідки ви про це дізналися? Можливо, з медіа (*фільми, ігри, серіали, журнали, шоу, тематичні передачі тощо*), почули від батьків?
 - Чи справді поняття «хімікати» можна звести лише до перерахованих слів і фраз? Можливо, воно значно ширше й багатогранніше?
4. Запропонуйте учням і ученицям знайти факти або пояснення з підручника, наукових статей чи інших інформаційних джерел, що означає поняття «хімікати». Хай учнівство спробує підтвердити, спростувати чи розширити їхні перші, можливо, спрощені уявлення.
5. Подальшу частину роботи пропонуємо організувати в четвірках, кожна з яких отримає певне стереотипне твердження про хімікати та спробує дослідити його глибше. За допомогою підручника, інформації з інтернету (вдала нагода ще раз нагадати правила безпечного пошуку інформації та роботи з джерелами) потрібно знайти факти, експерименти чи пояснення, які можуть спростувати, ускладнити або доповнити отримані вами стереотипні твердження. Іншими словами, місія учнів/-иць — показати багатогранність цього поняття.

Твердження для роботи в четвірках (можуть повторюватися, коли з одним твердженням працюватиме декілька четвірок):

- **Хімікати — це завжди шкідливо.** (Проігноровано той факт, що багато з них — основа для ліків, косметики, харчових добавок.)
 - **Хімікати — це щось штучне, неприродне.** (Насправді все навколо нас — це хімія. Вода, кисень, вітаміни, навіть яблуко — це набір хімічних сполук.)
 - **Хімікати = токсини.** (Не всі хімічні речовини є токсичними — усе залежить від дози.)
 - **Природне — добре, хімічне — погано.** (Природні речовини теж можуть бути токсичними, наприклад отрута змії чи мухомор, а синтетичні — корисними, наприклад ліки, косметичні засоби.)
 - **Хімікати — це тільки для науковців у межах лабораторій.** (Ми всі щодня маємо справу з хімією — у побуті, їжі, медицині.)
 - **Хімікати — це завжди небезпечно для довкілля.** (Деякі — так, але існують екологічно безпечні хімічні продукти, до того ж хімія допомагає очищати воду, повітря, ґрунт.)
6. Після завершення роботи кожна група представляє свої знахідки. Учні/-иці спочатку озвучують стереотипне уявлення, а потім наводять контраргументи й розширені пояснення. Спонукайте учнівство до лаконічних, точних, але цікавих пояснень.
7. Коли групи презентують результати роботи, запитайте:
- Чи змінилося ваше уявлення про хімікати? Як саме?
 - Як перше, спрощене враження могло б вплинути на наше розуміння цієї теми або навіть на подальші наукові дослідження?
 - Чи стикалися ви з такими спрощеними уявленнями про когось, які згодом виявилися хибними?
 - Чи робив хтось щодо вас такі шаблонні припущення? Які емоції ви відчували в той момент?
 - Чи було у вас бажання заперечити, виправдатися, якщо ці уявлення були хибними й неприємними?
 - Що, на вашу думку, варто робити, щоб не піддаватися спрощеним шаблонним уявленням у науці й житті?
 - Чому, на вашу думку, важливо не піддаватися стереотипам?
8. У підсумку варто зауважити, що людський мозок часто схильний до швидких, поверхових висновків. Це може бути корисно в деяких ситуаціях. Наприклад, ви знаєте, що частина змій отруйна, проте який вони мають зовнішній вигляд — ні. Мозок спрощує це знання до шаблону: «Всі змії отруйні. Остерігайся їх!» Вам достатньо цього стереотипу, щоб убезпечити себе в разі потреби. Проте таке спрощене уявлення про людей, події, явища, процеси може призвести до спотвореного сприйняття. Стереотипне мислення робить щось легким для розуміння, але не дає нам справжньої глибини. Наше завдання — завжди прагнути до глибшого аналізу, не боятися складних запитань і шукати повну картину, щоб бути свідомими, обізнаними людьми та відповідальними громадянами/-ками. Це стає особливо актуально для українців/-ок у часи війни, коли ворог намагається розділити суспільство, використовуючи стереотипні уявлення, наприклад, про внутрішньо переміщених осіб і громади, що їх приймають. Тому дуже важливо:

- **Ставити під сумнів перше враження про будь-кого й будь-що.** (Якщо щось здається очевидним, запитайте себе, звідки я це знаю і чи є докази цього.)
- **Перевіряти джерела отриманої інформації.** (Не довіряйте лише заголовкам або публікаціям у соцмережах. Шукайте наукові джерела, офіційні сайти, думки експертів/-ок тощо.)
- **Уникати мислення чорно-білими категоріями.** (Світ складний. Наприклад, речовина може бути корисною в малій дозі, але шкідливою — у великій.)
- **Порівнювати різні думки.** (Читання різних джерел допомагає побачити ширшу картину).
- **Підтримувати цікавість і відкритість до нового.** (Стереотипи часто виникають через брак знань або страх перед незрозумілим. Що більше ви дізнаєтеся, то менше шансів потрапити в пастку упереджень.)

Вправа 3 • «Вплив медіа на формування нашої думки, або Живи за власним сценарієм»

Вправа допоможе продемонструвати, як різні типи медіаповідомлень можуть впливати на формування стереотипного ставлення до певних осіб, понять, явищ. Потребуватиме від учнів/-иць виконання випереджального завдання.

1. Заздалегідь виберіть тему, на яку учнівство шукатиме різноманітні медіаповідомлення: дописи, рекламу, новини, сториз, думку блогерів/-ок та експертів/-ок тощо. Наприклад, на уроках хімії, біології або ЗБД це може бути тема безсульфатних мийних засобів, препаратів з очищення організму, генетично модифікованих продуктів тощо.
2. Заздалегідь повідомте учням/-ицям тему й попросіть знайти відповідні матеріали. Кожен має зафіксувати підготовлений матеріал на картці (якщо урок відбувається офлайн) чи на стикері будь-якого застосунку онлайн-дошки (для онлайн-уроку). Рекомендуємо також підготувати й власні приклади, якщо хтось виявиться не готовим до уроку.
3. Безпосередньо на уроці запропонуйте класифікувати знайдену інформацію за видами / типами повідомлень: новини, реклама, публікації та коментарі з соцмереж, ютуб-відео, тикток тощо.
4. Організуйте роботу в групах, кількість яких має відповідати кількості видів медіаповідомлень. Попросіть їх визначити, яке уявлення формує їхня група медіаповідомлень про предмет опису. Наприклад, усі безсульфатні мийні засоби ідеальні; препарати для очищення організму — це чудодійний засіб, який суперфективно працює; ГМО — це зло тощо.
5. Запитайте, наскільки об'єктивними є проаналізовані медіаповідомлення. Якими можуть бути наслідки для споживачів/-ок від таких стереотипних уявлень? Яку пораду ви дали б, щоб не піддатися шаблонним уявленням про предмет, подію, особистість тощо?
6. Запропонуйте підсумувати завдання, закінчивши одне із запропонованих речень:
 - Щоб мати власну думку, мені потрібно... (Не лише поглиблювати знання з різних джерел, а й завжди критично осмислювати отриману інформацію, шукаючи різні погляди, щоб не стати жертвою чужих шаблонів.)

- Коли я побачу в медіа інформацію про здоров'я, дієти, екологію тощо, перше, що я зроблю, — це... *(Перевірю джерело й пошукаю підтвердження в науково обґрунтованих ресурсах, адже інакше це може зашкодити мені чи навколишньому середовищу.)*
 - Розуміння того, як медіа можуть спотворювати наукові факти, допоможе мені...
 - Моя особиста суперсила в боротьбі зі стереотипною інформацією — це... *(Здатність сумніватися, ставити запитання, шукати додаткові джерела й формувати власні висновки, не піддаватися шаблонному впливу й не дозволяти іншим думати за мене.)*
7. Отже, учні/-иці на практиці переконалися, що медіа можуть впливати на формування наших уявлень про світ загалом і про окремі процеси й людей зокрема. Важливо пам'ятати про це й критично ставитися до медійних матеріалів, які використовують шаблонні узагальнення і можуть бути спрямовані на роз'єднання українського суспільства.

Вправа 4 • «Поза інструкцією: мисли як лідер»

Вправа допоможе показати, що шаблонне мислення може бути обмеженням, а гнучкість — перевагою. Учні й учениці працюватимуть з інструкцією, а потім шукатимуть рішення для нестандартних ситуацій, які не підпадають під інструкцію або суперечать їй. Заздалегідь підготуйте по одній ситуації для кожної групи.

1. На уроках із захисту України або перед початком лабораторних / практичних робіт з фізики, хімії чи біології учні/-иці опрацьовують інструкцію чи алгоритм дій щодо певних ситуацій.
2. Наприклад, під час вивчення теми з поведінки під час надзвичайних ситуацій на уроках захисту України учням і ученицям потрібно опрацювати план евакуації та алгоритм дій у надзвичайній ситуації. Запропонуйте їм зробити це в групах.
3. Об'єднайте учнів/-иць у п'ять груп і роздайте інструкцію, яку їм потрібно опрацювати. Попросіть коротко обговорити, як вони діятимуть за цією інструкцією.
4. Запитайте, чи вдалося їм опрацювати інструкцію та спланувати свої дії. Запропонуйте тепер передивитися і скорегувати попередній план дій, виходячи з додаткової ситуації.
5. Роздайте кожній групі по одній нестандартній ситуації. Просіть учнів/-иць думати нестандартно й нестереотипно й виявити креатив і гнучкість. Важливо також, щоб альтернативний план дій не суперечив здоровому глузду, не наражав на небезпеку інших і враховував реальні обставини.

Приклади ситуацій (адаптовані):

Ситуація 1

двоє учнів перебувають в іншому приміщенні (наприклад у бібліотеці чи спортзалі).

- Як їх убезпечити?
- Хто має повідомити дорослих?

Ситуація 2

один учень загубився дорогою до безпечного місця.

- Як діяти, щоб не відстати від групи й допомогти йому?

Ситуація 3

основне укриття недоступне (ремонт, зачинено).

- Як швидко знайти альтернативу?
- Як організувати групу?

Ситуація 4

під час евакуації хтось потребує медичної допомоги (нудота, запаморочення).

- Як розподілити ролі?
- Хто залишиться, а хто піде далі?

Ситуація 5

ви бачите, що хтось сторонній (не з вашого класу) потребує допомоги.

- Як діяти, не наражаючи на ризик себе й інших?

6. Після завершення роботи груп попросіть їх по-черзі презентувати напрацювання і запитайте:

- Які рішення були найскладнішими?
- Чи виникали суперечки в групі? Як ви їх розв'язували?
- Чи легко було відійти від інструкції? Чому?
- Які якості допомогли вам знайти рішення?

7. Підсумовуючи, варто зазначити, що в критичних ситуаціях важливо не лише знати інструкцію або шаблон, за яким діяти, а й практикувати гнучкість, виходити за межі стандартних рішень. Стереотипи — це теж своєрідні шаблони: з одного боку, вони спрощують наше життя, а з другого — можуть заважати побачити повну й реалістичну картину. Українське суспільство, як і багато інших, строкате й розмаїте. Хтось потребує чіткої інструкції, дотримується її й вважає запорукою безпеки, а хтось, навпаки, сприймає інструкції як обмеження, що заважають креативності й не дають універсальних рішень для всіх ситуацій. Різне сприйняття та різні підходи не мають стати причиною для розбрату й конфлікту в суспільстві. Навпаки, розуміння того, що стереотипи можуть як допомогти, так і зашкодити, спонукатиме до поєднання двох стратегій: діяти за шаблоном — інструкцією — і за потреби виявляти творчість і знаходити нестандартні рішення.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Історія		Аналіз історичних подій і особистостей крізь призму формування та руйнування стереотипів, а також впливу тогочасних медіа (газет, плакатів, карикатур, промов) на суспільну думку. Знайдіть і проаналізуйте першоджерела та медіаматеріали вибраного вами історичного періоду, які по-різному зображували певну особу / подію (наприклад, як героя/-їню чи визволителя/-ку в одних джерелах і як тирана/-ку чи ворога/-иню в інших). Запропонуйте учням/-ицям створити «альтернативне» повідомлення, яке б руйнувало шаблонні уявлення та показало багатогранність постаті / події.
Література		Аналіз того, як літературні твори відображають або руйнують суспільні стереотипи, а також аналіз впливу медіа на сприйняття авторів/-ок чи їхніх творів. Визначте шаблонні уявлення про роль жінки (чоловіка, літньої людини, підлітка, дитини тощо) в суспільстві, побуті, родині, які були поширені в епоху створення певного літературного твору. Проаналізуйте, як автор/-ка відтворює ці стереотипи або, навпаки, спростовує їх, створюючи нетипові, нешаблонні жіночі образи. Обговоріть, як сучасні медіа (кіноадаптації, серіали, буктрейлери) інтерпретують ці образи. Чи підсилюють вони старі стереотипи, чи пропонують нове бачення? Аналіз того, як іноземні автори/-ки зображають інші культури й нації і як медіа та видавнича діяльність (переклади, адаптації) можуть впливати на сприйняття цих творів чи культур. Виберіть уривки з творів зарубіжних авторів/-ок, де зображують представників/-иць інших культур (наприклад, східні країни в європейській літературі або американський Захід). Визначте, як стереотипні образи, як-от «загадковий Схід», «дикий Захід», «благородний дикун», «екзотична красуня», впливають на сюжет, конфлікти й загальне сприйняття твору читачем/-кою. Обговоріть, як кіноадаптації, театральні постановки чи навіть переклади цих творів можуть підсилювати або, навпаки, руйнувати ці стереотипи. Які мовні й візуальні прийоми використовують для цього?
Фізична культура		Спростовуємо уявлення про «жіночі» й «чоловічі» види спорту. Учням/-ицям потрібно вибрати по одному прикладу: Жінка, яка досягла успіху в «традиційно чоловічому» виді спорту (наприклад, бокс, важка атлетика, футбол). Чоловік, який досяг успіху в «традиційно жіночому» виді спорту (наприклад, фігурне катання, гімнастика, синхронне плавання). Запропонуйте учням/-ицям знайти інформацію про результати, яких вони досягли, і подумати над тим, із якими стереотипами вони могли стикатися та як їх долали.

Українська мова		Творче переосмислення текстів і мовних конструкцій. Коли ми переписуємо текст або змінюємо мовні конструкції, ми можемо активно аналізувати, як слова, фрази й речення формують певні уявлення. У процесі переосмислення ми часто виявляємо, наскільки глибоко в мові закорінені стереотипи. Тож запропонуйте учням і ученицям перетворити офіційно-діловий текст на художній (і навпаки) або «оживити» мовленнєві кліше, використати їх у новому, незвичному контексті. Це спонукає не тільки краще усвідомити функції мовних стилів, а й шукати нові способи вираження думки, виходити за рамки звичних стереотипних уявлень. Замість традиційного твору-роздуму запропонуйте написати «рецепт щастя» за допомогою мовних засобів, що описують хімічні реакції, або «інструкцію для інопланетян, як користуватися українською мовою». Стимулюйте глибоке розуміння мови як гнучкої, живої системи, хоч і сповненої шаблонних правил і вимог.
Фізика		Аналіз фізичного явища. Учні/-иці прогнозують, який предмет — підручник чи аркуш паперу — впаде швидше. Перша демонстрація підтверджує стереотип: важче падає швидше. У другій демонстрації папір кладуть на підручник: обидва падають одночасно. Обговорюють, чому змінився результат (опір повітря). Третя демонстрація — відео з вакуумної камери, де перо й куля падають одночасно. Підсумовуємо: перше враження може бути хибним. Отже, потрібно більше інформації, контексту. Спростовуємо стереотип «Дівчата слабші за хлопців». Учні й учениці проводять експеримент. Їм потрібно виміряти час, за який різні учні й учениці піднімають однакову вагу на однакову висоту, й обчислити потужність кожного й кожної. Після цього порівнюємо отримані результати й проводимо обговорення за запитаннями: Чи підтвердився стереотип? Що насправді впливає на силу людини? Як тренування може змінити результати?
Іноземна мова		Вивчення культурних аспектів через призму мови й медіа, аналіз того, як ЗМІ через ідіоми формують стереотипи про носіїв мови та їхню культуру. Знайдіть приклади англійських (чи іншої іноземної мови) ідіом, приказок, поширених висловів про інші культури / народи (наприклад, french leave (дослівний переклад — «піти по-французьки») — піти, не попрощавшись, dutch courage (дослівний переклад — «німецька сміливість») — хоробрість під дією алкоголю) або ж стереотипи, які поширюються через популярні пісні, фільми. Дослідіть історичне походження цих висловів, щоб зрозуміти, чому вони виникли і чи відповідають вони сучасним реаліям. Знайдіть справжні культурні факти, які спростовують чи показують неоднозначність стереотипу.

Географія		Аналіз географічних карт і їхнього впливу на формування стереотипів. Покажіть й обговоріть, як вибір проєкції карти (наприклад, проєкція Меркатора, яка спотворює розміри Гренландії, Африки, росії) може впливати на наше шаблонне сприйняття розмірів і відносної важливості континентів. Аналіз формування стереотипів щодо географічних регіонів. Учні/-иці переглядають туристичні брошури, відео чи блоги про країни / регіони. Обговорюють, які образи там представлені, чи є вони повними, які стереотипи повторюються (наприклад, Франція — суцільна романтика, країни Африки — лише пустелі й бідність, Італія — емоції, веселощі й всеохопна сієста тощо). Аналізують, як медіа формують такі уявлення про країни і з якою метою. Потім порівнюють це з об'єктивною географічною інформацією, яка розширює знання і спростовує стереотипи. Обговоріть, наскільки медіа були об'єктивними і чому важливо не обмежуватися інформацією, яку надають туроператори, а дізнаватися більше.
Фінансова грамотність		Аналіз даних, графіків. Запропонуйте учням/-ицям проаналізувати графіки й діаграми, які ілюструють відмінності в зарплатах різних груп населення, доступ до освіти й керівних посад тощо. Зверніть їхню увагу на стереотипи щодо різних категорій населення.
Біологія + фізична культура		Аналіз біологічного виду. Учні/-иці називають перші асоціації до слова «акула» (страх, агресія, фільми жахів тощо). Обговорюють, звідки вони мають ці уявлення: з медіа чи науки. У групах шукають приклади, де медіа підсилюють стереотип «акула — убивця», і наукові факти, які його спростовують. Порівнюють обидва підходи. Спростовуємо міф: тестостерон впливає на досягнення в спорті, тому чоловікам простіше. Запропонуйте учням/-ицям самостійно або спільно з вами поміркувати над запитаннями: Яку роль у спорті відіграють тестостерон і естроген? Чи є гормони єдиним фактором, що впливає на силу, витривалість, швидкість? Після дослідження обговоріть: Як тренування, харчування, психологія та стратегія впливають на результати? Чому не можна зводити спортивні досягнення лише до біології?

Приклади вправ з інтеграцією

Вправи й матеріали для позаурочних заходів на тему «Як українцям зберегти єдність: протидія стереотипам і мові ворожнечі» допоможуть опрацювати різні аспекти стереотипізації українських ВПО й біженців.

Вправа «Масова культура і стереотипи про Японію та самураїв» до теми «Китай та Японія» (всесвітня історія, 8-й клас) покаже як медіа можуть вплинути на формування стереотипного мислення.

Вправа «Розвінчування міфів щодо ролі жінки у традиційному українському суспільстві» до теми «Трагедія жінки-матері, боротьба за своє материнство, жорстокість народної моралі ("У наших раї на землі...")» (українська література, 9-й клас) надає учням/-ицям можливість перевірити за науковими джерелами міфи й стереотипи щодо жінок минулого.

Вправа «Сенсація: жінка — офіцер» до теми практичного заняття «Перша світова війна як виклик людському виживанню: жінки у війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати» (історія України, 10-й клас) допоможе виявляти сексистські повідомлення в медіа.

Вправа «Видимість жінок у XIX і XXI століттях: що змінилося?» до теми «Освіта, наука, вплив процесів модернізації на суспільне та повсякденне життя (повсякденне життя та культура України в середині XIX — на початку XX ст.)» (історія України, 9-й клас) продемонструє учнівству зміни у ставленні до жінок на зламі двох століть.

Вправа «Розпізнавання неприйнятної лексики та прийомів знелюднення в порівняльних зворотах» до теми «Порівняльний зворот» (українська мова, 8-й клас) сприяє закріпленню в учнів/-иць розуміння явища стереотипізації, а також розвитку вміння розрізняти мову ворожнечі в усному й письмовому мовленні.

Вправа «Протидія прихованим образам» до теми «Урок мовленнєвого розвитку. Складання та розігрування діалогів відповідно до певної ситуації» (українська мова, 9-й клас) спрямована на засвоєння двох понять: мікроагресія та ненасильницьке спілкування. Запропонує алгоритм ненасильницької відповіді на висловлювання з мікроагресією.

Вправа «Символи, слова впливу та стереотипи щодо чоловіків» до теми «Розмаїття сучасної лірики. Василь Герасим'юк "Чоловічий танець". Роздуми над проблемами національної культури» (українська література, 8-й клас) передбачає два етапи. Учні й учениці виокремлюють із тексту вірша символи, слова, звороти, що справляють емоційний вплив на читача/-ку. На другому етапі — ознайомлюються з ознаками дихотомічного (чорно-білого) мислення як одного з чинників формування стереотипів.

Вправа «Білі ворони» до теми «Володимир Дрозд. "Білий кінь Шептало". Проблема людини в суспільстві, її знеособлення, свободи і неволі, особистості й натовпу, дійсності та мрії. Alegorичність образу коня Шептала. Життєвий вибір сучасної людини, її можливість зберегти свою індивідуальність» (українська література, 8-й клас) порушує питання толерантності: учні/-иці через пошук синонімів до слова «група» вчать розрізняти негативні й позитивні інтерпретації цього поняття, розглядають умовні ситуації з білою вороною і шукають способи вироблення толерантної взаємодії.

ІННОВАЦІЙНІСТЬ, РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ

**Уміння втілювати ідеї завдяки онлайн-інструментам,
використання медіа задля суспільного блага**

Чому важливо розвивати в учнів/-иць уміння

Сучасні підлітки зростають у світі, де ідеї втілюються за кілька кліків, а цифрові інструменти дають змогу створювати, поширювати й змінювати реальність. Проте мати доступ до онлайн-інструментів і сервісів не дорівнює відповідальному вмінню ними користуватися. Тобто мало знати, як створити допис, поставити вподобайку чи поширити його серед знайомих і друзів / подруг. Значно важливіше перед цим запитати себе: «Із якою метою я це пишу? Якими можуть бути наслідки моїх дій? Чи вони [мої дії] підтримають, підсилять оточення чи, навпаки, налякають і спонукають сумніватися?» Уміння працювати з медіа на спільне благо — це про відповідальність, критичне мислення, емпатію; про те, як сказане чи зроблене в онлайн-просторі може підтримати, об'єднати або стати поштовхом до змін. Якщо ж додати до відповідальності креатив, використати вміння творити у віртуальному світі, це допоможе учнівській молоді перейти від пасивного споживання інформації до її активного творення і сформувати сильну громадянську спільноту навколо.

Уміння використовувати інновації, діяти креативно й бути відповідальними за створене варто розвивати поступово — через групові проєкти, творчі завдання, обговорення актуальних подій. Це зробить навчання живим, близьким і значущим для учнів і учениць. Ба більше, це завдання стане ефективнішим, якщо розвивати креативність та інноваційність не лише на уроках мистецтва чи інформатики. Наприклад, на літературі учнівство може створювати подкасти за мотивами творів, на уроках географії — візуалізувати дані в інтерактивних мапах або створювати мінікампанії про екологічну відповідальність, на біології — презентувати інноваційні рішення для здорового способу життя тощо. Інтеграція креативних та інноваційних підходів у різні предмети допомагає учням/-ицям відчувати свою проактивність, мислити поза шаблонами та втілювати ідеї, що справді змінюють.

Що необхідно враховувати при формуванні вміння

Перед тим як пропонувати реалізувати власні ідеї за допомогою онлайн-інструментів:

- Врахуйте технічні можливості класу: доступ до інтернету, наявність гаджетів, відкритість необхідних сервісів (безплатне використання) тощо. Якщо ви передбачаєте труднощі у використанні певних онлайн-інструментів, подбайте про альтернативну заміну (зокрема, роздрукований варіант онлайн-квізу або роздавальний матеріал, що дублює певний онлайн-шаблон).
- Переконайтеся, що учні/-иці ознайомлені з базовими функціями онлайн-сервісу, з яким ви плануєте працювати. Для цього можна дати невелике випереджальне завдання, щоб вони попрактикувалися й почувалися впевненіше.

- Пропонуйте тематику завдань, яка пов'язана з цінностями, суспільно важливими темами, актуальними й зрозумілими учнівській молоді, але й водночас підсилює матеріал уроку.
- Варто попередньо ознайомити учнів/-иць із прикладами використання медіа на благо — інформаційними кампаніями, волонтерськими ініціативами, онлайн-проєктами тощо.
- Окремо варто приділити увагу вмінню відповідально використовувати штучний інтелект (ШІ). Наприклад, показати, як формулювати запити, працювати з текстами за допомогою чату GPT або створити зображення в DALL-E / Gemini / Canva та інших онлайн-сервісах, а також як перевіряти правдивість фактів, отриманих від ШІ. Радимо обговорити відмінність між допомогою і «списуванням» із ШІ й разом виробити правила етичного користування ним.

Скористайтеся, наприклад, деякими матеріалами від проєкту, що містять чимало детальних інструкцій та описують особливості роботи ШІ:

- лайфхаки користування продуктами Google у професійній діяльності;
- як можна використати онлайн-сервіс Genially в освітньому процесі для роботи з темою медіаграмотності (інструкція і приклади з уроків);
- Canva — платформа для графічного дизайну;
- Canva стала безплатною для освітян: як отримати доступ;
- відеоінструкція до онлайн-платформи Canva та приклади створення коміксів за її допомогою;
- інструкція з використання онлайн-платформи edpuzzle;
- AnswerGarden — онлайн-інструмент для створення хмаринки слів;
- Slido — інструмент для проведення опитувань і створення квізів;
- відеоінструкції до онлайн-інструментів Padlet і Mentimeter;
- інтеграція інтерактивних мап в урок;
- інструменти для зворотного пошуку зображень;
- інструменти для перевірки фото;
- безплатні фотобанки: зручно, швидко, доброчесно;
- Deep Nostalgia: «оживляємо» старі фото для уроків;
- як створити стікери для месенджерів;
- як створювати гіфки;
- карантин: онлайн-сервіси для вчительок і вчителів;
- мапа наших бажань;
- як записати та змонтувати відеоурок;
- stop motion відео: що це таке і як створити;
- меми на уроках: усміхаємося і навчаємося;
- мовні моделі зі штучним інтелектом: розповідаємо про одну з найпопулярніших — чат GPT — і тестимо її;

- що таке штучний інтелект і як його можна використовувати для викладання та розваг;
- додаток зі штучним інтелектом Reface: можливості для навчання та ризику;
- особливості застосування чату GPT;
- специфіка роботи з нейромережами, що створюють зображення за текстовим описом («Text to Image»);
- штучний інтелект — спільник чи загроза медіаграмотності.

Крім того, рекомендуємо вам скористатися «Інструктивно-методичними рекомендаціями щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти» й крокувати в ногу з сучасними тенденціями, пройшовши навчання на відкритих ресурсах для підвищення рівня ШІ-грамотності (наприклад, Дія.Освіта, Google, Microsoft, Prometheus тощо).

Почніть із малого — з одного простого завдання, яке дасть змогу втілити ідею від задуму до готового продукту. І не забувайте: головне — не досконалість, а можливість самовираження, пошуку рішень і дії на благо.

Як мотивувати учнів/-иць або з чого почати

Мотиваційна вправа

Рекомендуємо розпочати розмову з обговорення, запитавши:

- Які соціальні медіа ви використовуєте щодня?
- Чим саме ви в них займаєтеся?

Заохочуйте учнів/-иць бути відвертими у своїх відповідях і фіксуйте їх на дошці або у спільному онлайн-просторі. Попросіть підлітків/-ок поміркувати, як ці медіа можуть допомогти не лише розважатися в соціальних мережах, а й робити щось корисне для себе, інших, нашого класу чи громади. Запропонуйте одну конкретну тему, наприклад безпека в інтернеті, і напрацюйте ідеї, як цю тему можна актуалізувати в різних соціальних мережах.

Можливі варіанти активізації:

в інстаграмі	у тиктоці	у ютубі
		
серія інформативних постів або карусель зображень; сториз, рилз, допис, челендж через гештег;	відео, челенджі;	подкаст, шортс тощо.

Обговоріть, як учні/-иці можуть використовувати вже відомі їм онлайн-інструменти для створення медіапродуктів. Запитайте про приклади відомих інфлуенсерів/-ок. Наголосіть, що вміння втілювати ідеї за допомогою цифрових інструментів — це частина медіаграмотності. Завдяки

цьому ми не лише розвиваємо креативність, а й учимося нести відповідальність за зміст, який створюємо. Це дає можливість впливати позитивно — на клас, громаду, країну.

Альтернативна вправа 1

Рекомендуємо запитати підлітків/-ок:

- Коли ви востаннє бачили щось справді корисне або надихаюче в інстаграмі, тиктоці, ютубі?
- Чи могли б ви самостійно створити щось подібне?
- Яку ідею хотіли б донести?

Попросіть учнівство записати свою ідею або тему, яку б вони хотіли поширити через медіа, анонімно на аркуші паперу. Перемішайте аркуші, роздайте їх і попросіть кожного/-у скласти короткий план реалізації отриманої ідеї / теми.

Під час підсумкового обговорення рекомендуємо запитати:

- Які формати для втілення виявилися найпопулярнішими?
- Які онлайн-інструменти ви вже знаєте або хочете опанувати, щоб реалізовувати ідеї в популярних форматах?
- Що, на вашу думку, важливо враховувати, створюючи контент для інших?

Зауважте, що медіа — це не лише джерело розваг, а й засіб для впливу. Важливо використовувати їх відповідально, щоб підтримувати важливі ідеї, допомагати іншим і робити спільноти стійкішими й емпатичнішими.

Альтернативна вправа 2

Поцікавтеся в учнів/-иць, чи бачили вони коли-небудь у соцмережах гештеги на кшталт #StandWithUkraine, #SaveThePlanet, #StopBullying і чи знають, навіщо їх використовують.

Гештеги — це ключові слова допису, що починаються із символу «гратки» (#) та служать для об'єднання інформації за певною темою, роблячи допис видимим для зацікавленої аудиторії в соціальних мережах і на інших онлайн-платформах. Використовувати гештеги варто для того, щоб збільшити охоплення публікацій і залучити нову аудиторію, яка ще не підписана на вас, а також гештеги систематизують контент, даючи змогу швидко знаходити потрібні матеріали за певною тематикою.

Попросіть підлітків/-ок уявити, що вони хочуть привернути увагу значної кількості людей у соцмережах до певної проблеми. Для цього їм потрібно придумати яскравий короткий гештег, який би викликав зацікавлення і об'єднав людей навколо цієї проблеми. Наприклад, #StandWithUkraine використовують для демонстрації солідарності з Україною та її народом у боротьбі за свободу під час російсько-української війни.

Побачити використання гештегів можна на багатьох новинних ресурсах і в соцмережах. Наприклад, #немовчи символізував флешмоб проти насильства в театрі та театральних ВНЗ;

#Ya_читаю — символ усеукраїнського флешмобу онлайн-платформи Yakaboo, який об'єднує всіх амбасадорів/-ок книги; #HeForShe — ініціатива ООН, запущена 2014 року, яка використовує цей гештег для заохочення чоловіків і хлопців до участі в боротьбі за рівність; #MeToo започаткували 2017 року, щоб привернути увагу до проблеми сексуальних домагань і насильства, заохочуючи жертв ділитися своїми історіями та притягувати винних до відповідальності.

Свої варіанти гештегів учні/-иці можуть записати на окремому аркуші. Після завершення варто створити «галерею» гештегів на дошці або стіні й запитати учнівство:

- Чий гештег запам'ятався найбільше? Чому? *(Можна проголосувати.)*
- Які теми ви вибрали найчастіше? Чому?
- До яких форматів медіа можна використати запропоновані гештеги? *(Підійдуть до будь-якого формату, бо гештег — універсальний інструмент. Їх можна запропонувати і до відео, і до допису, до рилзів тощо.)*
- Як, на вашу думку, лише кілька слів можуть надихнути або об'єднати людей?

Поясніть, що медіа — це не лише джерело інформації та розваг, а й простір впливу. Люди використовують їх, щоб просити допомоги, підтримки, привертати увагу до важливих тем. Навіть простий гештег може стати початком великого руху. Головне — розуміти, що й навіщо ви транслюєте, а також те, що ми самі — носії медіа та творці змін.

Як ефективно формувати вміння на уроці

Нижче ви знайдете приклади вправ, які допоможуть запустити розмову та дії навколо ідей, що заслуговують бути почутими. Основний фокус — медіаграмотність: створення змісту з користю.

Вправа 1 • «Створення інфографіки за допомогою онлайн-платформи Canva»

Ця вправа сприятиме усвідомленішому підходу учнів і учениць до візуальної інформації, яку вони бачать у медіа. Через створення візуального продукту (інфографіки) учнівство зможе узагальнити знання, візуалізувати складну наукову інформацію простою мовою, а також донести її до інших відповідально й переконливо.

Вправа потребує завчасної підготовки. Зверніть увагу, що на уроці ви проводите лише підготовчу частину, а безпосереднє виконання вправи зі створенням інфографіки учні й учениці здійснюватимуть удома.

1. Виберіть тему, яка природно пов'язана з візуалізацією даних. Це може бути урок історії (кількість жертв / військових / мігрантів у різні роки воєнних дій), географії (використання ресурсів, доступ до води), біології (споживання цукру чи рівень захворюваності), математики (графіки ймовірностей) або громадянської освіти (участь молоді в голосуванні чи волонтерстві) тощо.
2. Наприклад, попрацюймо з темою «Бактерії. Віруси. Гриби». Актуалізуйте тему, запитавши в учнів/-иць, які міфи або лякалки про бактерії чи віруси вони знають. *(Наприклад, усі бактерії — шкідливі, віруси — це живі істоти.)* Поясніть, що медіа часто поширюють спрощену чи перебільшену інформацію, особливо у складних темах, як-от здоров'я.
3. Покажіть учням/-ицям 2–3 приклади інфографіки на одну тему, але з різних джерел: з етичним оформленням і з маніпулятивним (зміненний масштаб, драматичні кольори, заголовки з емоційним впливом тощо). Попросіть їх уважно роздивитися і відповісти на запитання:

- Чи впливає форма подання інформації на її сприйняття? *Наприклад, чи змінюється ваше враження від даних залежно від кольорів, шрифтів, масштабу графіків тощо?*
 - Як якість виконання інфографіки впливає на довіру до інформації? *Чи викликає більше довіри інфографіка, яка схожа на професійну? Чому?*
 - Як можна перевірити, чи достовірні дані, використані в інфографіці? *Чи вказано джерело? Чи можна знайти ці дані в інших надійних джерелах?*
 - Як можна подати ці самі факти по-іншому — чесно, зрозуміло й без маніпуляцій? *Які елементи ви б змінили, щоб зробити інфографіку етичнішою?*
4. Організуйте групову або парну роботу. Запропонуйте учням/-ицям самостійно дослідити інформацію про бактерії та віруси, розрізняючи корисні та шкідливі аспекти їхньої життєдіяльності.
 5. Після цього, об'єднавши клас у мікрогрупи, запропонуйте кожній із них створити власну цифрову інфографіку в Canva на одну з тем, яка б:
 - роз'яснювала ключові відмінності між бактеріями та вірусами;
 - показувала їхню позитивну роль (наприклад, у травленні, медицині, екосистемах);
 - спростовувала поширені міфи й закликала до обґрунтованої профілактики.

Порада.

Радимо надати учням/-ицям **покрокову інструкцію роботи в Canva**, щоб вони змогли опанувати цей онлайн-інструмент, якщо працюватимуть із ним уперше. Також буде корисно перед початком роботи обговорити важливі аспекти створення інфографіки:

- використовувати тільки перевірені джерела;
- добирати візуальні елементи, які не викликать тривоги й не сприятимуть упередженому ставленню (уникати червоного кольору без причини, не збільшувати пропорції без підпису тощо);
- дати назву, яка не маніпулює, а інформує;
- додати висновок / меседж, який підсумовує значення зображених даних.

6. Завершивши завдання, кожна група коротко презентує свою інфографіку. Після презентації всіх інфографік запитайте учнівство, яка з них була найзрозумілішою і завдяки чому, чи були порушення принципів подання інформації. Пояснить, що медіа щодня поширюють інформацію в різних форматах, зокрема й у вигляді інфографіки. Уміння повідомити достовірну інформацію доступною мовою допоможе донести її до значної кількості людей. Це особливо важливо, коли мова йде про широкі, але важливі для суспільства теми, наприклад здоров'я і все, що з ним пов'язано.

Вправа 2 • «Створення коміксу за допомогою онлайн-інструментів» (проектна робота)

Такий тип вправ допоможе залучити учнівство до створення власного медіаконтенту у формі онлайн-коміксів і водночас навчити критично аналізувати інформацію, що поширюється в медіа. Через роботу з візуальним сторітелінгом учні/-иці зможуть на прикладі коротких історій розпізнати поширені стереотипи, фейки або маніпуляції, а також навчитися спростовувати їх, посилаючись на перевірені джерела.

Загалом перелік тем, за якими можна створювати онлайн-комікси, досить широкий, проте найдоречнішими є ті, де природно поєднується мовна практика та критичне мислення. Наприклад, урок іноземної мови «Подорожі: культурні стереотипи в медіа» (можна адаптувати до тем «Зовнішність і характер», «Одяг і мода» тощо).

1. Радимо почати із запитань:

- Які міфи чи узагальнення ви чули про різні народи / країни? (Наприклад, усі італійці їдять піцу, французи постійно носять берети, всі японці працюють без відпочинку, в африканських країнах завжди спекотно, в Аргентині всі добре танцюють танго тощо.)
- Звідки ви про це дізналися? (Кіно, книжки, ігри, передачі, розповіді друзів / подруг, різноманітний розважальний контент про подорожі тощо.)

Поясніть, що медіа часто поширюють перебільшені або узагальнені образи, які закріплюються у свідомості, навіть якщо не відповідають дійсності.

2. Запропонуйте учнівству переглянути уривки з фільмів («Моє велике грецьке весілля», 2002 рік — усі грецькі весілля гучні, і там багато їжі), мультфільмів («Аладдін» — романтизація так званого Арабського Сходу: екзотика, султани, чарівники, спритні грабіжники), реклами (реклама суші — усі азіати є майстрами бойових мистецтв або надзвичайно ввічливими), де зображено такі стереотипи. Заздалегідь виберіть сцени або кадри, які можна проаналізувати без глибокого знання культури (до 3 хв).
3. Після перегляду запитайте: яке враження про країну створюється? Чи справедливий цей образ? Чи не надто спрощений? Де можна перевірити, як усе насправді?
4. Об'єднайте учнів/-иць у мікрогрупи й запропонуйте їм одну країну для дослідження. Попросіть знайти:
 - приклади стереотипів про неї [країну] в медіа;
 - достовірну інформацію, яка спростовує цей стереотип або додає контексту;
 - історію / ситуацію, яку можна візуалізувати у вигляді короткої нестереотипної розповіді.
5. Запропонуйте кожній мікрогрупі створити цифровий комікс (3–5 кадрів іноземною мовою) в одному з онлайн-ресурсів.

Порада.

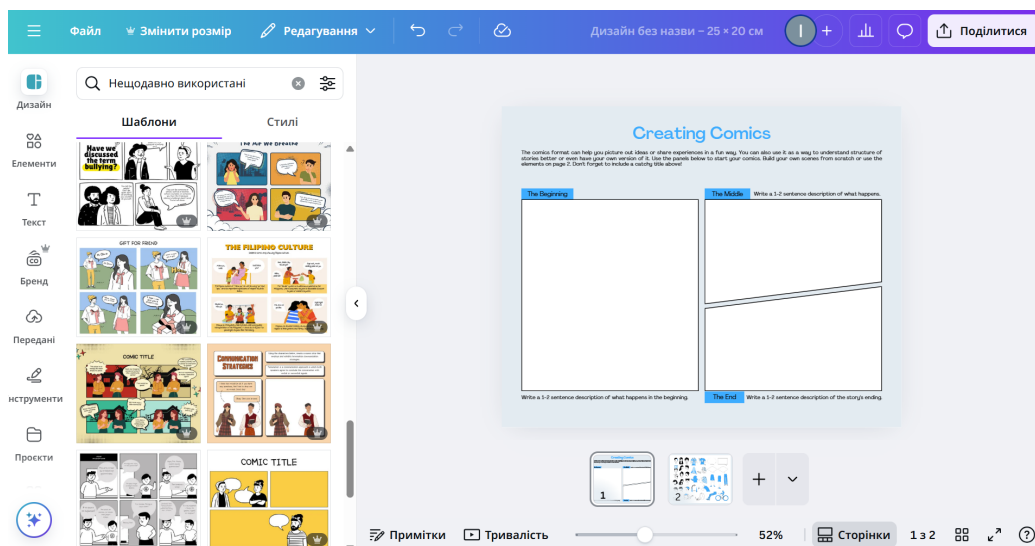
При виборі сервісу радимо врахувати деякі особливості кожного з них. Наприклад:

- Pixton має безплатний період роботи 7 днів, у безплатній версії зображення зберігаємо через скриншот;
- StoryboardThat має 14-денний безплатний період, у безплатній версії зображення зберігаємо через скриншот.

6. Для нашої роботи пропонуємо використати популярну онлайн-платформу Canva. Серед матеріалів проєкту вже є готова інструкція, як створювати матеріали на ній. Онлайн-платформа дає змогу додавати елементи, яких немає в шаблоні. Це можна зробити за допомогою опції «Елементи» (наприклад, графіка з розділу «Магічні рекомендації») або через колекції зображень. Щоб знайти персонажів/-ок, які вам сподобаються, скористайтеся пошуком у розділі «Елементи». Натисніть на три крапки біля зображення і перевірте, чи є позначка «Переглянути колекцію». Якщо так, цю колекцію можна використати для інших кадрів коміксу.

Готовий комікс має:

- ілюструвати поширений стереотип про країну чи її мешканців *(на початку історії)*;
- показувати, як герой / героїня отримує достовірну інформацію *(наприклад, читає інше джерело, спілкується з носієм/-кою мови, подорожує тощо)*;
- завершуватися зміною погляду персонажа/-ки, висновком або меседжем про повагу до культурного розмаїття.

Порада.

Зорієнтуйте учнів/-иць щодо особливостей коміксу:

- історія має бути зрозумілою та логічною (початок — розвиток дії — кульмінація — розв'язка);
- текст коміксу — чіткий і лаконічний;
- висловлювання персонажів/-ок мають бути доброзичливими й не містити образливих узагальнень;
- завершити варто меседжем, який закликав би до поваги та критичного сприйняття інформації.

7. Після завершення кожна мікрогрупа презентує свої напрацювання. Під час презентації радимо провести обговорення за запитаннями:

- Який стереотип ви вибрали?
- Яке джерело поширювало це шаблонне уявлення?
- Чому персонаж/-ка змінив/-ла свою думку?
- Що нового ви дізналися під час створення коміксу?
- Як ця вправа допомогла критичніше подивитися на роль медіа?

8. У підсумку зауважте, що сучасне медіасередовище формує уявлення про світ. Ми бачимо країни й людей крізь фільми, рекламу, соцмережі. У світі медіа легко сформувати стереотип, але складніше — розвінчати. Тому потрібно намагатися дивитися глибше й ширше на все, що нас оточує. Комікс — вдалий інструмент для цього: візуальний, доступний, сучасний. Створюючи такі продукти, учні/-иці поєднують мовну практику, медіаграмотність і креативність — формують безпечне й етичне інформаційне середовище.

Вправа 3 • «Створення відео за допомогою ШІ»

Вправа допоможе учнівству підходити до відеоконтенту критичніше, а також дасть розуміння, як ШІ може посилювати або спотворювати повідомлення.

Через створення власної соціальної реклами за допомогою ШІ-інструментів учні/-иці зможуть узагальнити знання про актуальні соціальні проблеми, сформулювати переконливі меседжі та відповідально донести їх до аудиторії.

Вправа потребує завчасної підготовки й ознайомлення учнів/-иць із базовими принципами роботи ШІ-інструментів. Перед початком створення відео за допомогою ШІ варто обговорити з учнівством приклади таких відео. Ви можете запропонувати свої приклади або заохотити учнів/-иць підшукати власні чи скористатися одним із запропонованих нижче відео:

- види Японії;
- виступ конкурсантів на сцені «Ікс Фактора»;
- Вінсент Ван Гог малює одну зі своїх картин.

Приклади запитань для обговорення:

- Які ваші перші враження від перегляду відео, згенерованого за допомогою ШІ?
- Чи завжди ви можете відрізнити відео, згенероване за допомогою ШІ, від звичайного? На які деталі ви звертаєте увагу?
- Для чого, на вашу думку, сьогодні найчастіше використовують ШІ при створенні відео?
- Чи вірите ви, що з часом ШІ зможе створювати відео, які буде неможливо відрізнити від реальних? Які наслідки це може мати?
- Які ви бачите переваги у створенні відео за допомогою ШІ? *(Швидкість, вартість, можливості.)*
- Які можуть бути ризики? *(Дезінформація та дипфейки, порушення авторських прав, вплив на оригінальність творчості, питання приватності та безпеки, а також потенційний вплив на ринок праці в медіаіндустрії.)*
- Що варто робити, щоб навчитися критично оцінювати інформацію та візуальний контент, коли ШІ робить його таким реалістичним? Які вміння (наприклад, перевірка джерел, пошук водяних знаків ШІ, використання спеціальних програм перевірки, розвиток критичного мислення) ми можемо використовувати, щоб не стати жертвою маніпуляцій чи дезінформації?

Зауважте, що відео, створені за допомогою ШІ, безсумнівно, відкривають нові горизонти для творчості, а процес створення контенту роблять швидшим і доступнішим. Однак за можливостями криються й загрози. Наприклад, поширення неправдивого контенту й дипфейків, які можуть підрвати довіру до інформації. Це створює ризики для репутації та може мати руйнівні наслідки для суспільства. Крім того, виникають питання щодо дотримання авторських прав, приватності даних і впливу на ринок праці. Тому розвиток технологій має спонукати нас, споживачів і споживачок, критично оцінювати весь візуальний контент, щоб використовувати можливості ШІ на благо, зменшуючи ризики.

1. Виберіть тему уроку, яка найбільше підійде до створення соціальної реклами. Це можуть бути теми з громадянської освіти, інформатики, української мови, етики або інтегровані

курси про сталий розвиток і безпечну поведінку. Наприклад, теми з інформатики: інформаційне суспільство та відповідальна поведінка в мережі, вплив медіа на суспільну думку.

2. Об'єднайте учнів/-иць у мінігрупи й запропонуйте кожній із них вибрати одну соціальну проблему (наприклад, кібербулінг, залежність від гаджетів, безпека в інтернеті, академічна доброчесність тощо).
3. Запропонуйте групам створити за допомогою ШІ соціальну відеорекламу (до 1 хв) на вибрану тему. Для цього їм [групам] потрібно розробити концепцію цієї реклами.
4. Поясніть, що для початку варто визначити цільову аудиторію майбутньої реклами, сформулювати головний меседж, придумати візуальну метафору або образ, вигадати рекламний сюжет (розказати про уявний зміст малюнка в рекламному повідомленні), вибрати формат відео.

Порада.

Рекомендуємо перед початком роботи дати коротку інструкцію щодо використання ШІ-інструментів. Наприклад:

- чат GPT або Gemini можна використовувати для генерування ідей, слоганів чи сценаріїв;
- Gemini, Canva та інші — для генерування зображень;
- Canva Video, Pika та інші — для створення відео;
- Suno AI — для генерування пісень;
- Eleven Labs, Voice Changer тощо — для створення голосового супроводу.

Варто також обговорити етичні правила використання ШІ: указувати, що продукт створено частково за допомогою ШІ; не використовувати фейкові обличчя чи імітації реальних людей; дотримуватися законів про приватність.

5. Під час презентації створених реклам пропонуємо обговорити з учнівством:
 - Який соціальний меседж несе відео? Чи був він зрозумілим? Чи ефективний він для вибраної цільової аудиторії?
 - Які медіаприйоми й можливості ШІ було використано для впливу на емоції / думки аудиторії? *(Вибір голосу ШІ-аватара, візуальні метафори, музичний супровід тощо.)*
 - Які етичні питання виникають при використанні ШІ для створення соціальної реклами (наприклад, можливість маніпуляції, відповідальність за контент)? Чи є ризик, що ці ж ШІ-інструменти можуть використовувати з недобросовісною метою?
 - Який вплив може мати ШІ на майбутнє реклами й медіа в цілому? Чи замінить ШІ людей у цій сфері? Які нові можливості та виклики виникають?
 - Як розуміння викликів, які ставить перед нами використання ШІ, допомагає протистояти маніпуляціям? Які інструменти ми маємо, щоб розрізняти достовірну інформацію від спотвореної?
6. У підсумку зауважте: ШІ дедалі більше інтегрований у створення медіаконтенту, тому важливо розвивати вміння критично оцінювати інформацію. Уміння розпізнавати маніпуляції, особливо коли вони створені за допомогою передових технологій, є ключовим для формування відповідальної поведінки в мережі та захисту від шкідливих інформаційних впливів. Створюючи соціальну рекламу з використанням ШІ, ви не тільки опановували нові інструменти, а й долучилися до формування якісного й безпечного інформаційного середовища.

Вправа 4 • «Створення віртуального музею в гугл-презентації»

Вправа спрямована на формування в учнів/-иць навичок структурування та подання достовірної інформації через створення віртуального музею у форматі гугл-презентації. Вона поєднує роботу з фактами, джерелами, візуальним матеріалом і критичний аналіз інформації. Підійде до уроків, на котрих потрібно систематизувати багато інформації, яку можна подати у вигляді музейної виставки.

1. Заздалегідь виберіть тему, яка дасть вам змогу втілити таке завдання. Наприклад, на уроках літератури, аналізуючи персонажів/-ок художніх творів; на уроках — діячів/-ок; географії — країни, регіони; біології — тварин, рослини; на уроці хімії, вивчаючи тему «Досліджуємо й упорядковуємо хімічні елементи».
2. Пропонуємо об'єднати учнів/-иць у малі групи (3–4 особи), у яких вони створюватимуть експозицію «Скарби періодичної системи» для віртуального музею. Виконуватимуть вони це завдання за допомогою гугл-презентації.

Важливо

Додаткові рекомендації для створення віртуального музею:

- Скопіюйте шаблон і вставте його в новий документ гугл-презентації, не редагуйте у спільному документі!
- Експонати для віртуального музею найкраще шукати за гугл-зображеннями. Також ви можете додавати покликання на короткі відео безпосередньо з ютубу. Щоб ваш запит був точнішим, вводьте його не лише українською, а й англійською мовою.
- Не забувайте проставляти гіперпосилання на кнопках слайдів («Зайти», «Наступна кімната», «Попередня кімната», «Назад»). Для цього виділіть блок із текстом і натисніть на панелі інструментів «Вставити посилання», виберіть відповідний слайд і натисніть «Застосувати». Змінюючи шаблон, стежте, щоб пересування вашою віртуальною галереєю було відповідним, адже це не презентація, а отже, порядок слайдів не лінійний.
- Ви можете збільшити кількість кімнат, скопіювавши проміжну кімнату необхідну кількість разів і вставивши слайди у відповідному порядку: ліва кімната, проміжна кімната (необхідна кількість), права кімната.
- У зелений квадрат у шаблоні вставляйте ваші експонати і змінюйте формат чи рамку відповідно; розташуйте від одного до трьох експонатів у кімнаті, вони також можуть бути поєднані тематично.
- Щоб експортувати зображення одразу з інтернету, натисніть на кнопку «Вставити зображення» на панелі інструментів і виберіть «Шукати в інтернеті». У правому вікні відкриється пошук зображень у гуглі. Шукайте за ключовими словами.
- До кожного експоната додавайте слайд із його описом; не забувайте поставити гіперпосилання зображення у віртуальній кімнаті на слайд з описом цього експоната, а на слайді з описом вставте відповідне гіперпосилання на кнопку «Назад», яка поверне вашого/-у відвідувача/-ку до тієї кімнати, на якій він / вона зупинився/-лася.

3. Заздалегідь підготуйте по два-три хімічні елементи для кожної групи та створіть із ними картки, які представники груп зможуть вибрати. Також ознайомте учнівство з переліком тієї інформації, яку їм потрібно вказати.

Що варто виставляти у віртуальному музеї:

- **«Зал відкриттів»:** портрети науковців/-иць, винахідників/-иць, історичні фото, хронологія відкриття елемента / групи, цікаві факти з історії хімії.
 - **«Галерея властивостей»:** зображення хімічних елементів у чистому вигляді та в типових сполуках; інфографіка з ключовими фізичними й хімічними властивостями (температура плавлення / кипіння, густина, колір, агрегатний стан тощо); короткі відео про безпечні експерименти з елементами або процеси їхнього виробництва / застосування.
 - **«Лабораторія застосувань»:** інфографіка й візуалізації, що демонструють застосування речовин зі згаданим хімічним елементом у промисловості (металургія, електроніка, медицина, будівництво), побуті й інших сферах життя.
 - **«Відлуння життя»:** експозиція, що розкриває біологічну роль елемента (як він впливає на живі організми, які процеси з його участю відбуваються в організмі людей, тварин, рослин; наслідки дефіциту чи надлишку).
 - **«Хімія розвінчує міфи»:** псевдонаукові твердження, міфи або фейкові новини, пов'язані з вибраними елементами. Поряд із міфом або псевдонауковим твердженням має бути чітке науково обґрунтоване спростування, підкріплене фактами, даними та посиланнями на достовірні джерела. Рекомендуємо зробити цю «кімнату» центральною.
4. Кожна група презентує свій віртуальний музей класу. Під час презентації радимо обговорити такі запитання:
- Які міфи / антинаукові твердження були несподіваними для вас?
 - Як ви розвінчували / спростовували їх? (Знайшли відповідне наукове дослідження, праці науковців/-иць і їхні рекомендації тощо.)
 - Чи натрапляли ви чи ваші рідні / знайомі на подібні сенсації або повідомлення-лякалки про хімічні елементи у своїй стрічці в соцмережах або в рекламі? Як ви чи ваші рідні / знайомі реагували на них?
 - Чи стало вам легше розпізнавати антинаукову інформацію після цієї вправи? Як би ви зараз відреагували, якби побачили подібну інформацію у своїх соціальних мережах?
5. Зауважте: створюючи виставку до онлайн-музею, ви [учні/-иці] не лише більше дізналися про хімічні елементи та зробили це креативно, а й училися критично оцінювати інформацію про них у медіа. Ба більше, ви здобули практичний досвід перетворення складної наукової інформації в доступний і переконливий медіаконтент, одночасно навчаючись відповідальності за його достовірність та етичність. Ви спробували себе в ролі не просто споживачів/-ок контенту, а й свідомих його творців/-иць.

Важливо

Поради щодо створення музею в гугл-презентації:

- **Створення основи:** перший слайд — титульна сторінка музею (назва, клас, автори/-ки). Кожен наступний слайд представляє окрему «кімнату» або «експозицію».
- **Інтерактивність:** використовуйте гіперпосилання для створення «переходів» між кімнатами або для відкриття додаткової інформації (відео, джерела). Це додасть музею інтерактивності та зручності навігації.
- **Візуальне оформлення:** дотримуйтеся єдиного стилю. Використовуйте якісні зображення та відео. Забезпечте читабельність тексту (розмір шрифту, контрастність). Елементи дизайну мають підсилювати меседж, а не відволікати.
- **Джерела:** кожен факт, зображення, відео, інфографіка мають супроводжуватися покликанням на джерело інформації. Можна створити окрему «Бібліографічну кімнату» в кінці музею, де буде повний список використаних джерел.

Вправа 5 • «Створення інтерактивної літературної мапи з медіафактами»

Вправа допоможе учнівству краще зрозуміти життєвий і творчий шлях відомої особистості, поєднавши біографію з географією. Візуалізація маршруту на Google My Maps дає змогу побачити, у яких регіонах жила / жив діячка чи діяч, як змінювалося її / його середовище та що могло вплинути на її / його ідеї, відкриття чи твори.

Вправа потребує завчасної підготовки й ознайомлення з інструментами Google My Maps.

Підготовча робота:

1. Виберіть твір із літератури або письменника/-ицю, який / яка краще підійде для цієї вправи. При виборі твору варто звернути увагу на наявність у ньому достатньої кількості місць, де розвивалися події або про них були такі згадки. Бажано, щоб цей твір екранізували, обговорювали в медіа. Наприклад, «Маруся Чурай» Ліни Костенко, «Фауст» Йоганна Гете; Йоганн Вольфганг Гете, Ернест Гемінгвей, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська, Леся Українка, Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Клод Моне, Едвард Мунк та інші. Зокрема, для цієї вправи особливо доречним буде вивчення життєвого та творчого шляху Вінсента Ван Гога, мистецька еволюція якого чітко збігається зі змінами місця проживання або подорожами, а творчість поділяється на виразні періоди.
2. Підготуйте 1–2 приклади того, як медіа можуть спотворювати інформацію про літературні місця або події (наприклад, клікбейтні заголовки про «справжнє місце подій», «невідомі факти про життя письменника/-иці, які приховують»). Це стане відправною точкою для обговорення медіаграмотності.
3. Об'єднайте учнів/-иць у мінігрупи, кожна з яких вибирає для дослідження одного письменника/-ицю або твір.
4. Учні/-иці досліджують біографію письменника/-иці або географію подій вибраного твору, визначивши ключові географічні точки (місця народження, навчання, проживання, написання творів, подорожей, місця подій твору). Для кожної з визначених географічних точок проведіть пошук відповідних медіаматеріалів в інтернеті (фото, відео тощо).

Порада.

Якщо ви працюєте з іноземними авторами/-ками або їхніми творами, радимо переконалися у правильності написання географічних назв українською мовою або ж додавати їх мовою оригіналу.

Додатково зазначте, чи натрапляли ви на так звані літературні міфи, тобто неправдиві або спотворені факти про життя чи творчість відомих письменників/-иць, що пов'язані з географічними точками, які ви плануєте позначати на мапі. Якщо так, на які саме?

5. Разом з учнями й ученицями критично оцініть інформацію, яку їм удалося зібрати під час попереднього дослідження.

Запитання для критичного оцінювання:

- Якими джерелами ви користувалися під час підготовки? Це авторитетні джерела (дослідники/-иці біографій чи літератури, визнане медіа, музей тощо) чи блогер/-ка?
- Чи є інформація, яку ви плануєте використати, достовірною? Чи відповідає вона фактам, перевіреном з інших надійних джерел? Чи немає перекручувань, перебільшень?
- Чи містить емоційні слова, клікбейтні заголовки, сенсаційні заяви?
- Коли було створено матеріал? Чи є інформація актуальною?
- Чи є посилання на джерела інформації?

Створення мапи:

1. Оцінивши зібрану інформацію, учні й учениці переходять безпосередньо до роботи з мапою і позначають усі зібрані географічні точки. Крім можливості мандрувати мапою в Google My Maps, ви можете перейти в режим «Супутник» (натисніть на іконку «Шари» → «Супутник» й увімкніть «Режим глобуса»). У цьому режимі відображаються детальні аерофотознімки та супутникові зображення місцевості замість традиційної картографічної схеми. Це дає змогу переглядати реальні зображення місцевості, зокрема будівель, доріг, дерев та інших об'єктів, що видно з космосу або з повітря.
2. Зауважте, що для кожної позначеної точки потрібні:
 - **Назва.** Чітка назва місця (наприклад, «Веймар: місто Гете»).
 - **Короткий опис.** Літературознавчий контекст (наприклад, «Тут Йоганн Вольфганг Гете провів більшу частину життя і написав "Фауста"»).
 - **Медіаматеріали.** Додати покликання на знайдені та проаналізовані фото, відео, статті, новини.
 - **Розділ «Мій аналіз медіаджерела».** Ця частина важлива для розвитку медіаграмотності. Учням/-ицям потрібно коротко, але чітко написати, яке джерело (назва медіа, сайту, ім'я автора/-ки) вони використали для конкретної інформації.
3. Кожна група презентує свою інтерактивну мапу й не лише показує точки, а й пояснює, як вона оцінювала медіаджерела. Група також може зазначити, чи натрапляла під час підготовки на літературні міфи і, якщо так, на які саме.
4. Під час презентацій обговоріть з учнівством такі запитання:

- Як різні медіа формують наше уявлення про письменників/-иць і літературні місця? Чи завжди вони об'єктивні?
 - Чи траплялися вам під час пошуку матеріали, які виявилися неправдивими або маніпулятивними? Як ви це визначили? Наведіть конкретні приклади.
 - Чому так важливо звертати увагу на джерело інформації?
 - Які виклики виникали під час оцінювання достовірності фото й відео?
 - Як використання інтерактивних мап допомагає краще розуміти зв'язок між літературою, географією та медіа?
 - Які рекомендації ви дали б своїм одноліткам щодо споживання інформації про літературу й інші сфери життя в онлайн-просторі?
5. У підсумку зауважте, що важливо завжди критично ставитися до інформації будь-якої галузі та сфери, а особливо якщо ви її створюєте. Варто пам'ятати про відповідальність перед тими, хто читатиме вас, дивитиметься чи слухатиме, і створювати якісний матеріал, який підсилить, а не нашкодить.

Назва предмету	Ідея для інтеграції	
Географія		Запропонуйте учням/-ицям розробити онлайн-вікторину за допомогою Kahoot! / Google Forms, ШІ-генератора зображень (Gemini, DALL-E). Потрібно у двох командах створити набір фотографій, частина з яких — реальні пейзажі, а частина — згенеровані ШІ. Розробити вікторину, у якій потрібно буде відрізнити справжні фото від згенерованих ШІ, пояснюючи свій вибір.
		Завданням учнів/-иць може бути створення подкасту на тему «Географічний образ України: як його формують ЗМІ?» впродовж усього курсу географії України. Для цього радимо скористатися онлайн-інструментами Canva, Google Slides. Можна запропонувати учнівству збирати новини, відео, статті про Україну з українських та іноземних медіа, аналізувати їх, визначати образ України, який у них формується. Порівнювати подання інформації, акценти, використовуючи онлайн-перекладачі за потреби. У подкасті варто розповідати про результати аналізу, який учні й учениці провели, і пропонувати шляхи покращення медійного образу України.
Біологія		Попросіть учнів/-иць розробити медіапортрет біологічного об'єкта на дошці Padlet або в Canva. Учнівство вибирає біологічний об'єкт (наприклад, певну тварину, рослину або мікроорганізм) і шукає в інтернеті медійні матеріали про нього (статті, відео, фото, меми тощо), аналізує, як цей об'єкт представлено в медіа (чи містить стереотипи, перебільшення, неточності), і створює його медіапортрет.
		Учні/-иці шукають уривки з фільмів, серіалів або медичних шоу, де зображують біологічні процеси чи органи людини. Аналізують, чи є вони науково достовірними, виявляючи перебільшення, спрощення чи відверті фейки. Результати оформлюють у вигляді вебквесту за допомогою Google Sites (гугл диск — створити — більше — гугл сайти) або інших спеціалізованих платформах (наприклад, Всеосвіта). Вебквест передбачає створення завдання за запропонованим сюжетом у форматі навчальної гри, для виконання якого необхідно самостійно шукати підказки й відповіді, розв'язувати ребуси, головоломки тощо.
Фізика		Учні/-иці знаходять відео або зображення, де використано оптичні ілюзії, спецефекти або маніпуляції зі світлом. Створюють онлайн-вікторину (Kahoot!, Google Forms), де учасники/-иці мають визначити, що є фізичним явищем, а що — ілюзією чи обманом, пояснюючи фізичний принцип.

Хімія		Учні/-иці досліджують склад косметичних засобів (шампуні, креми, зубні пасты), аналізуючи медійні повідомлення та рекламу про їхню «натуральність» або «шкоду» від певних компонентів. Виділяють діючі хімічні речовини, їхню роль і розвінчують популярні міфи. Оформлюють роботу в Genially або на Padlet. Учні/-иці, працюючи в групах, розробляють чекліст з основними кроками для перевірки достовірності хімічних експериментів, «наукових фактів», побутових / косметологічних порад, які стосуються хімії, у соціальних мережах: перевірка джерела, пошук наукових підтверджень, аналіз коментарів, використання зворотного пошуку зображень для фейкових фото. Презентують свої чеклісти за допомогою Canva, Miro, Google Docs.
Інформатика		Учні/-иці розробляють чат-бот, який би надавав користувачам/-кам поради з медіаграмотності: як перевіряти джерела, на що звертати увагу, переглядаючи новини, як захистити свої дані тощо. Чат-бот має відповідати на типові запитання або пропонувати «тест на фейк». Учні/-иці у групах розробляють концепцію простого мобільного додатку, наприклад макет інтерфейсу, схему логіки роботи (можна за допомогою Figma), який би допомагав користувачам/-кам розвивати медіаграмотність. Це може бути додаток із тестами на фейкові новини, інтерактивними вправами з аналізу джерел, словником термінів медіаграмотності або мінігрою на тему кібербезпеки.
Алгебра		Учні/-иці знаходять у новинних матеріалах або рекламних повідомленнях графіки (наприклад, зростання цін, зміни показників) і аналізують, чи відповідає візуалізація реальним даним, чи немає маніпуляцій масштабом, осями, кольорами для спотворення інформації. Моделюють «правильний» графік у табличному редакторі. Учні/-иці знаходять короткі фейкові новини або рекламні повідомлення з числовими даними. На їхній основі складають математичні задачі або рівняння, розв'язавши які, можна викрити неправдивість або нелогічність вихідного повідомлення. Оформлюють ці задачі за допомогою Google Docs, LearningApps, Padlet тощо.
Фінансова грамотність		Учні/-иці в групах вибирають одну з ключових тем фінансової грамотності (наприклад, як заощаджувати гроші, чому важливо мати особистий бюджет, що таке кредитна історія) і розробляють короткий освітній медіапродукт (анімована інфографіка, короткий відеоролик для ютубу / тиктоку або епізод подкасту) зі зрозумілим і візуально привабливим поясненням вибраної теми.

Геометрія		Учні/-иці досліджують, як візуальні ілюзії, спотворення розмірів, пропорцій або використання незвичайних ракурсів (наприклад, у фотографіях, пропагандистських плакатах) можуть впливати на сприйняття інформації. Наводять приклади й пояснюють геометричні принципи, що лежать в основі цих ілюзій. Учні/-иці знімають короткий відеоролик (CapCut, InShot, пінтерест або інстаграм), де пояснюють, як базові геометричні фігури (кола, квадрати, трикутники) та їхні комбінації використовують у дизайні (логотипи, інтер'єри, меблі, гаджети). Розповідають, як ці форми впливають на наше сприйняття та емоції і як медіа використовують це для привернення уваги.
Іноземна мова		Учні/-иці створюють інтерактивний візуальний словник ключових термінів медіаграмотності іноземною мовою (наприклад, «fake news», «propaganda», «clickbait», «critical thinking», «source», «evidence», «misinformation») за допомогою онлайн-інструментів Canva, Genially, Google Images. Кожен термін має визначення, приклад використання та ілюстрацію. Учні/-иці досліджують приклади кібербулінгу / мови ворожнечі в міжнародних онлайн-спільнотах (форуми, коментарі). Їм потрібно розробити короткий маніфест або пам'ятку іноземною мовою, що засуджує такі явища та закликає до поваги, толерантності й відповідальної поведінки в інтернеті. Цей матеріал можна оформити як цифровий плакат, відеозвернення або серію постів. Учнівство обговорює фрази й вирази для висловлення підтримки та засудження негативних явищ.
Фізична культура		Учні/-иці вибирають відомого/-у спортсмена/-ку й досліджують його / її медіаобраз (аналіз сторінок у соцмережах, новинні публікації тощо): які фото / відео публікує, які меседжі транслює, як взаємодіє з аудиторією, чи рекламує щось. Аналізують, чи відповідає цей образ їхній реальній спортивній кар'єрі й чи може він бути маніпулятивним.
Технології		Після виготовлення виробу учні/-иці створюють для нього короткий рекламний ролик за допомогою Canva, CapCut, Google Docs або інших онлайн-інструментів. Продемонструвавши напрацювання, обговорюють, які прийоми дозволені, а які є маніпулятивними чи неетичними (наприклад, перебільшення якості виробу, залякування, неправдиві обіцянки). Учні/-иці створюють власне онлайн-портфоліо, де презентують свої найкращі роботи з технологій. Учаться, як позиціонувати себе, вибирати найкращі фото / відео робіт, писати супровідні тексти, уникаючи маніпуляцій. Виконують таку роботу за допомогою інструментів онлайн-платформи Canva або Behance / Dribbble.

Здоров'я, безпека та добробут (інтегрований курс)		Учні/-иці досліджують українські й міжнародні онлайн-ресурси, що надають психологічну підтримку (телефон довіри, чат-боти, сайти психологічних центрів), і створюють короткий довідник або інфографіку про те, куди звернутися по психологічну допомогу онлайн. Спільно в класі обговорюють, як відрізнити професійну допомогу від шарлатанства, а також як етично поводитися в мережі, надаючи підтримку іншим. Учні/-иці вибирають одну з поширених загроз для безпеки підлітків/-ок (наприклад, безпеки в інтернеті) і знімають короткий відеоролик, аудіорекламу або створюють серію постерів соціальної реклами, що наочно демонструє ризики та пропонує шляхи їх уникнення або розв'язання проблеми.
Література		Учні/-иці вибирають відомого літературного персонажа/-ку або автора/-ку. Їхнє завдання — провести «детективне розслідування» щодо достовірності поширеної про нього / неї інформації, знайти достовірні джерела, які підтвердять або спростують знайдені факти / плітки / міфи, а за результатами «розслідування» скласти «звіт» у Miro — так звану дошку розслідування. Учні/-иці в групах створюють інтерактивний освітній медіадайджест за допомогою Genially / Canva, який представляє літературну спадщину іноземних або українських авторів/-ок через призму медіаграмотності. Наприклад, дайджест може містити розділи: «Класики та фейки про них», «Література в кіно: правда чи вигадка», «Як читати між рядками (і в медіа, і в книжках)», «Медіаобрази літературних героїв/-інь». Учні/-иці досліджують, як класики української / зарубіжної літератури представлені в сучасних медіа: які міфи / стереотипи про них існують, як їхні образи використовують у рекламі, мемах, новинах. Аналізують, чи відповідає цей медіаобраз реальності та творчості письменника/-ці, і фіксують на Miro результати своїх досліджень.

Формати для натхнення та інструменти для втілення:

- вітальна листівка, комікс, мем до будь-якої теми в [VistaCreate](#), [Canva](#), [Iloveimg](#),
- онлайн-книжки [Ourbook](#), [Storyjumper](#), [Bookcreator](#), [WriteReader](#),
- інтерактивний плакат: [ThinkLink](#), [Genially](#),
- презентації: [Sway](#), [Canva](#), [Genially](#), [Prezi](#),
- вікторини та квізи: [PlayBuzz](#), [Quizizz](#), [Kahoot.it](#), [Factile](#), [WordWall](#), [Raptivity](#), [Quizwhizzer](#), [Quizizz](#), [Quizlet](#), [Quizalize](#), [LearningApps](#),
- застосунки для ментальних мап: [Mind42](#), [Coggle.it](#), [Mindmup.com](#), [Canva](#), [Mindomo](#), [MindMeister](#).

Приклади вправ з інтеграцією

Вправа «Куратор/-ка виставки» до теми «Мистецтво в діалозі культур» (мистецтво, 9-й клас) дає можливість учнівству уявити себе куратором/-кою мистецької виставки, який / яка має зробити експозицію про культуру різних народів світу, використовуючи можливості Google Arts and Culture.

Вправа «Створення сторібордів» до теми «Валентин Чемерис. "Вітька + Галя, або Повість про перше кохання". Характеристика образів Вітька Горобця, Федька Котигорошка, Галі Козачок» (українська література, 8-й клас) ознайомить учнів/-иць із поняттям «сторіборд», етапами створення цього продукту і спонукатиме їх до розроблення індивідуальних сторібордів за змістом повісті.

Вправа «Створення розкадрування» до теми «Іван Малкович. "З янголом на плечі". Прагнення зазирнути у світ душі звичайної людини, осмислити її призначення та сенс життя» (українська література, 8-й клас) допоможе учням/-ицям навчитися оцінювати наративні елементи, розуміти різні елементи аудіовізуального повідомлення і практикувати створення розкадровок.

Вправа «Шість завдань про Григорія Сковороду» до теми «Григорій Сковорода. Життя і творчість філософа, просвітителя, поета» (українська література, 9-й клас) допоможе освоїти основи складання резюме за допомогою онлайн-сервісу.

Вправа «Візуалізація життєвого шляху Євгена Гребінки» до теми «Євген Гребінка. Вірш "Човен"» (українська література, 9-й клас) допоможе учням/-ицям зобразити життєвий шлях Євгена Гребінки за допомогою онлайн-інструментів Google Maps і сервісу віртуальних екскурсій Tour Builder.

Вправа «Пишемо книжковий блог» до теми «Літературно-критичний твір» (українська література, 9-й клас) допоможе учням/-ицям спробувати себе в ролі книжкових блогерів/-ок — написати відгуки на прочитані книжки для вибраного на свій смак онлайн-майданчика.

Вправа «Canva: повідом про подію яскраво! (створення плаката-повідомлення)» до теми «Культурно-освітнє життя та книговидання» (історія України, 8-й клас) дає змогу опанувати тему через створення плаката-повідомлення з наступним аналізом результату.

Вправи «Вікторина про архітектурні пам'ятки першої половини XIX ст.» та «Пам'ятки архітектури України першої половини XIX століття на мапах Google Maps та Street View» до теми «Пам'ятки образотворчого мистецтва та архітектури України першої половини XIX ст.» (історія України, 9-й клас) розвивають уміння користуватися онлайн-інструментами та сприяють формуванню наочного уявлення про історичні пам'ятки України.

Вправа «Розкажіть про ваш край у гіф-анімації» до теми практичного заняття «Наш край у другій половині XIX — на початку XX ст.» (історія України, 9-й клас) спрямована на популяризацію культури й історії України через нові технології, а також сприятиме розвитку навичок творчо оформляти навчальну інформацію.

Вправа «Гарет Джонс — журналіст, який розповів світові про Голодомор» до теми практичного заняття «Голодомор мовою документів, свідчень, чисел» (історія України, 10-й клас), крім роботи з цитатами англійських журналістів, пропонує виконати творче домашнє завдання на вибір: рецензія на фільм «Ціна правди» у форматі допису для соцмереж, відеовідгук на фільм чи статтю Гарета Джонса, допис для ресурсу «Місцеві експерти гуглу», віртуальна виставка під назвою «Голодомор очима Гарета Джонса» або «Голодомор: Дюранті vs Джонс».

Вправа «Ментальна карта українізації» до теми «Зміни в суспільно-політичному житті УСРР у 1920-х рр.» (історія України, 10-й клас) допоможе учням/-ицям краще засвоїти новий матеріал шляхом створення ментальної карти.

Вправа «Аналіз назв населених пунктів Криму до й після сталінського перейменування» до теми «Звільнення України від нацистських військ» (історія України, 10-й клас) дає змогу проаналізувати назви найбільших населених пунктів Криму до й після перейменування, яке відбувалося впродовж 1944–1949 років, а також створити інтерактивну мапу автентичних населених пунктів півострова.

Вправа «Відтворення ходу подій до й під час Французької революції» до теми «Початок Французької революції кінця XVIII ст.» (всесвітня історія, 9-й клас) розвиває вміння користуватися онлайн-інструментами та вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки.

Вправа «Створення відеоблогу про вікторіанську добу» до теми «Велика Британія початку XIX ст.» (всесвітня історія, 9-й клас) пропонує учням і ученицям створити відеоблог про вікторіанську добу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jaźwińska K., Chandrasekar A. How ChatGPT Search (Mis)represents Publisher Content. *Columbia Journalism Review*. 27.11.2024. URL: https://www.cjr.org/tow_center/how-chatgpt-misrepresents-publisher-content.php (дата звернення: 15.08.2025).
2. Petkauskas V. Mother of all breaches reveals 26 billion records: what we know so far. *Cybernews*. 22.01.2024. URL: <https://cybernews.com/security/billions-passwords-credentials-leaked-mother-of-all-breaches/> (дата звернення: 14.08.2025).
3. Scholl R. The Question Quadrant Explained. *Primary and middle years educator*. С. 3–16. URL: <https://cns.ie/wp-content/uploads/2024/09/The-Question-Quadrant-1.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).
4. Top 1000 TikTok Influencers in Ukraine. *HypeAuditor*. URL: https://hypeauditor.com/top-tiktok-ukraine/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.08.2025).
5. Top Most-Followed Instagram Accounts in Ukraine. *Hafi*. 15.08.2025. URL: https://hafi.pro/top/most-followed-instagram/ukraine?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.08.2025).
6. Wadhar K. How to come up with great questions for kids - anywhere you are and whatever you are doing. *KidCoachApp*. 12.10.2020. URL: <https://www.kidcoach.app/article/question-quadrant> (дата звернення: 15.08.2025).
7. @ТиМедіа. «П'ятихвилинка медіаграмотності». Серія 7. Стереотипи. *You Tube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=a_1_KNIU1DQ (дата звернення: 15.08.2025).
8. 8.3.1: Використання та неправильне використання графічних зображень. *LibreTexts*. 27.10.2022. URL: [https://ukrayinska.libretexts.org/Математика/Прикладна_математика/Розвиваюча_математика_\(NROC\)/08%3A_Поняття_в_статистиці/8.03%3A_Графічні_зображення/8.3.01%3A_Використання_та_неправильне_використання_графічних_зображень](https://ukrayinska.libretexts.org/Математика/Прикладна_математика/Розвиваюча_математика_(NROC)/08%3A_Поняття_в_статистиці/8.03%3A_Графічні_зображення/8.3.01%3A_Використання_та_неправильне_використання_графічних_зображень) (дата звернення: 15.08.2025).
9. Богданьок О., Гудзь І., Собенко Н. Землетруси в Туреччині та Сирії: загинули понад 45 тисяч людей. *Суспільне. Новини*. 16.02.2023. URL: <https://suspilne.media/376205-zemletrusi-v-tureccini-ta-sirii-ponad-41-tisaca-ludej-zaginuli/> (дата звернення: 15.08.2025).
10. Вернигор П. В усьому світі люди дедалі частіше відмовляються від м'яса. Нащо це робити? Вегани — це не вегетаріанці? Детально розповідаємо про це. *Заборона*. 22.01.2022. URL: <https://zaborona.com/v-usomu-sviti-lyudy-dedali-chastishe-vidmovlyayutsya-vid-myasa-nashho-cze-robyty/> (дата звернення: 14.08.2025).
11. Вілкінсон М. Секрети фасилітації: SMART-посібник із результативної роботи в групі. Фабула, 2021. 512 с. ISBN 978-617-09-7478-5.
12. Гончарук Є., Бундаш В. Лікарка: Метеозалежність і вплив магнітної бурі на людину — це міф. *Громадське радіо*. 14.05.2024. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/na-pulsi-analizuiemo-holovne-na-hromadskomu-radio/likarka-meteozalezhnist-i-vplyv-mahnitnoi-buri-na-liudynu-tse-mif> (дата звернення: 14.08.2025).
13. Дослідники зафіксували наймасовіший витік даних в історії, скомпроментовані майже 16 млрд облікових записів. *Interfax-Україна*. 19.06.2025. URL: <https://interfax.com.ua/news/telecom/1081226.html> (дата звернення: 14.08.2025).
14. ІНДЕКС МЕДІАГРАМОТНОСТІ УКРАЇНЦІВ: 2020–2024 п'ята хвиля. *Детектор Медіа*. 06.05.2025. URL: <https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/240621/2024-mli-ukr-full.pdf> (дата звернення: 14.08.2025).

15. Інструктивно методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти. Проект. *Міністерство освіти і науки України; Міністерство цифрової трансформації України*. 22.05.2024. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).
16. Карловський Д. Не вегани і не вегетаріанці: хто такі пескетаріанці та що вони їдять?. *Українська правда. Життя*. 16.10.2021. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2021/10/16/246199/> (дата звернення: 14.08.2025).
17. Київський школяр винайшов спосіб видобувати електроенергію зі злості. *UaReview*. 17.02.2023. URL: <https://uareview.com/elektroenerhia-zi-zlosti/> (дата звернення: 14.08.2025).
18. Комарова Н. Фізика, хімія, біологія – все: більше не будуть обов'язковими у школах – важливі подробиці. *Ukrainianwall*. URL: <https://week.ukrainianwall.com/uk/137424-fizika-himiya-biologiya-vse-bilshe-ne-budut-obov-yazkovimi-u-shkolah-vazhlivi-podrobici> (дата звернення: 15.08.2025).
19. Макаревська К. Американська артистична плавчиня втратила свідомість у воді на чемпіонаті світу. Її врятувала тренерка: фото. *Суспільне. Спорт*. 23.06.2023. URL: <https://suspilne.media/sport/253119-amerikanska-artisticna-plavcina-vtratila-svidomist-u-vodina-chempionati-svitu-ii-vratuvala-trenerka-foto/> (дата звернення: 14.08.2025).
20. Матеріали проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті». 2018-2025. *Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX)*. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1IKx-Binl0n1yB1sVdSXc5VdH1keR0U1a?usp=drive_link (дата звернення: 15.08.2025).
21. МЕДІАЛАЙФХАК 10 порад для проведення вдалого інтерв'ю. *Інтерньюз Україна*. 18.08.2021. URL: <https://internews.ua/opportunity/10-tips-for-a-successful-interview> (дата звернення: 15.08.2025).
22. Мінцифри розробить українську азбуку Морзе. *UaReview*. 03.08.2021. URL: <https://uareview.com/ukrainska-azbuka-morze/> (дата звернення: 15.08.2025).
23. Пастки мислення: упізнати й подолати. Люди. Лідерство і менеджмент. Культура. *Kmbs*. 03.10.2020. URL: <https://kmbs.ua/ua/article/biases-recognizing> (дата звернення: 14.08.2025).
24. Петік О. Перевірка на достовірність. 9 запитань про джерело новини. *Media lab*. 03.12.2016. URL: <https://medialab.online/news/perevirka-na-dostovirnist-9-zapy-tan-pro-dzherelovnyu/> (дата звернення: 14.08.2025).
25. Поліковська Ю. 80% громадян в Україні користуються інтернетом щодня, — соціопитування. *Детектор Медіа*. 26.01.2024. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/34073/2024-01-26-80-gromadyan-v-ukraini-korystuyutsya-internetom-shchodnya-sotsopytuvannya/> (дата звернення: 15.08.2025).
26. Поліковська Ю. Фітнес-застосунок Strava видає місцезнаходження Байдена, Трампа та інших лідерів, — Le Monde. *Детектор Медіа*. 29.10.2024. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/36577/2024-10-29-fitness-zastosunok-strava-vydaie-mistseznakhodzhennya-baydena-trampa-ta-inshykh-lideriv-le-monde/> (дата звернення: 14.08.2025).
27. Полулях О. Як ШІ-контент розмиває правду про війну та воєнні злочини росіян: виявляємо та аналізуємо ШІ-згенеровані фото. *StopFake*. 11.12.2024. URL: <https://www.stopfake.org/uk/yak-shi-kontent-rozmivaye-pravdu-pro-vijnu-ta-vijskovi-zlochiny-rosiyan-viyavlyayemo-ta-analizuyemo-shi-zgenerovani-foto/> (дата звернення: 15.08.2025).
28. Пристай Д. Як працюють когнітивні упередження або Чому наші раціональні рішення не

завжди раціональні. *Суспільне. Новини*. 06.11.2020. URL: <https://suspihne.media/76620-ak-pracuut-kognitivni-uperedzenna-abo-comu-nasi-racionalni-risenna-ne-zavzdi-racionalni/> (дата звернення: 14.08.2025).

29. Робітці Д. Цукор, світло і новий тип хімії проти викопного палива. *Футуро*. URL: <https://futuro.in.ua/news/1964-tsukor-svitlo-novyy-tip-khimiyyi-proti-vykopnoho.html> (дата звернення: 15.08.2025).
30. Синхроністка знепритомніла під час виступу. Її врятувала тренерка. *BBC News Україна*. 23.06.2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61915870> (дата звернення: 14.08.2025).
31. Сіль можна споживати чи ні? Корисна вона чи шкідлива? Пояснює наука. *Українська правда. Життя*. 06.07.2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2019/07/06/237452/> (дата звернення: 14.08.2025).
32. Сміт Гейлер С. Вегетаріанство: за і проти. *BBC News Україна*. 14.06.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-40261139> (дата звернення: 14.08.2025).
33. ТОП 7 найкращих чат-ботів зі штучним інтелектом. *HOSTiQ*. 14.12.2024. URL: <https://hostiq.ua/blog/ukr/best-ai-chat-bots/> (дата звернення: 14.08.2025).
34. Фільтр. Національний проєкт з медіаграмотності. *МКСК України*. URL: <https://filter.mcsc.gov.ua/> (дата звернення: 15.08.2025).
35. Фітнес-додаток Polar дозволяв простежити за співробітниками секретних об'єктів. *Детектор Медіа*. 09.07.2018. URL: <https://ms.detector.media/it-kompanii/post/21445/2018-07-09-fitness-dodatok-polar-dozvolayav-prostezhyty-za-spivrobitnykamy-sekretnykh-objektiv/> (дата звернення: 14.08.2025).
36. Цільова аудиторія. *SendPulse*. URL: <https://sendpulse.ua/support/glossary/target-audience> (дата звернення: 14.08.2025).
37. Щоденна небезпека. Лікарі пояснили, як побутова хімія руйнує здоров'я дітей та чим її замінити. *ТСН*. 26.02.2020. URL: <https://tsn.ua/tsikavinki/schodenna-nebezpeka-likari-poyasnili-yak-pobutova-himiya-ruynuye-zdorov-ya-ditey-ta-chim-yiyi-zaminiti-1497870.html> (дата звернення: 15.08.2025).
38. Як визначити, що телеграм-канал працює проти вас. Поради аналітикині «Детектора медіа». *Детектор Медіа*. 04.12.2022. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/30785/2022-12-04-yak-vyznachyty-shcho-telegram-kanal-pratsyuie-proti-vas-porady-analitykyni-detektora-media/> (дата звернення: 14.08.2025).

ДЖЕРЕЛА ЗОБРАЖЕНЬ І ВІДЕО

39. @ClashGardener. Beautiful Potato Flowers. [Зображення] *Reddit*. URL: https://www.reddit.com/r/gardening/comments/90rua4/beautiful_potato_flowers/ (дата звернення: 15.08.2025).
40. @rescuesdaily. Animal Rescue. [Відео] *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/rescuesdaily/> (дата звернення: 15.08.2025).
41. 25 Inspiring Comics Made By Some Of The Most Famous Artists That Highlight Environmental Issues. [Зображення] *Bored Panda*. URL: <https://www.boredpanda.com/environmental-comics-inspiring-to-take-action-rewriting-extinction/> (дата звернення: 15.08.2025).

42. Brooks M. What is a potato blossom anyway?. [Зображення] *MaineBuzz.com*. 08.07.2010. URL: <https://mainebuzz.blogspot.com/2010/07/what-is-potato-blossom-anyway.html> (дата звернення: 15.08.2025).
43. How To Plant Potatoes: Everything You Need To Know To Grow Tasty Taters. [Зображення] *Gardening Know How*. 20.04.2023. URL: <https://www.gardeningknowhow.com/edible/vegetables/potato/how-to-grow-potatoes-when-to-plant-potatoes.htm> (дата звернення: 15.08.2025).
44. Our oceans. [Зображення] *Cartoon Movement*. 05.03.2023. URL: <https://www.cartoonmovement.com/collection/our-oceans> (дата звернення: 15.08.2025).
45. Puckett-Pope L. Billie Eilish Stunned In A Silky Corset Gown at the 2022 Met Gala. [Зображення] *Elle*. 02.05.2022. URL: <https://www.elle.com/culture/celebrities/a39876697/billie-eilish-dress-met-gala-2022/> (дата звернення: 15.08.2025).
46. Thompson S. A. A.I. Is Getting Better Fast. Can You Tell What's Real Now?. [Зображення] *The New York Times*. 24.06.2024. URL: <https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/24/technology/ai-deepfake-facebook-midjourney-quiz.html> (дата звернення: 15.08.2025).
47. Willings A. 44 famous Photoshopped and doctored images from across the ages. [Зображення] *Pocket-lint*. 21.03.2023. URL: <https://www.pocket-lint.com/apps/news/adobe/140252-30-famous-photoshopped-and-doctored-images-from-across-the-ages/> (дата звернення: 15.08.2025).
48. 4 серія «Наталка та кібербезпека». [Відео] *You Tube*. НАЗК НАСР. URL: <https://youtu.be/9nQHFF95Q-8?si=JpDIhTaD0hRRWDn9> (дата звернення: 15.08.2025).
49. Захистіть електронну пошту від зламу. Дивіться, як. | Dovidka.info. [Відео] *You Tube*. SPRAVDI. URL: https://youtu.be/7pnNTI0e-oc?si=BNGCa5Fp08u_Crfq (дата звернення: 15.08.2025).
50. Кібербезпека під час війни: як захистити інформацію та пристрої?. [Відео] *You Tube*. SPRAVDI. URL: <https://youtu.be/oS1G-RM3u1o?si=bvZI3HF9cm31J40U> (дата звернення: 15.08.2025).
51. Когнітивні упередження. [Зображення] Вікіпедія. URL: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/82/Cognitive-bias-codex-ua.png> (дата звернення: 14.08.2025).
52. Не дозволяйте маніпулювати собою й своїми близькими онлайн. [Відео] *Детектор Медіа*. URL: <https://prebunkingwithgoogle.detector.media/> (дата звернення: 15.08.2025).
53. Паслен. Картопляне дерево біле (саджанці). [Зображення] *Agrostore*. URL: <https://agrostore.ua/ua/products/paslen-kartofelnoe-derevo-beloe-sazhentsy/> (дата звернення: 15.08.2025).
54. Як захиститися від фішингу. [Відео] *You Tube*. Хостинг — це HOSTiQ. URL: https://youtu.be/wadhC2J87mc?si=OCQnWTSbs_9haXCm (дата звернення: 15.08.2025).
55. Як перевірити сайт на шахрайство: покрокова інструкція. [Відео] *You Tube*. Хостинг — це HOSTiQ. URL: https://youtu.be/zZkb_ALXTf8?si=pPLvdvYM3RyHUIzn (дата звернення: 15.08.2025).

